

**Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет**

НОВА ФІЛОЛОГІЯ

Збірник наукових праць

№ 88

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Друкується за рішенням Вченої ради Запорізького національного університету
(Протокол № 5 від 22 грудня 2022 року).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: **Приходько Г. І.**, д. філол. н., проф. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Алексєєв А. Я., д. філол. н., проф. (Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», м. Дніпро)
Бистров Я. В., д. філол. н., проф. (Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)
Бігунова Н. О., д. філол. н., проф. (Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, м. Одеса)
Бретенє О., доктор наук за напр. соціолінгвістика та дидактика викладання французької мови, проф. (ЛеМан Університет, м. ЛеМан, Франція)
Бурде Ж.-Ф., доктор наук за напр. лінгвістика та дидактика викладання мов, проф. (ЛеМан Університет, м. ЛеМан, Франція)
Волкова С. В., д. філол. н., проф. (Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ)
Галуцьких І. А., д. філол. н., доц. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Домброван Т. І., д. філол. н., проф. (Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса)
Єнікєєва С. М., д. філол. н., проф. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Залужна М. В., к. філол. н. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя) – відповідальний редактор
Зацний Ю. А., д. філол. н., проф. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Іванченко М. Ю., канд. філол. н., доц. (Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів)
Козлова Т. О., д. філол. н., доц. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Махачашвілі Р. К., д. філол. н., доц. (Київський університет ім. Бориса Грінченка, м. Київ)
Морошкіна Г. Ф., канд. філол. н., доц. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Осовська І. М., д. філол. н., проф. (Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, м. Чернівці)
Смолєй М., д. філол. н., проф. (Університет Любляни, м. Любляна, Словенія)
Тараненко Л. І., д. філол. н., проф. (Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського, м. Київ)
Цапів А. О., д. філол. н., доц. (Херсонський державний університет, м. Херсон)
Ярослав'єне Ю., д. гуманіт. н. (Інститут литовської мови, м. Вільнюс, Литва)

Адреса редакційної колегії: 69002, Запоріжжя, ЗНУ, вул. Жуковського, 66а, корп. 2, ауд. 324.
E-mail: editor@novafilolohiia.zp.ua. Веб-сайт збірника: <http://novafilolohiia.zp.ua>

Н72 Нова філологія. Збірник наукових праць. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 88. 120 с.
ISSN 2414-1135
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-88>

До збірника увійшли статті, присвячені актуальним проблемам когнітивного, зіставного мовознавства, дискурсивної лінгвістики, перекладознавства, лінгвосинергетики тощо. Результати досліджень висвітлюються переважно з позицій новітніх наукових підходів, що є характерними для філологічної думки початку XXI століття. Для філологів: науковців, викладачів, аспірантів, магістрантів та студентів старших курсів.

Міжнародна індексація: Index Copernicus, ERIN PLUS.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

На підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) збірник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі філологічних наук (035 – Філологія).

ЗМІСТ

Азаров Д. В. <i>ПОНЯТТЯ САТИРИЧНОГО ПИСЬМА: ІСТОРИКО-ГЕНЕАЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ</i>	5
Брижійська І. П. <i>ГАСТРОНОМІЧНА ЛЕКСИКА У ТВОРАХ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ</i>	12
Бурде Ж.-Ф. <i>ЛІТЕРАТУРНИЙ ПЛЮРИЛІНГВІЗМ У ФРАНКОФОННОМУ КОНТЕКСТІ: МОВА ІНШОГО ТА КРЕАТИВНЕ ПИСЬМО</i>	18
Гавриленко К. М., Медкова О. М. <i>РОЗВИТОК ЛЕКСИКИ У ВІРТУАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ</i>	25
Качак Х. І. <i>ДОСВІД ВТЕЧИ В ЛІТЕРАТУРНОМУ РЕПОРТАЖІ</i>	31
Куцос О. І. <i>КЛАСИФІКАЦІЯ ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ «МОВНА СВІДОМІСТЬ» МЕТОДОМ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ</i>	37
Макарук Л. Л. <i>МУЛЬТИМОДАЛЬНІ СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ В СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ РЕКЛАМІ</i>	43
Маторіна Н. М. <i>УКРАЇНСЬКОМОВНИЙ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ДИСКУРС (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ БРУНО ШУЛЬЦА І ПРО БРУНО ШУЛЬЦА)</i>	50
Миколенко Т. М. <i>ПРАГМАТИЧНА КОНКРЕТИЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО АКТУ</i>	59
Опришко Н. О. <i>SCIENCES VS HUMANITIES: ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПРИРОДНИЧИХ НАУК У СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ</i>	64
Оробінська М. В. <i>РОЗВИТОК ПАРАДИГМИ «КУЛЬТОВІ СПОРУДИ» У ТВОРЧОСТІ ДЖОНА ГОЛСУОРСІ</i>	71
Остроушко О. А. <i>ДЕЯКІ ЛЕКСИЧНІ ТРУДНОЩІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ КУЛІНАРНИХ ВІДЕОРЕЦЕПТІВ</i>	76
Пелікан М. Р. <i>ПОНЯТТЯ СИНЕСТЕЗІЇ В ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНОМУ ВИМІРІ</i>	85
Приблуда Л. М. <i>ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ</i>	92
Сотников А. В. <i>ТЕХНОЛОГІЇ МАНІПУЛЯЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ (НА МАТЕРІАЛІ МЕРЕЖІ «ІНТЕРНЕТ»)</i>	98
Шашкіна Н. І., Соколова К. В., Дружиніна Л. В., Атрошенко І. І. <i>ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГАЛУЗЕВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ АСПЕКТІ</i>	104
Шевченко О. І. <i>ТЕЛЕОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСЕМА ЯК ІМОВІРНІСНИЙ КОМПОНЕНТ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ СЛОВА</i>	111

CONTENTS

Azarov D. V.	<i>THE CONCEPT OF SATIRICAL WRITING: HISTORICAL AND GENEALOGICAL ASPECT</i>	5
Bryzhytska I. P.	<i>COVID-19 METAPHORS IN ENGLISH AND UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE: GASTRONOMIC VOCABULARY OF HRYHORII SKOVORODA'S WORKS</i>	12
Bourdet J.-F.	<i>PLURILINGUISME LITTERAIRE EN CONTEXTE FRANCOPHONE: LANGUE DE L'AUTRE ET ECRITURE CREATIVE</i>	18
Havrylenko K. M., Medkova O. M.	<i>VOCABULARY DEVELOPMENT IN VIRTUAL ENVIRONMENT</i>	25
Kachak K. I.	<i>ESCAPE EXPERIENCE IN LITERARY REPORTAGE</i>	31
Kutsos O. I.	<i>CLASSIFICATION OF DEFINITIONS OF THE CONCEPT “ LINGUISTIC CONSCIOUSNESS” USING THE METHOD OF CLUSTER ANALYSIS</i>	37
Makaruk L. L.	<i>MULTIMODAL SYNTACTIC CONSTRUCTIONS IN MODERN ENGLISH ADVERTISEMENTS</i>	43
Matorina N. M.	<i>UKRAINIAN-LANGUAGE TRANSLATION DISCOURSE (BASED ON THE WORKS OF BRUNO SCHULZ AND ABOUT BRUNO SCHULZ)</i>	50
Mykolenko T. M.	<i>PRAGMATIC SPECIFICATION OF THE COMMUNICATIVE ACT</i>	59
Opryshko N. O.	<i>SCIENCES VS HUMANITIES: USE OF NATURAL SCIENCE TERMINOLOGY IN CONTEMPORARY LITERATURE STUDIES</i>	64
Orobinska M. V.	<i>DEVELOPING OF CULT CONSTRUCTION PARADIGM IN JOHN GALSWORTHY'S CREATIVE WORKS</i>	71
Ostroushko O. A.	<i>SOME LEXICAL DIFFICULTIES OF ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATING OF CULINARY VIDEO RECIPES TEXTS</i>	76
Pelikan M. R.	<i>THE CONCEPT OF SYNESTHESIA IN AN INTERDISCIPLINARY DIMENSION</i>	85
Prybluda L. M.	<i>MEANS OF CREATING A SECONDARY NOMINATION: LINGUISTIC ASPECT</i>	92
Sotnykov A. V.	<i>TECHNOLOGIES OF MANIPULATION AS AN ELEMENT OF INFORMATION WARFARE (ON THE BASIS OF MATERIALS FROM THE INTERNET)</i>	98
Shashkina N. I., Sokolova K. V., Druzhinina L. V., Atroshenko I. I.	<i>THEORETICAL PREREQUISITES FOR COGNITIVE AND LINGUISTIC RESEARCH OF A BRANCH TERMSYSTEM</i>	104
Shevchenko O. I.	<i>A TELEOLOGICAL REFLEXEME AS A PROBABILISTIC COMPONENT OF THE SEMANTIC STRUCTURE OF THE WORD</i>	111

УДК 82-7.09(100)(091)
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-88-1>

ПОНЯТТЯ САТИРИЧНОГО ПИСЬМА: ІСТОРИКО-ГЕНЕАЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Азаров Д. В.

*аспірант кафедри німецької філології
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
orcid.org/0000-0003-2043-1169
dmytroazarov@gmail.com*

Ключові слова: *сатира, сатиричне письмо, сатиричний модус зображення, комічне, жанр, німецька література і публіцистика, лінгво-літературознавство.*

У статті розглянуто тлумачення сатири у діахронічному вимірі розвитку художньої літератури. Вибір об'єкта дослідження зумовлений інтересом передусім зарубіжних і вітчизняних дослідників до механізму реалізації сатири у тексті, а також актуальності дискусії щодо розуміння функціонування сатиричного як манери письма. Методологічною основою дослідження стали праці Юргена Бруммака («Про поняття та теорію сатири»), («Жанрова теорія. Інформація та синтез»), Клауса В. Гемпфера і Йорга Шенерта («Теорія “літературної” сатири»), в яких пропонується описова модель для аналізу сатиричного, а також три рівні організації сатиричного письма у літературних текстах. Відзначено, що важливість формування моделі сатиричного письма зумовлена різножанровим проявом сатири у текстах різних епох, тлумаченням цього явища теоретиками літератури в межах конкретних жанрів (вірш, роман, драма тощо), а також інтермедіальними можливостями вираження сатири в образотворчих формах мистецтва. Засвідчено, що сатира має тісний зв'язок із комічним, оскільки естетичність, дотепність вираження і її соціальний складник творять константи, без яких неможлива її реалізація. В результаті історичного огляду встановлено, що сатиричне у тексті має певну градацію свого вираження – від комічного до в'їдливого й образливого. Задля реалізації певного градаційного рівня автор оперує техніками мовної редукації. Здійснений у статті огляд трансформацій поняття сатири засвідчує різноманітні підходи до дефініції сатири у конкретних літературних епохах з урахуванням культурних процесів. Покликаючись на дослідження Клауса Церера, розглянуто диференціацію інтенції сатиричного письма, в якій більшою або меншою мірою переважає моральний (вічний ідеал як у Ф. Шиллера) або індивідуальний компонент (критика цензури і боротьба за свободу висловлення власної думки, як у Г. Гайне). На основі цих даних виокремлено і проаналізовано три позачасові ознаки сатиричного: естетичний, індивідуальний та нормативний аспекти. Для кожної із зазначених ознак сатиричної манери письма наведено історичні приклади реалізації. Сатирична манера письма являє собою модель, у якій завдяки систематизації та врахуванню інваріантних особливостей не створюється перезавантаження поняття у разі аналізу сатиричного твору у контексті певного літературного періоду.

THE CONCEPT OF SATIRICAL WRITING: HISTORICAL AND GENELOGICAL ASPECT

Azarov D. V.

Postgraduate Student at the Department of German Philology

Lviv Ivan Franko National University

Universitetska str., 1, Lviv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-2043-1169

dmytroazarov@gmail.com

Key words: *satire, satirical manner of writing, satirical mode of representation, comic, genre, German literature and journalism, linguistic and literary studies.*

The article examines the interpretation of satire in the diachronic dimension of the development of fiction. The choice of the object of research is determined by the interest of Ukrainian and foreign researchers in the mechanism of satire in the text, as well as the current discussion regarding the understanding of the functioning of satire as a manner of writing. The methodological basis of the study constitutes the works of Jürgen Brummack (“On the Concept and Theory of Satire”), (“Genre Theory. Information and Synthesis”), Klaus W. Hempfer and Jörg Schönert (“The Theory of “Literary” Satire”), in which we can find a descriptive model for the analysis of satire as well as three levels of organization of satirical writing in literary texts. It is noted that the importance of the formation of a model of satirical writing is due to the multi-genre manifestation of satire in the texts of different eras, the interpretation of this phenomenon by literary theorists within specific genres (poem, novel, drama, etc.) as well as the intermedia possibilities of satire expression in visual art forms. The article states that satire has a close connection with the comic, since aesthetics, wit of expression and its social component create constants without which its realization is impossible. As a result of the historical review, it was established that the satirical in the text has a certain gradation of its expression – from comic to caustic and offensive. In order to implement a certain gradation level, the author uses language reduction techniques. The overview of the transformations of the concept of satire carried out in the article testifies to various approaches to the definition of satire in specific literary eras, considering cultural processes. Referring to Klaus Zehrer’s research, the differentiation of the intention of satirical writing is analyzed, in which the moral (an eternal ideal as in F. Schiller) or an individual component (criticism of censorship and the struggle for freedom of expression as in H. Heine) prevails to a greater or lesser extent. Based on these data, three timeless signs of the satirical were singled out and analyzed: aesthetic, individual and normative aspects. Historical examples of implementation are given for each of the indicated signs of a satirical style of writing. The satirical manner of writing is a model in which, due to systematization and consideration of invariant features, a reboot of the concept is not created when analyzing a satirical work in the context of a certain literary period.

Постановка проблеми. Сатира належить до тих історико-культурних, світоглядних і ціннісних явищ, які важко піддаються однозначному науковому визначенню. На думку німецького літературознавця Юргена Бруммака, поняття «сатира» має «дратівливу багатозначність». Воно позначає «історичний жанр, але також етос, тон, намір і ще багато в чому дуже різних творів, визначених ним. Суттєво більше, аніж інші жанрові категорії, впродовж своєї історії сатира настільки ускладнилася, що стало неможливо

визначити її, окрім як нормативно чи у безглуздо загальний спосіб» [9, с. 75]. Підтвердженням цієї думки є також широке загальноживане розуміння феномену сатири, що знаходить вираження в різноманітному використанні цієї категорії в значенні насмішки, критики, словесного нападу, гострого вислову тощо. Відстеження процесу значеннєвих і смислових змін поняття сатири в різні культурні епохи увиразнює проблематику теоретизації цього самобутнього літературно-публіцистичного явища.

Проблема визначення феномену сатири набула широкого дискусійного висвітлення у працях вітчизняних і німецьких науковців. У монографії Бориса Шалагінова розглядається специфіка розвитку явища сатири і подано аналіз соціокультурного контексту літературних епох [2]. Дослідження Юргена Бруммака [9], Клауса Церера [1], Ніколауса Генкеля [3], Клауса В. Гемпфера [8] засвідчують, що наявна жанрова дефініція цього феномену потребує переосмислення, застосування нових методологічних підходів. Актуальною визнається необхідність характеристики сатири як типу ставлення творця до описуваної ним дійсності. Німецький літературознавець Йорг Шенерт пропонує диференціювати поняття сатири як термінологічний варіант текстової організації, тобто сатиричного (чи сатиричного способу письма), а також як її історично варіативні конкретизації, тобто сатири (Satiren). На думку дослідника, «інваріантність сатиричного виявляється у подвійній перспективі: по-перше, завдяки рекуренції певних констеляцій у традиційних взаємозв'язках тих текстів, які позиціонують себе і сприймаються як «сатиричні», по-друге, завдяки визначенню позицій таких констеляцій в (історично непов'язаній) поетологічній системі. Натомість сатирами слід називати літературні тексти, які сприяють закладенню основ для різних комунікативних дій, інтенціональність яких суттєво визначена сатиричним способом письма» [10, с. 4–5]. Отже, в новітніх дослідженнях помітне прагнення уточнити поняття сатири як текстового явища, виходячи з його мовної реалізації і проблемно-тематичної спрямованості таких текстів. У контексті зазначених наукових пошуків закономірним видається зосередження уваги дослідників на сатиричних явищах певних історико-літературних періодів, передусім античності, Середніх віків, Просвітництва, романтизму, реалізму.

Проблема визначення сатиричної манери письма, розмаїто реалізованої в літературних і публіцистичних текстах культури, надзвичайно актуальна. Аналіз знакових концептів і репрезентативних ознак сатири певної доби німецької літератури може сприяти формуванню уявлення про природу сатиричного і наявних моделей сатиричного письма загалом.

Мета і завдання статті. Метою цієї розвідки є огляд змістових трансформацій у тлумаченні явища сатири в історичному розрізі, фіксація міжжанрових, часових і позачасових споріднених форм реалізації сатиричного у тексті.

Предмет і об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є типові механізми реалізації сатири у тексті. Предмет дослідження – явище сатиричного письма в діахронічному вимірі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сатира є одним із найефективніших способів дискредитації певного явища реальності, що породжує критичне осмислення конкретних життєвих реалій, постатей, цінностей. Уже з часів свого виникнення сатира реалізується як потужний інструмент критики світоглядних і соціальних ідей. У різні періоди історичного розвитку феномен сатири отримував різне тлумачення. У сучасному науковому терміновживанні можна виокремити три основні концепції реалізації сатири у тексті: літературний жанр, засіб творення комічного пафосу, тематичний різновид творів, які кваліфікуються як сатиричні.

Зазначена мета розвідки передбачає насамперед огляд основних трансформацій явища сатири у науковому тлумаченні. У дослідженні соціально-політичного контексту Німеччини в історичному розрізі німецький культурознавець Клаус Церер доходить висновку, що «за великим винятком Ліхтенберга німецькомовні сатирики і теоретики сатири докласичного періоду вбачали у сатирі справедливую боротьбу, за допомогою якої можна впливати повчально і тим самим покращувати аудиторію. Починаючи з епохи Просвітництва і надалі сатирики пов'язували своє відчуття моральної вищості з (індивідуальним) розумом, посилаючись на (загальні, тобто християнські) моральні закони» [1, с. 61]. Тож можна виокремити дві тенденції тлумачення сатиричного – моралістичну (спрямовану на збереження або покращення певних соціальних норм) і індивідуальну (висловлення особистого занепокоєння й засудження без претензії на особисте привнесення змін та покращення).

За часів античності сатира функціонувала як форма образного заперечення, яка використовувалася в різноманітних жанрах передусім задля досягнення комічного ефекту. Історично сатира бере свій початок із народних висміювань і лихослів'я, які були притаманні стародавньому світу під час проведення культово-ритуальних дійств. Одним із проявів народного висміювання вважають Тесмофорії, свята на честь Деметри Законодавиці. Поряд із народним комічно-сатиричним епосом сатира реалізовувалася в таких жанрах, як комедія і мім. Так, ще Арістотель виокремлює, описуючи естетику, дві базові категорії – смішне і комічне. Комізм передбачає сміх, який породжується через певну суперечність у зображенні і прив'язаний до певного соціального й естетичного контекстів. На прикладі творчості Аристофана прослідковується поєднання сміху за допомогою суперечності як із соціальним, так і з естетичним контекстами. Суперечність застосовується митцем у зображенні Сократа і його учнів, експлікуючи певне розходження між усталеним

уявленням про релігію і хмарами, які Сократ назвав новими богами. Митець вступає у конфронтацію з прогресивнішим Сократом, оскільки його погляди на релігію, культуру, державу і виховання молоді кардинально протилежні до патріархально-полісного ладу, прихильником яких виступає Аристофан. Використання тропів, пародії, трагедії, залучення хорів – усі ці елементи збагачують естетичне наповнення твору і відмежують сатиру від прямої нефілігранної образи.

Характеризуючи соціально-політичний контекст доби пізнього Риму, Борис Шалагінов констатує певну проблему у відродженні римських чеснот і виділяє три головні тенденції:

1. Спробу реформувати традиційні античні цінності.

2. Вироблення нових на основі християнства.

3. Життя без спроби розглянути його із позиції вищого ідеалу, або ж сатиричний напрям [2, с. 101–102].

Отже, тематично сатира у римський період сягає від ідеалістичного моралізму до повсякденної «низької реальності» й емпіричного досвіду. Сатира римського періоду певною мірою успадкувала напрацювання грецьких авторів, як, наприклад, дихотомію Аристотеля «радісний сміх – насмішка». Ця дихотомія яскраво прослідковується у сатиричних творах Горация, в яких переважає комізм, і Ювенала з його модусом агресивності та образливості. Проте римська сатира є явищем самобутнім – це *жанр*, якому притаманні риси діалогічності (зазвичай дійові особи ведуть діалог у розмовній формі), реалізму, дидактизму (тема щасливого, справедливого життя у Горация), автобіографічності (Луцилій) і викривального пафосу. Одним із теоретиків римської сатири вважають Горация, який у формі невимушеної філософської бесіди і використання комічного намагається впливати на аудиторію, повчаючи її життєвої мудрості.

Із розвитком європейських міст виникає притаманна середньовічному місту народна література, в якій сатирична тенденція була спрямована «проти віковичних ворогів міської громади, котрі постійно утискали її права, – єпископів і духовництва, баронів і лицарства» [2, с. 168]. У період Середньовіччя дослідники розрізняють сатиру, написану народними мовами, а також латиномовні сатиричні твори. Середньовічна, переважно латиномовна, сатира слугувала інструментом розбудови християнської соціальної норми, відхилення від якої визнавалося гріховним. Сатиричний характер латиномовних текстів, як зазначає німецький літературознавець Ніколаус Генкель, «наслідує принцип *correctio morum* на тлі християнського горизонту усталених норм» [3, с. 99]. Латиномовні сатиричні тексти були спрямовані

на вищі соціальні прошарки, які, власне, і були уражені гріховністю, і мали можливість прочитати ці тексти. Характерним для таких текстів є використання алегорії, метафоричність висловів і вживання античних мотивів, переосмислених із погляду християнства. Народна середньовічна сатирична творчість проявилася у формах так званої «дурної сатири» («дзеркало дурнів»), крутійської сатири (фаблію і шванки), сатири про обжерливість і п'янство (особливо про священників у гіперболізованій формі), станової сатири (схематизовані образи монахів, лицарів, селян), сатиричної сирвенти і церковної драми, епосу шпільманів і кантасторіїв. Середньовічна карнавальна культура «світу навиворіт» тісно пов'язана із пародійністю і наділена явним сатиричним пафосом. За основу пародіювання вибиралися події, овіяні офіційністю (наприклад, палацовий етикет, лицарські церемонії, церковні традиції, підприємницький лад), а через уподібнення до такої події здійснювалася її повна профанація.

У період Відродження продовжився розвиток карнавальних елементів у поезії художніх творів. Якщо середньовічний сатиричний сміх насичений неприйняттям пануючого порядку, то сміх у період Ренесансу реалізується із позиції певного ідеалу. Саме з цієї причини гуманісти доби Відродження підносять себе над комічними персонажами, а не об'єднують себе з ними. Серед іншого можна виокремити такі характеристики карнально-сатиричної культури, які вплинули на розвиток сатири у період Відродження і знайшли своє відображення передусім у творах Франсуа Рабле, як: гігантизм тіла й агресивність, достаток (він комбінується почасти із випороженнями), секс (гіпертрофований до гротеску і не еротичний).

Епоха Бароко позначена трансформацією сатиричного модусу у зв'язку зі зміною світоглядних координат – кризою ренесансного світовідчуття, сумнівами в можливості пізнання світу. На прикладі меніпової сатири Йоганна Мошероша «Видіння Філандера» прослідковується «характерна для неї відкрита діалогічна інтерпретація, коли читач змушений самостійно розмірковувати над запропонованими у тексті нормами» [4, с. 12]. Комізм у сатирі епохи Бароко найчастіше досягається ситуацією двосвіття, в якій людині важко зорієнтуватися, а також невідомості між зусиллями і результатом дій персонажа.

Класицистична естетика намагається диференціювати сатиру як жанр у контексті теорії жанрової ієрархічності і нормативності. Згідно з теорією класицизму, література має орієнтуватися на готові, високохудожні зразки, насамперед римські твори. Тож письменники у своїй творчості скеровуються не на власну емпіричну

правду, а на високу правду, ідею. Позитивний персонаж у творі є таким чином носієм справжньої моралі і взірцем гідної поведінки, що характеризує сатиру у цей період як моралістичну.

Просвітники XVIII ст. вбачають у сатиричному ефективний спосіб утвердження власних теорій недосконалості суспільних інститутів. Сатира слугує зброєю проти свавілля церковників (Вольтер) і політиків (Свіфт). Серед німецькомовних авторів періоду Просвітництва побутує порівняння сатири з лікувальною терапією проти гріховності і глупоти людей. Крістіан Людвіг порівнює сатиру із «ліками, скерованими на викорінення глупоти», Вільгельм Рабенер наголошує, що головною метою сатири є повчання, бо «він (сатирик) щиро любить свого співгромадянина, <...> він повинен відчувати благородну радість, коли бачить, що його глузування зберігає доброго громадянина для вітчизни, а іншого змушує не бути смішним і грішним» [1, с. 59].

У статті «Про наївне і сентиментальне мистецтво» Фрідріх Шиллер характеризує сентиментальне через два можливі модуси творчості: елегійний і сатиричний [5]. Елегійний модус має на меті службу певному ідеалу, сатиричне ж фокусує свою увагу на розколі між ідеалом і реальним світом, який не відповідає вимогам цього ідеалу. У творчості Гайнріха Гайне помітна зміна вектора від моральної спрямованості сатиричного зображення до індивідуалістичного і поетично вільного [1, с. 62]. Сатира вже не є боротьбою за вищу інстанцію проти людської глупоти, вона слугує власному інтересові у боротьбі за право на самовираження, будучи спрямованою проти цензури.

У контексті реалістичного художнього напрямку сатира стає ефективним інструментом підсилення критичного пафосу в зображенні соціальних інститутів і моральних вад суспільства (Вільям Теккерей).

Отже, вже цей короткий огляд змістовних трансформацій сатири засвідчує, що тлумачення сатири лише як жанру є, на нашу думку, дещо обмеженим. Сатира гнучка і легко поєднується з різними жанрами, особливо із тими, які допускають використання комічного, – комедією, байкою, епіграмою, ямбічною поезією, романом, малюнком, есе. Більше того, форма зображення сатиричного не обмежується лише літературою. Маніфестація оціночного ставлення може здійснюватися як через літературні форми (вірш, роман, драма), так і у формах образотворчого мистецтва (карикатура, плакат), а також засобами кіно чи театру [6; 7, с. 78]. Розглядаючи форми текстової реалізації сатиричного, найприйнятнішою є концепція сатири як манери письма, що сполучає ознаки різних жанрів і форм вираження. Клаус В. Гем-

пфер визначає особливості такої манери письма так: «Ми маємо на увазі неісторичні константи, такі як наратив, драматичне, сатиричне тощо, а під «жанром» розуміємо історично конкретні реалізації цих загальних манер письма, наприклад, віршована сатира, роман, новела, епос і т.ін, тоді як «піджанр» представляє патетична віршована сатира, крутійський роман тощо» [8, с. 27]. У цьому зв'язку релевантним є здійснення аналізу сатиричного задля виявлення позачасових константних закономірностей і проявів сатиричної манери письма.

Передусім необхідно визначити стійкі ознаки і позачасові елементи сатири, завдяки яким вона функціонує. Юрген Бруммак характеризує сатиричне як «естетично соціалізовану агресію», виділяючи в ньому такі елементи:

1. Індивідуальний – до нього можна віднести емоційний складник: ненависть, злість, агресію, будь-яке особисте роздратування та невдоволення.

2. Соціальний – напад служить добрій меті, спрямований на стримування або полегшення ситуації і пов'язаний із певною нормою.

3. Естетичний – завуальована і зашифрована форма вираження [9, с. 76].

Слід зазначити, що індивідуальний емоційний елемент сатири завжди персоналізований. Об'єкт агресії при цьому може бути як фактичним (персоналія, група людей, партія, інституція), так і абстрактним (риса людської поведінки, стан соціуму). Характеристика Юргена Бруммака переконлива, адже загалом прослідковується в усіх літературних епохах із певними відхиленнями. У розв'язаній дискусії Йорг Шенерт акцентує, що Юрген Бруммак не розрізняє конститутивні елементи сатири як текстуальний і позатекстовий рівень, а зводить їх до єдиного [10, с. 20]. Це означає, що сатира в тексті може бути підтверджена шляхом залучення біографічного і психологічного бекграунду, не розмежовуючи реального автора від абстрактного мовця.

Аналізуючи соціальний елемент, слід зауважити, що у своїх творах сатирики відображують шкідливі тенденції, які гальмують розвиток суспільства, а тим самим сатиричний напад є вираженням незгоди автора із цими процесами, тож у фокусі сатири опиняються, наприклад, лицемірство, подвійні стандарти поведінки, несумісність з ідеалом і природним життям. В епоху Просвітництва сатирична публіцистика Джонатана Свіфта, наприклад, була яскравим зразком боротьби проти закостенілого світогляду суспільства і парламенту його країни. Йорг Шенерт відносить поняття «норма» до конститутивних ознак сатиричного письма, таких як тенденційно-однобічне опосередкування

контр-норми і неприйняття об'єктної норми, цілеспрямованість у прагматичності сатиричного письма і пов'язана з цим функціоналізація естетичного об'єкта [10, с. 8–9]. Між індивідуальним і нормативним рівнями в моделі Юргена Бруммака можна встановити певний зв'язок, оскільки домінантною ознакою сатири є тенденція відстоювати вищість контр-норми, а тому сатирична агресія завжди орієнтована на заперечення неповноцінної об'єктної дійсності.

Норма у творенні сатиричного, якої дотримується митець, може бути як загальноприйнятою державною ідеологією, так і, навпаки, опозиційною до панівної норми. У першому випадку сатира слугує певній соціально-політичній ідеї. У своїй поетичній діяльності сатирики періоду республіканського Риму, наприклад, виходили із загального для всієї тогочасної літератури морального ідеалу «звичаїв предків» [2, с. 80]. Натомість митці епохи романтизму перебували в опозиції до культурних і літературних явищ сучасності. Сатиричні видання періоду нацистського панування в Німеччині слугували утвердженню і виправданню політичного курсу влади. Отже, говорячи про складник норми, треба розуміти, що сатира має прямий зв'язок із місцем (соціальний контекст регіону, країни) і часом, без урахування яких неможливе її повноцінне прочитання й осмислення. Із цієї ж причини сатира має властивість швидко старіти.

Щодо естетичного елемента, який, за Юргеном Бруммаком, реалізується в модусі завуальованості, то він важливий тільки для тропів (іронія, метафора, синекдоха, алегорія, символ), хоча сатира має на озброєнні також різного роду обценну лексику. Поряд з лексичним рівнем можна виділити також рівень фонетичний. Сатира ще з часів античності пов'язана із пародією, тож у політичних ток-шоу, кабаре і сатиричних статтях можна помітити елементи пародіювання відомих особистостей. Комічний ефект може бути досягнутий вживанням певних діалектизмів, характерних форм вимови (на письмі ефект пародіювання реалізується викривленим правописом).

Сучасні літературно-публіцистичні тексти демонструють, що сатиричне начало у тексті має певну градацію свого вираження. Опис політичного діяча або іншої особистості може варіюватися від комічного і смішного до в'їдливого й образливого. Тож оціночне ставлення автора до зображуваного об'єкта виявляє себе як заперечення на підставі неспівпадіння із суб'єктивним уявленням автора про правильне, справедливе і гідне. Автор, який пише сатирично, може зображувати об'єкт свого нападу, обрамлюючи це заперечення як через смішне, так і через огидне.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, в різні епохи сатиричне має особливу

специфіку реалізації комічного, визначену певним соціальним і політичним контекстом. В основі цього комічного лежить певний тип суперечності, що у своєму наповненні різниться в кожному літературному періоді: потворне – прекрасне (античність), гріховне і праведне (Середньовіччя), ідеальна – наявна норма (Просвітництво) і т. ін.

Здійснений огляд засвідчив як міжжанрову (вірш, роман, драма тощо), так і інтермедіальну (карикатура, плакат, кіно, театр, мем) множинність вираження сатиричного у текстах. Репрезентовані у статті механізми та ознаки сатиричного увиразнюють певну тяглість і часову спорідненість реалізації сатири в різних текстах. Сатирична манера письма може бути використана в різних жанрах і формах вираження, тим самим збагачуючи їх, вона привносить свій неповторний колорит, який підтверджує міжжанрову природу сатири.

Серед іншого було виокремлено три позачасові риси сатири: індивідуальну, соціальну й естетичну. Індивідуальний елемент є певною роздратованістю, внутрішньою мотивацією автора, коли об'єктом його осміювання стає явище або особистість, які не вкладаються в рамки уявлення про гідне, правильне. Естетика сатиричного у тексті зумовлена використанням ряду тропів, які є завуальованою формою вираження гнівної критики. Проте на лексичному рівні сатирики нерідко вдаються до мовної гри й обценної лексики. Також важливими є техніки сатиричної редукації, які можуть бути використані як у тексті, так і в графічному зображенні. У цьому зв'язку можна зазначити перспективу подальшого дослідження сатиричних текстів на рівні репрезентації, аналіз використаних автором стилістичних фігур, а також побудови структури тексту. Надалі видається доцільною подальша розробка менш дослідженого стратегічного рівня організації сатиричного тексту та аналіз текстових та позатекстових відношень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Zehrer K. *Cäsar Dialektik der Satire. Zur Komik von Robert Gernhardt und der Neuen Frankfurter Schule*. Bremen : Universität Bremen. 2001. 281 S.
2. Шалагінов Б. Зарубіжна література: від античності до початку XX ст. Київ : Вид-во дім «КМ Академія», 2004. 360 с.
3. Henkel N. *Gesellschaftssatire im Mittelalter. Formen und Verfahren satirischer Schreibweise in den Sermones nulli parcentes (Walther 6881), im Carmen satiricum des Nicolaus von Bibra, in der Ständekritik von Viri fratres, servi Dei (Walther 20575) und im Buch der Rügen. Epochen der Satire. Traditionslinien einer literarischen Gattung in Antike, Mittelalter*

- und Renaissance* / Haye Th., Schnorr F. (Hr.). Hildesheim : Weidmann. 2008. S. 95–118.
4. Маценка С. Барокова сатира «Вигадливі і правдиві видіння Філандера фон Зіттевальда» Й. М. Мошероша у сучасному прочитанні. *Від бароко до постмодернізму*. 2016. Вип. XX. С. 37–44.
  5. Schiller F. Über naive und sentimentalische Dichtung. *Sämtliche Werke / 8: Philosophische Schriften*. Berlin : Aufbau. 2005. S. 433–520.
  6. Mittelalter-Lexikon : *вебсайт*. URL: <https://www.mittelalter-lexikon.de/wiki/Satire> (дата звернення: 21.12.2022).
  7. Peter B. B. Satire in journalistischer Mission Studie zu den journalistischen Leistungen von TV-Kabarettisten als Interviewer. Freiburg 2015. 361 S. URL: <https://doc.rero.ch/record/257251/files/PeterB.pdf> (дата звернення: 21.12.2022).
  8. Hempfer K. W. Gattungstheorie. Information und Synthese. München : Fink. 1973. 313 S.
  9. Brummack J. Zu Begriff und Theorie der Satire. *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*. 1971. № 45. S. 275–377.
  10. Schönert J. Theorie der (literarischen) Satire: ein funktionales Modell zur Beschreibung von Textstruktur und kommunikativer Wirkung. *Textpraxis. Digitales Journal für Philologie*. Münster, 2011. № 2. S. 1–42. URL: <https://www.textpraxis.net/sites/default/files/beitraege/joerg-schoenert-theorie-der-literarischen-satire.pdf> (дата звернення: 21.12.2022).
  3. Henkel, N. (2008). Gesellschaftssatire im Mittelalter. Formen und Verfahren satirischer Schreibweise in den *Sermones nulli parcentes* (Walther 6881), im *Carmen satiricum* des Nicolaus von Bibra, in der Ständekritik von *Viri fratres, servi Dei* (Walther 20575) und im Buch der Rügen. In Th. Haye, F. Schnorr (Hg.) *Epochen der Satire. Traditionslinien einer literarischen Gattung in Antike, Mittelalter und Renaissance* (S. 95–118). Hildesheim : Weidmann.
  4. Macenka, S. (2016). Barokova satyra “Vyhadylyvi i pravdyvi vydinnia Filandera fon Zittevalda” Y. M. Mosherosha u suchasnomu prochytanni [Baroque satire “Fantastic and true visions of Philander von Zittewald” by Y. M. Moscherosh in a modern reading]. *Vid baroko do postmodernizmu* [From baroque to postmodernism]. Vol. XX, 37–44.
  5. Schiller, F. (2005). Über naive und sentimentalische Dichtung. *Sämtliche Werke / 8: Philosophische Schriften* (S. 433–520). Berlin : Aufbau.
  6. Mittelalter-Lexikon (2013). Satire. Retrieved from: <https://www.mittelalter-lexikon.de/wiki/Satire>
  7. Peter, B. B. (2015). *Satire in journalistischer Mission Studie zu den journalistischen Leistungen von TV-Kabarettisten als Interviewer*. Freiburg. Retrieved from: <https://doc.rero.ch/record/257251/files/PeterB.pdf>
  8. Hempfer, K. W. (1973). *Gattungstheorie. Information und Synthese*. München : Fink.
  9. Brummack, J. (1971). Zu Begriff und Theorie der Satire. *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*. № 4, 275–377.
  10. Schönert, J. (2011). Theorie der (literarischen) Satire: ein funktionales Modell zur Beschreibung von Textstruktur und kommunikativer Wirkung. *Textpraxis. Digitales Journal für Philologie*. № 2, 1–42. Retrieved from: <https://www.textpraxis.net/sites/default/files/beitraege/joerg-schoenert-theorie-der-literarischen-satire.pdf>

REFERENCES

1. Zehrer, K. C. (2001). *Dialektik der Satire. Zur Komik von Robert Gernhardt und der Neuen Frankfurter Schule*. Bremen : Universität Bremen.
2. Shalahinov, B. B. (2004). *Zarubizhna literatura: vid antychnosti do pochatku XX st.* [Foreign literature: from antiquity to the beginning of the 20th century]. Kyiv : Vyd-vo dim “KM Akademiia”.

ГАСТРОНОМІЧНА ЛЕКСИКА У ТВОРАХ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Брижіцька І. П.

*кандидат філологічних наук, науковий співробітник
Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка
Національної академії наук України
вул. Михайла Грушевського, 4, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-7424-7773
ira_b2008@ukr.net*

Ключові слова: Григорій Сковорода, автор, їжа, напої, лист, бароко, символ.

У статті аналізується гастрономічна лексика творів Григорія Сковороди, яка у письменника є яскравим прикладом не лише матеріального, а й духовного надбання народу. Дослідження віршів, байок, діалогів, трактатів та притч письменника дало змогу проаналізувати особливості кулінарних смаків його персонажів. Описано страви, які вони споживали та пригощали ними гостей. На матеріалах епістолярної спадщини подано цікаві факти з життя письменника, пов'язані з їжею, його улюблені страви та напої. Дослідження листів до друзів у різний період життя філософа свідчать про його прихильність до здорового харчування. Проаналізовано вплив медичної літератури та праць античних філософів на формування уявлень Григорія Сковороди про тілесне та духовне здоров'я від вживання їжі та спиртних напоїв. Увагу зосереджено на листах письменника з корисними порадами щодо особливостей дієти. Листи Григорія Сковороди до учня Михайла Ковалинського та друзів зберегли чимало згадок про конкретні життєві випадки, пов'язані зі станом здоров'я та хворобами від неправильного харчування. Розглянуто поради письменника із застереженням надмірного споживання їжі та зловживання хмільними напоями, а також настанови щодо вживання холодних та гарячих страв, їх лікувальних і зцілювальних властивостей. Проаналізовано назви продуктів харчування, які набувають у творах філософа символічного значення. Наведено приклади українського кулінарного фольклору, які письменник використовував у своїх творах: прислів'я, приказки, афоризми. За ознакою найменування їжі зроблений поділ на групи: їжа (продукт, страва, напій), властивість (смак). Окрім цього, значна увага приділена умінню Григорія Сковороди не лише характеризувати страви, а й здатності розкривати індивідуальні й типові риси характерів персонажів.

COVID-19 METAPHORS IN ENGLISH AND UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE: GASTRONOMIC VOCABULARY OF HRYHORII SKOVORODA'S WORKS

Bryzhytska I. P.

PhD in Philology, Research Fellow

Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine

Mykhaila Hrushevskoho str., 4, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-7424-7773

ira_b2008@ukr.net

Key words: *Hryhorii Skovoroda, author, food, drinks, letter, baroque, symbol.*

The article analyzes the gastronomic vocabulary of Hryhorii Skovoroda's works as a vivid example of not only material, but also spiritual wealth. The study of writer's poems, fables, dialogues, treatises and parables made it possible to analyze the peculiarities of culinary tastes of his characters. The dishes, which characters consumed and treated the guests are described in the article. The epistolary materials present interesting facts from the writer's life related to food, his favorite dishes and drinks. Letters to his friends in different periods of the philosopher's life testify his commitment to healthy eating. Medical literature and the works of ancient philosophers influenced Skovoroda's ideas about physical and spiritual health from the consumption of food and alcoholic beverages. Attention is paid to the writer's letters with useful advice on the diet peculiarities. Hryhorii Skovoroda's letters to his student Mykhailo Kovalynskyi and friends have preserved many references to specific life incidents related to health conditions and diseases caused by improper nutrition. The writer's recommendations with caution against overeating and abuse of intoxicating drinks, as well as advice on using cold and hot dishes, their medicinal and healing properties, are considered. The names of food products, which acquire symbolic meaning in philosopher's works are analyzed. Examples of Ukrainian culinary folklore that the writer used as proverbs, sayings, aphorisms in his works are given. Based on the name of the food, they are divided into groups: food (product, dish, drink), property (taste). In addition, considerable attention is paid to the author's ability not only to describe dishes, but also to reveal individual and typical traits of the characters.

Постановка проблеми. Попри активне вивчення творчості Григорія Сковороди, гастрономічна лексика філософа досі залишається не досить дослідженою, хоча привертала увагу багатьох учених.

Публікації Д. Чижевського [9], Л. Ушкалова [4; 5; 6], Г. Ноги [2] зосереджені на аналізі творчості Сковороди та становлять потужну основу, яка дозволяє вирішувати поставлену проблему. Спостерігається інтерес науковців до проблеми символізму у творах письменника, де актуальним є дослідження рослинної їжі та вина. Зокрема, Дмитро Чижевський здійснив опис найменувань образів-символів низки рослинних продуктів. На окремі гастрономічні вподобання в епістолах Сковороди посилається у своїй праці Геннадій Нога. Провідний сквородинознавець Леонід Ушкалов подає історіографію цього питання [4]. Сковородинознавчі праці дослідників аналізують лише окремі аспекти кулінарної лексики.

Мета дослідження – систематизувати матеріал про гастрокультуру у творах Сковороди. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: а) проаналізувати опис харчування у листах Сковороди; б) дослідити українську кухню у повсякденності персонажів; в) розкрити значення того чи іншого продукту або страви в житті українців.

Предмет дослідження охоплює зображення української кухні у творах Сковороди.

Об'єкт дослідження становлять байки, притчі, листи, а також філософські діалоги, трактати, поезія.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гастрономічна лексика трапляється у багатьох літературних творах від давнини до наших днів, до того ж у різних жанрах. Літературне меню можна скласти за поетичними творами, романами, повістями, оповіданнями, біографічними книгами і навіть з кореспонденції. Значне місце у біблійних текстах займають історії, в яких згадано про

їжу або зосереджено на ній увагу, як у побутових ситуаціях, так і в моральних настановах та життєвих повчаннях. Назви продуктів харчування знаходимо у «Повісті минулих літ», «Літописі руському», «Повчанні Володимира Мономаха», у «Слові про Ігорів похід», «Літописі Григорія Грабянки» та ін. Важливим джерелом у дослідженні української кухні стали твори Івана Вишенського, Лазаря Барановича, Івана Величковського, Климентія Зіновієва, які донесли до нашого часу чималий пласт кулінарної лексики. І таких прикладів чимало.

Культура харчування яскраво представлена у творах українського любомудра Григорія Сковороди (1722–1794 рр.), зокрема у листах, поетичних та прозових текстах.

Тема побуту, на перший погляд, доволі неодноточна. Часто дослідники вважають зайвим відтворювати гастрономію засобами мистецтва слова, визнаючи її занадто прозаїчною. Однак саме такі теми, за словами провідного сквородознавця останніх десятиліть Л. Ушкалова, надають біографії письменника «якомога більшої глибини» [5], відтворюють його звички та зацікавлення. Насамперед варто згадати книгу Михайла Ковалинського «Жизнь Григорія Сковороды» (1794) [1], яка містить ґрунтовну розвідку про життя та гастрономічні вподобання мандрівного філософа. У спогадах про свого наставника й учителя М. Ковалинський писав: «Пищу имѣл состоящую из зелій, плодов и молочных приправ; употреблял оную ввечеру по захожденіи солнца; мяса и рыбы не вкушал не по суевѣрію, но по внутреннему своему расположенію» [1, с. 1350].

Важливим джерелом розкриття гастрокультури того часу стали епістолярні твори Сковороди, зокрема до учнів та друзів. Знаючи смаки мандрівного філософа, харківські купці неодноразово підтримували його матеріально та щедро обдаровували. Відомо, що неабиякою пристрастю давнього мислителя був чай з лимоном і пармезаном. У листі від 30 березня 1786 р. до Якова Правицького Сковорода ненав'язливо просить свого учня про послугу: «Пришли, друже, лимончиков пару: да прохладится болѣзнь моя. Или соку черносмородиннаго, или журавлично-ягоднаго, или каковаго-либо. Для чаю. Остатки горячки мучат мене» [3, с. 1237]. Рік по тому (18 січня 1787 р.) він знову звернувся у листі до Правицького: «Пришли, друже, барыльце пива бабаискаго. И то, аще не в труд. Я всѣм доволен. Слава Богу!» [3, с. 1240]. Сучасники, які знали Григорія Савича особисто, зазначали, що філософ був поціновувачем вишуканих вин. Лист до Правицького, датований 7 жовтня 1787 р., починається словами зі Святого Письма: «Всепокорно благодарю за кровь гроздову. Мы с братом Василием абіе разрѣшили

и, желая вам и всему вашему дому с любезною Христиною здравія, потягли в собственное наше здравіе лѣпо-лѣпо. Еще ожидаю из Харкова...» [3, с. 1242]. Доброзичливою емоційністю та нотками сакральної символіки наповнений інший лист до Правицького від 4 серпня 1788 р.: «Благодарю вам и Христинѣ за гроздову кровь. Питейный и ядейный монумент есть живѣе очесныя памятки. Юлія Цесаря точію единойды во іюлѣ поминаем, а нашего истиннаго кесаря и Христа еженедно хлѣб и вино, аки зеркало нам...» [3, с. 1243].

У числі друзів українського Сократа було багато видатних харківських купців, серед яких слід згадати Єгора Урюпіна. З приватної кореспонденції бачимо, що давній мислитель був бажаним гостем його дому. У листі від 10 червня 1790 року, дякуючи за гостинність, Сковорода пише: «Благодарю Богу и тѣбе, друже, за твое мнѣ страннопріимство. Седмицу у тебе почил старец Сковорода, аки в матернем домѣ. Да воздаст же тебѣ той, иже на свой щет пріемлет все даемое нищим! Я вашим вином не только в дорогѣ, но и в дому ползовался!» [3, с. 1288].

Сковорода виокремлює не лише гастрономічні властивості вина, а й щедро ілюструє такі напої, як медовуха, нектар, муст, сікера, пиво, квас, репрезентовані у таких рядках: «Он наполнил стаканище крѣпкаго меда» [3, с. 930]. Чи: «Они пили крѣпкий мед, хмѣльное пиво и питіе, или сикеру (головичник). Дѣти же – воду и квас» [3, с. 930]. Осібну роль у творах письменника становить «сікера» – хмільний напій, виготовлений способом бродіння фруктових соків (окрім винограду), з додаванням меду. Цей напій згадується у книзі Притч Соломона: «Дайте сикеру погибающему и вино огорченному душею; пусть он выпьет и забудет бедность свою и не вспомнит больше о своем страданіи» (31:6, 7). Промовисто наведені слова у П'ятикнижжі Мойсея: «Хлеба вы не ели и вина и сикера не пили, дабы вы знали, что Я Господь Бог ваш» (29:6). Яскраве визначення проти вживання алкоголю можна знайти в книзі пророка Ісаї: «Горе тем, которые с раннего утра ищут сикеры и до позднего вечера разгорячают себя вином» (5:11). Або в Євангелії від Луки: «Ибо он будет велик пред Господом; не будет пить вина и сикера, и Духа Святаго исполнится еще от чрева матери своей» (1:15).

Глибшому розкриттю гастрономічних уподобань Сковороди сприяють факти, що дозволяють припустити певну обізнаність філософа у природознавстві. У листі від 10 червня 1790 р. мислитель просить свого товариша, провізора Петра Пискунівського, надіслати деякі інгредієнти для виготовлення спиртної напою: «Пришли мені, будь ласка, хоч один пучок золототисячника

або бенедиктової трави. Настоїмо його на вині або на сикері. Коли пришлеш, зробиш нам дуже велику послугу» [3, с. 1289]. Цілющі властивості рослин добре відомі в античній медицині, якою, вочевидь, цікавився Сковорода. Бенедиктову траву (татарник звичайний, чортополох, будяк) та золототисячник, настояних на спиртних напоях, вживали для фізичного зміцнення організму та лікування певних недуг.

З кінця XVII–XVIII ст. в Україні почали друкуватися різними мовами «Лікарські та господарські поради», а також вчення з медичної тематики античних авторів Платона, Арістотеля, Плутарха, Сократа, Сенеки, Гіппократа. Найімовірніше, під впливом літератури медичного спрямування та праць улюблених античних філософів сформувалися медичні переконання Сковороди про здоровий спосіб життя та правильне харчування. Широкий діапазон думок-настанов з цієї теми представлено у листах до М. Ковалинського. Адаптуючи знання античної медицини до своїх уявлень про основи тілесного й духовного здоров'я, мислитель застерігає молодшого друга від надмірного вживання їжі та алкоголю. Так, у листі, датованому 23–26 січня 1763 р., він пише: «Дехто, як каже Сократ, живе, щоб їсти й пити, а ж – навпаки» [3, с. 1102–1103]. Вчення Сократа було для давнього мислителя джерелом прикладів у вихованні свого учня, тому він пише: «Сократ під час чуми залишився здоровим, бо звик до найсвятішого життя, до простої й помірної їжі. <...> Більшість людей до нестями об'їдається м'ясом і обпивається різними хмільними напоями. Що ж дивного в тому, коли за причиною йде дія? Саме від цієї найприроднішої матері виникли всі раніше згадані зарази» [3, с. 1102]. Свої настанови Сковорода ілюстрував життєвими прикладами та радив протистояти будь-якій спокусі, «зменшуючи надмірне вживання їжі» та «уникаючи вогню, породженого вином», звідки, на думку учителя-філософа, виникають «всі пороки душі, а з останніх, своєю чергою, – всі хвороби тіла» [3, с. 1103–1104]. Цей лист завершується дружньою порадою: «Тебе спонукають до надміру? Але ти побори в собі той порочний сором, що не наслідуються відповісти відмовою, тепер уже привчи себе до цієї святої стійкості й скажи: мені це не корисно, хоч ви й кажете, що для чистих все чисте» [3, с. 1103–1104]. Цитовані рядки стверджують, що до спиртних напоїв та їжі філософ ставився з мудрою стриманістю.

Для посилення дієвості окресленого питання міри Сковорода робить акцент на гармонійному поєднанні душі та тіла. У листі до М. Ковалинського (кінець лютого – початок березня 1763 р.) він пише: «Хіба не здається тобі несповна розуму той, хто геть нічого не дає тілу або подає йому

лише щось отруйне? Зменшуй зайву їжу, щоб осел, тобто плоть, не розпалювався, та, з другого боку, не мори його голодом, щоб він міг нести вершника». Відтак філософ робить висновок: «Найпрекрасніше і божественне правило: нічого над міру» [3, с. 1117].

Характеристику важливого аспекту здорового харчування учитель-філософ подає у листі до Василя Максимовича: «Правда, що я нїкаторим совѣтовал, чтоб оны опасно поступали с вином и мясом, а иногда совѣм их от того отводил, разсуждая горячую их младость. <...> Подлинно всякой род пищи и пития полезен и добр есть, но разсуждать надобно время, мѣсто, мѣру и персону» [3, с. 1268].

Кулінарна лексика як маркер власної ідентичності знайшла своє відображення у працях та цитатах античних авторів. Парафрази давньогрецького філософа Піфагора плідно прислужилися учителю-наставнику у творі «Кольцо...»: «Может статься, что мы разсуждаем о мирѣ так, как древнии разсуждали о пифагоровских бобах. Между многими его гадательными реченіями есть и сіе: “Не ѣж бобов”» [3, с. 576]. Незважаючи на те що боби є однією з найуживаніших страв українців, Сковорода покликається на Піфагора, який утримувався не тільки від м'яса, але й від бобів. З іншого боку, письменник наводить біблійний контекст, у якому йдеться про боби як широковживаний продукт: «Питайся с ними бобами. Не пій вина и сікеры. Яждь хлѣб и воду в мѣру» («Бешда...») [3, с. 433]. Чи: «Ядуци со сладостію бобы, зрит Бог» («Убогий жайворонок») [3, с. 928].

В одному з листів до М. Ковалинського мислитель доречно наводить поради античного філософа Клавдія Галена: «Я хочу, щоб у ці весняні дні ти менше спав і вживав холоднішу їжу. Враховуй жар твоєї юності, тепло весни, сидяче життя і твою надзвичайну старанність. Нещодавно (вчора) я випадково прочитав у Мюре, що Гален, другий після Гіппократа батько лікарів, міркуючи про здоров'я, висловив думку, що хлопцям та юнакам слід вживати холоднішу, а старим – теплішу їжу. Поза сумнівом, такий автор гідний довіри. Бо з гарячої їжі розвивається зайва вологість, а звідси катар, який усі лікарі вважають причиною всіх хвороб. Катар – це нежить [нежид], а нежить – не що інше, як гній, що згустився з надмірного жару й надмірної гарячої їжі, або це волога, згущена жаром. Тому-то греки називають жар у тілі, або гній, флегмою. Лікування ж полягає в тому, щоб бути веселим і бадьорим. Але матір'ю цього є тверезість, яка означає не тільки помірне й холодне пиття, але й таку саму їжу. Не буде тверезим той, хто перевантажує себе їжею, хоч би він і не пив вина» [3, с. 1125]. Слід зазначити, що найповніше відтворити кулінарну лексику допомагають асоціативно-символічні озна-

чення смакових відчуттів. Так, наприклад, у наведеному листі смаковими властивостями продуктів харчування є концепти «холодний» та «гарячий». У творах письменника помітно домінують прототипні концепти «солодкий» та «гіркий», що розмежують приємне і неприємне: «Сладкая пища да красная клѣтка» [3, с. 157]. Чи: «Больному всякая пища горка» [3, с. 664]. Або: «Корень его горкій, но плоды сладчайшие» [3, с. 172]. За слушним зауваженням І. Франка, «враження смаку» в процесі харчування подається в літературі «для того, щоб зняти абстрактність» цього процесу, надати йому «приємного і неприємного чуття взагалі» [8, с. 80].

У процесі своєї письменницької діяльності Сковорода заглиблювався у біблійний контекст, який служив йому джерелом висловів та образів. Символічний образ зерен «проріс із Священного Писання» та постав семантичним зерном Божого Слова. Образи хліба, колоса, зернини вказують на постать Спасителя, вино символізує кров Христа: «Бачиш очима вино тут і хліб, проте розумом видно / Господа Бога, який, тіло прибравши, сховавсь» [3, с. 149].

У листі від 3 жовтня 1782 р. до Якова Правицького письменник послуговується цитатою з книги пророка Ісаї: «На горѣ сей испіют радость, испіют вино» [3, с. 1233]. Виведений із сюжету Давидових псалмів образ вина оприявнений у символічній сполуці з хлібом: «Крошка хлѣба и ложечка вина не насыщающая тѣла... Не сей ли вид преобразуется в пищу премудрости Его, укрепляющая и веселящая сердце?» [3, с. 873]. Символічного образу вічності – кола набувають продукти, які мають круглу форму. У філософському діалозі «Кольцо...» це засвідчують хліб, яблука, яйця, гарбуз, кавун, боби, горох, виноград, зерно. Слова мудрості давній мислитель шукає з Притч Соломона, які прочитуються із таких рядків: «Мелзи (де) млеко, и будет масло» [3, с. 1244]. У листі до М. Ковалинського письменник промовисто наводить слова з повчання апостола Павла: «Нехай найсвятіший Утішитель зробить у свій час так, щоб ти, відкинувши давнє й грубе, покинувши навіть молоко самого благочестя, захотів нової їжі, гідної християнського мужа, щоб до тебе можна було допасувати пророцтво про Юду: зуби його біліші від молока» [3, с. 1131]. За твердженням Валерія Шевчука, «Сковорода бачив Біблію як світ символів, тобто закодованих знаків» [10, с. 44].

Гастрономічний простір Сковороди ілюструють фрагменти з повсякденного життя персонажів: «Возлюбленный друже и брате мой, – сказал тогда Алауда, – вкусно ты вкушал у нас бобы. <...> Прошу же еще покушать рѣпы, послѣ капусты и послѣ бобов. Увѣнчает же трапезу нашу ячменная с маслом кутия» [3, с. 929]. Дав-

ньогрецьку богиню Аструю господарі «приняли и учествовали <...> яичницею и ячменною с маслом кутиєю» («Убогий жайворонок») [3, с. 930]. Хлібна, борошняна їжа урізноманітнювалася переважно овочами, а також «маслом і молоком» [3, с. 749]. Слід зауважити, що на самих процесах приготування страв давній мислитель не зупинявся. Воднораз упадає в очі дивовижна близькість персонажів та автора, звичним харчуванням якого були здебільшого овочі, коренеплоди, ягоди, злаки, молоко. Простота у всьому – це був життєвий шлях філософа: «Ничего я не желатель, кромѣ хлѣба да воды, / Нищета мнѣ есть пріятель, давно мы с нею сваты» [3, с. 62]. Чи: «Пища в зеллѣ, в млекѣ, в зернѣ. Се стол ранній и вечерній!» [3, с. 932].

Отже, глибоко вкорінена гастрономічна лексика у творах Сковороди виявляє не лише обізнаність українського любомудра у питаннях харчування, але й збагачує кулінарну культуру. Все це разом дає широке уявлення про українську кухню XVIII ст.

Висновки і перспективи подальших розробок. Гастрокультура у творах Сковороди – тема перспективна, яка ще чекає на своїх дослідників, оскільки є вагомою частиною національної традиції українського народу. Існує безліч влучних висловлювань та афоризмів, що стосуються харчової та побутової лексики у творах Сковороди, які заслуговують на окреме дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалинський М. І. Жизнь Григорія Сковороды. Писана 1794 года в древнем вкусе. *Г. Сковорода. Повна академічна збірка творів / упоряд. та відп. ред. Л. В. Ушкалов.* Харків–Едмонтон–Торонто : Майдан, 2011. С. 1343–1386.
2. Нога Г. М. Листи Григорія Сковороди. Особистісне в контексті універсального. *Студія Польсько-Українська.* Варшава, 2022. № 9. С. 107–121.
3. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / упоряд. та відп. ред. Л. В. Ушкалов. Харків–Едмонтон–Торонто : Майдан, 2011. 1400 с.
4. Ушкалов Л. В. Григорій Сковорода: семінарії. Харків : Майдан, 2004. 776 с.
5. Ушкалов Л. В. Григорій Сковорода і антична культура. Харків : Знання, 1997. 180 с.
6. Ушкалов Л. В. Григорій Сковорода. Харків : Фоліо, 2013. 123 с.
7. Ушкалов Л. В. Ловитва невловного птаха: життя Григорія Сковороди. Київ : Дух і Літера, 2017. 368 с.
8. Франко І. Я. Зібрання: в 50 т. / ред. вид.: Г. Д. Верес, О. Н. Мороз. Київ : Наукова думка, 1981. Т. 31. 596 с.

9. Чижевський Д. І. Історія української літератури: від початків до доби реалізму. Тернопіль : Феміна, 1994. 480 с.
10. Шевчук В. О. Пізнаний і непізнаний Сфінкс: Григорій Сковорода сучасними очима. Київ : Пульсари, 2008. 528 с.

REFERENCES

1. Kovalynsjkyj, M. I. (2011). *Zhyznej Hhryghorija Skovorody. Pysana 1794 ghoda v drevnem vkuse* [The life of Hrygory Skovoroda. Written in 1794 in an ancient style]. *Gh. Skovoroda. Povna akademichna zbirka tvoriv* [H. Skovoroda. A complete academic collection of works]. Kharkiv–Edmonton–Toronto : Majdan, pp. 1343–1386.
2. Nogha, Gh. M. (2022). *Lysty Ghryghorija Skovorody. Osobystisne v konteksti universaljnogho* [Letters of Hrygory Skovoroda. The personal in the context of the universal]. *Studija Poljsjko-Ukrajinsjka*. No. 9, pp. 107–121.
3. Skovoroda, Gh. (2011). *Povna akademichna zbirka tvoriv* [H. Skovoroda. A complete academic collection of works]. Kharkiv–Edmonton–Toronto: Majdan, 1400 p.
4. Ushkalov, L. V. (2004). *Ghryghorij Skovoroda: seminariji* [Hryhoriy Skovoroda: seminars]. Kharkiv : Majdan [in Ukrainian].
5. Ushkalov, L. V. (1997). *Ghryghorij Skovoroda i antychna kuljtura* [Hryhoriy Skovoroda and ancient culture]. Kharkiv : Znannja [in Ukrainian].
6. Ushkalov, L. V. (2013). *Ghryghorij Skovoroda* [Hryhoriy Skovoroda]. Kharkiv : Folio [in Ukrainian].
7. Ushkalov, L. V. (2017). *Lovyttva nevlovnogho ptakha: zhyttja Ghryghorija Skovorody* [Catching the elusive bird: the life of Hryhory Skovoroda]. Kyiv : Dukh i Litera [in Ukrainian].
8. Franko, I. Ja. (1981). *Zibrannja: v 50 t.* [Collection: in 50 t.]. Kyiv : Naukova dumka, T. 31 [in Ukrainian].
9. Chyzhevsjkyj, D. I. (1994). *Istorija ukrajinsjkoj literatury: vid pochatkiv do doby realizmu* [History of Ukrainian literature: from the beginning to the age of realism]. Ternopilj : Femina [in Ukrainian].
10. Shevchuk, V. O. (2008). *Piznanyj nepiznanyj Sfinks: Ghryghorij Skovoroda suchasnymy ochyma* [Known and unknown Sphinx: Hryhoriy Skovoroda through modern eyes]. Kyiv : Puljsary [in Ukrainian].

PLURILINGUISME LITTÉRAIRE EN CONTEXTE FRANCOPHONE: LANGUE DE L'AUTRE ET ÉCRITURE CRÉATIVE

Bourdet J.-F.

Professeur émérite des universités

Le Mans Université

Centre de Recherche en Éducation de Nantes-Le Mans

Chemin de la Censive du Tertre BP 81227 44312 Nantes, France

orcid.org/0000-0002-0487-3891

Jean-Francois.Bourdet@univ-lemans.fr

Mots Clés: *Littérature,
Plurilinguisme, Francophonie.*

Cet article interroge la question de la francophonie littéraire en regard des choix d'écriture effectués par des auteurs dont le français n'est pas la langue maternelle. Choisir une autre langue pour y développer sa création littéraire engage l'écrivain dans une dialectique entre langue et culture maternelles et langue et culture étrangères. L'exigence à laquelle il se confronte est celle d'un double héritage: il faut, en effet, conserver dans la langue d'écriture la trace, l'écho, la présence de la langue maternelle. Cela conduit les écrivains dits «francophones» à développer un style personnel dans lequel l'écart entre les langues joue un rôle fondamental.

A travers l'analyse de séquences narratives, on montre comment cette question est traitée et résolue, de manière différente mais convergente, dans des écrits où la dimension bilingue prend toute sa place.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПЛЮРИЛІНГВІЗМ У ФРАНКОФОННОМУ КОНТЕКСТІ: МОВА ІНШОГО ТА КРЕАТИВНЕ ПИСЬМО

Бурде Ж.-Ф.

доктор наук, почесний професор

ЛеМан Університет

Центр освітніх досліджень Нант-ЛеМан

Chemin de la Censive du Tertre BP 81227 44312 Нант, Франція

orcid.org/0000-0002-0487-3891

Jean-Francois.Bourdet@univ-lemans.fr

Ключові слова: *література,
плюрлінгвізм, франкофонія.*

Стаття присвячена обговоренню питання франкофонної літератури з огляду на вибір особистісного стилю авторами, рідною мовою яких не є французька. Вибір іншої мови для застосування у своїй літературній творчості залучає письменника до діалектики між рідною мовою та культурою, з одного боку, та іноземною мовою і культурою – з іншого. Перед ним постає проблема цієї подвійної спадщини: йому необхідно, власне, зберегти в мові твору слід, відгомін, присутність рідної мови. Це призводить до формування у так званих «франкомовних» письменників специфічного власного стилю, який відбиває розрив між мовами та в якому він відіграє фундаментальну роль.

Завдяки аналізу нарративних секвенцій ми демонструємо, як це питання розглядається та вирішується в різні, але водночас конвергентні способи у творах, яким притаманний подібний двомовний вимір.

INTRODUCTION

Toute écriture littéraire est écriture de l'autre, d'un inconnu en soi et par soi que la création artistique délivre dans une intime et inquiétante étrangeté (au sens de l'«unheimliche» de Freud [8]). Si l'on accepte cette affirmation drastique, on peut s'interroger à la suite de Gilles Deleuze et Félix Guattari [4; 5] sur la «déterritorialisation» littéraire qui conduit l'écrivain créateur à affronter sa langue maternelle, à la trahir pour mieux en exprimer ce qui, jusqu'alors, n'avait encore jamais été exprimé. Telle est la hauteur de l'exigence créative qui conduit l'écrivain à considérer sa langue (au double sens maternel et intime de l'adjectif possessif ici employé) comme étrangère, inconnue, pour s'en délivrer, rompre les clichés et les automatismes afin d'y trouver du nouveau. C'est en ce sens qu'on entendra ici la rupture de territoire évoqué par Deleuze et Guattari et la nécessité pour l'écrivain de forger sa langue propre.

Cette exigence, commune à tous les créateurs, sera redoublée dans le cas d'une écriture effectuée dans une langue non maternelle et ce, dans la mesure où l'écrivain devra non seulement trouver, travailler, développer un style personnel, mais encore l'insérer dans un dialogue entre langue maternelle et langue d'expression. Il en va ainsi des écrivains dits «francophones» ou d'«expression française»; ce qui, à la vérité, ne veut pas dire grand-chose puisque tout écrivain s'exprimant en français, qu'il soit de France ou d'ailleurs, répond à ces qualificatifs.

Nous parlerons donc ici d'écrivains se situant «entre deux langues», ou plus d'ailleurs; de jeux d'écritures placés dans le rapport entre des univers linguistiques et culturels différents. Pour comprendre et interpréter ces situations et les enjeux (littéraires, culturels, individuels) qui les caractérisent, il nous faut d'abord revenir sur le cadre dans lequel ils se développent.

VOUS AVEZ DIT «FRANCOPHONIE»?

L'espace francophone regroupe, on le sait, un certain nombre de pays se revendiquant d'une appartenance à une référence commune, linguistique, culturelle, parfois politique: celle d'un héritage lié à l'histoire, et notamment à l'histoire coloniale qui, à travers les souffrances créées, a aussi laissé derrière elle une langue dont le colonisé a pu se saisir pour en dénoncer les travers.

Mais de quelle francophonie parle-t-on? Encore faut-il s'entendre sur le champ d'application de cette notion. A y bien regarder, il s'agit d'un espace essentiellement pluriel, dans lequel le français, entendu comme langue unique et partagée, est en fait un lieu de rencontres et d'expressions de tensions, tant linguistiques que politiques. Ce pluriel (les francophonies) est donc lourd de sens car s'y engage la reconnaissance de variations significatives: le français du Québec est fort différent d'une variante

médiatique parlée à Paris, et que dire des français d'Afrique, des variantes antillaises, etc. On peut donc caractériser le jeu culturel dans lequel s'engage un écrivain non français, mais d'expression française, par trois variables, outre celles qui dénotent des choix et des circonstances individuelles.

Il s'agit:

- d'une mise en relation de la création artistique avec un contexte historique, colonial pour nombre d'entre eux,

- d'une prise de position en regard des enjeux politiques liés à l'usage du/d'un français comme langue d'expression,

- d'une gestion des tensions linguistiques affectées par un jeu de variations entre lesquelles des choix seront faits.

C'est dans ce cadre et dans une construction complexe mettant en relation ces différentes variables que peut s'interpréter un choix d'écriture, et quant à la langue d'expression (en l'occurrence le français, *un* français et non une langue maternelle), et quant au style propre de l'écrivain qui traduira ce choix de manière formelle.

Si l'on prend l'ensemble de la littérature «française d'Afrique», ou plutôt des «littératures françaises d'Afrique», voire des «littératures africaines d'expression française», on voit que le recours à telle de ces dénominations n'est pas innocent. Chacune d'entre elle véhicule un contenu idéologique que d'aucuns [7; 3], etc. n'ont pas manqué de dénoncer comme néocolonial. Alors peut-être faut-il abandonner toute tentative de classification de ce type et s'attacher aux textes mêmes qui, indéniablement, puisque écrits en français, en tout cas dans un français dont les variations attestées n'empêchent pas l'identification comme tel, appartiennent au champ de ce que l'on peut nommer «littérature d'expression française».

EXEMPLES DE CHOIX D'ÉCRITURE

Nous allons proposer deux exemples, tirés de romans dits «francophones d'Afrique». Il s'agit de deux des écrivains les plus célèbres de ce champ littéraire: Amadou Kourouma (1927–2003) et Amadou Hampaté Ba (1900–1991). Les dates de naissance et de décès les placent justement dans cette histoire coloniale et postcoloniale dont la langue porte la marque.

La première question posée est celle du choix de la langue d'écriture: le français et non le malinké pour Kourouma, le peul et/ou le bambara pour Amadou Hampaté Ba. L'abandon, le non recours à la langue/aux langues maternelles pose question aux écrivains; question qui peut s'exprimer de la manière suivante: comment dans le tissu linguistique du français garder trace de la langue maternelle déniée, comment y porter ses motifs, ses couleurs, ses sonorités, son imaginaire. Comme nous allons le voir, chacun

d'entre eux répond différemment à cette exigence; mais affronte le même problème.

La deuxième question touche à l'héritage, au double héritage, dont l'œuvre porte la marque et le contenu: celui de la langue (étrangère) transmise et celui de la culture (maternelle) d'appartenance. Il s'agit alors de dire dans une langue ce que pourtant elle ne peut contenir et de recontextualiser dans cette langue autre le contexte dans lequel s'origine le récit romanesque.

La troisième question traduit la précédente dans une histoire personnelle, celle du rapport que l'écrivain entretient avec son œuvre. L'ontogenèse rencontre ici la phylogenèse dans la mesure où se revit au niveau individuel et sous une forme fractale ce qui se passe dans l'histoire générale des peuples. La biographie de l'auteur traduit celle de son peuple. Elle met en scène et en œuvre le conflit vécu dans la relation à la langue du colonisateur: langue de l'autre que l'on reprend contre lui, trahison double puisque d'un côté on délaisse sa langue maternelle d'appartenance et de l'autre on recourt à l'autre langue pour lui faire dire l'imprévu que ses locuteurs d'origine tentaient de nier: cette culture «locale» représentée comme «pittoresque» et donc inférieure.

Ce conflit identitaire, vécu de l'intérieur par les auteurs francophones, n'a d'ailleurs pas manqué de les mettre en danger et c'est comme traitres aux valeurs revendiquées par des mouvements politiques ou religieux que plusieurs d'entre eux ont été assassinés (Mouloud Ferraoun pendant la guerre d'Algérie, Tahar Djaout pendant la décennie noire de l'Algérie aux prises avec des mouvements religieux intégristes). L'écrivain peut perdre la vie parce qu'aux yeux de certains il a perdu sa langue...

Enfin, et sans doute surtout, la question du choix de la langue renvoie à la traduction stylistique des enjeux culturels et identitaires qui viennent d'être évoqués. Dans quelle mesure ces choix sont-ils contraints? Il y a d'abord la question de la compréhensibilité du texte par un double lectorat, celui du public français de France et celui qui peut partager avec l'écrivain la situation plurilingue: comment lit-on Amadou Kourama en Côte d'Ivoire, Amadou Hamapté Ba au Mali? Et comment les lit-on en France? La question de la lisibilité des textes se pose avec acuité car chaque lecteur projette dans l'œuvre lue une part de son expérience, un champ d'imaginaire structuré par ses lectures antérieures, ses attentes [11; 10] et sa capacité perceptive.

C'est donc dans ce type de tension (satisfaire et décevoir l'attente, équilibrer connu et inconnu, anticiper sur la réception possible de l'œuvre au sens de Riffaterre [13; 14], d'Eco [6]) que vont se situer les choix d'écriture: construction d'un champ sémantique, structuration rythmique des phrases,

déploiement rhétorique d'une signification possible de l'ensemble textuel.

On peut donc conclure que l'écrivain francophone, comme tout écrivain d'ailleurs, mais de manière plus significative, est conduit à écrire en deux langues à la fois. Si, pour un écrivain s'exprimant dans sa langue maternelle, ce redoublement tient à l'écart créé entre usages communs et style personnel (Barthe [2], parlait en ce sens de «logothètes», de créateurs de langue), pour le non natif de la langue d'expression cet écart s'exprime dans le texte produit par un clivage ressenti et une combinatoire expressive.

C'est la mise en place de ce que l'on peut appeler gestion bilingue d'un dispositif d'écriture et de lecture qui va caractériser ce type de texte, dans lequel l'anticipation sur la réception possible du texte par des lecteurs ignorants de la langue d'origine de l'auteur jouera un rôle primordial. Comment jouer d'un dispositif clivé qui ne clive pas sa lecture; tel est l'enjeu auquel se confronte ce type de littérature.

Et, au fond, ce qui peut advenir au texte est qu'il soulève dans l'imaginaire de ses lecteurs comme l'écho d'une langue maternelle inconnue. Le pari est osé et nous allons voir comment deux des écrivains majeurs de l'Afrique francophone ont tenté de le gagner.

Pour Amadou Kourouma, quoi de plus pertinent que d'examiner la manière dont il met en place l'incipit du roman qui va le rendre célèbre: *Les soleils des indépendances*, roman publié d'abord en 1968 par les Presses de l'université de Montréal, puis aux éditions du Seuil à Paris en 1970. Il n'est pas inintéressant de remarquer que la publication a d'abord eu lieu, non dans une prestigieuse maison d'édition française; mais dans l'espace francophone lui-même; et ce en deux étapes puisque le premier chapitre avait d'abord paru au Québec dans un numéro des *Études françaises* en mai 1968. C'est une fois franchis ces premiers seuils avec succès que le roman accèdera à une reconnaissance plus haute de par la publication par l'un des éditeurs reconnus par le champ académique français, aux éditions du Seuil en 1970. Voici donc le passage concerné:

1. Le molosse et sa déhontée façon de s'asseoir

«Il y avait une semaine qu'avait fini dans la capitale Koné Ibrahima, de race malinké, ou disons-le en malinké: il n'avait pas soutenu un petit rhume.

Comme tout Malinké, quand la vie s'échappa de ses restes, son ombre se releva, grailonna, s'habilla et partit par le long chemin pour le lointain pays malinké natal pour y faire éclater la funeste nouvelle des obsèques. (...)»

(*Les soleils des indépendances* p. 9).

Pour un lecteur non locuteur du malinké, le titre du roman apparaît d'abord comme une belle métaphore, particulière en ce qu'elle pose comme plurielles les indépendances évoquées. C'est en un second

temps que le référent historique des indépendances africaines, mettant fin à l'ancien empire colonial français, joue son rôle de structuration temporelle de la diégèse romanesque: celui d'une durée, d'une ère située au sens où le terme malinké l'aurait signifié¹ s'il avait été produit dans cette langue qui est celle de Kourouma comme de ses personnages. Cette signification reste latente pour une première perception, mais ce silence interprétatif n'empêche pas que le lecteur se projette dans un espace temporel structuré par la narration à venir et situé en regard du référent historique (1959, date des indépendances, à 1968, date de publication du texte).

Ce décalage est également perceptible à la lecture du titre du chapitre. Pourquoi ce «molosse» et sa «déhontée façon de s'asseoir»? Il y a là une provocation à l'interrogation réceptive et interprétative: molosse plutôt que chien, antéposition de l'adjectif «déhonté» pour le moins curieuse, d'autant que celui-ci est fort peu attesté: faut-il comprendre que l'animal joue un rôle particulier en culture et imaginaire d'origine et que le positionnement de l'adjectif équivaldrait aux règles syntaxiques d'une langue absente? En tout état de cause le lecteur est alerté sur la nécessité d'y regarder à deux fois avant de passer à la suite.

Plus évidente, parce que partie émergée du dispositif d'écriture, la première attestation revendiquée du malinké est présentée comme telle par le narrateur lui-même et ce, dès la première phrase: «disons-le en malinké: il n'avait pas soutenu un petit rhume.» «Disons-le en malinké», autrement dit: lisons-le en malinké, dans une traduction du malinké donnée en direct par le narrateur. Cette didactisation du récit est bien la mise en œuvre d'une relation énonciative établie avec le lecteur, leçon et commentaire donnés sur le texte lui permettant d'imaginer ce qu'il aurait pu lire s'il avait été locuteur de cette langue absente et pourtant présente comme ressource interprétative, écho d'une disparition, trace d'un manque revendiqué et dépassé. Le «petit rhume», non soutenu, est alors compréhensible.

Dès lors, c'est l'ensemble du texte qui peut être relu à la lumière de ce dispositif de dédoublement. Dès la première phrase: «Il y avait une semaine qu'avait fini dans la capitale Koné Ibrahima...», le process évoqué, celui de la mort du personnage, l'est à travers un détour imposé à la langue; non pas: «était mort» comme l'attendrait un lecteur francophone; mais «avait fini» comme on le dirait d'un processus, d'une époque. Comme le montrera la suite du texte, c'est bien de cela dont il s'agit, de la fin d'une ère, dont cette mort initiale n'est que la personnification. Alors, cette expression peut être directement reliée à la métaphore du titre: ce qui a fini, s'est achevé avec l'ère coloniale. Ainsi

l'indice local (un verbe pour un autre) renvoie à une signification globale: le récit d'une perte, d'une absence, la quête vaine du héros à la recherche d'un héritage disparu; précisément ce que racontera le roman: la déchéance de Fama, prince malinké.

La seconde phrase ne fera qu'enfoncer un coin de clivage entre des langues et des expressions mettant le lecteur sur la piste de ce dédoublement: «Comme tout malinké...» qui peut s'entendre comme un appel à la vigilance, au possible dire dans la langue d'origine. Et celle-ci ne manque pas d'apparaître dans son absence même: «quand la vie s'échappa de ses restes, son ombre se releva, grailonna, s'habilla et partit...». Les formulations étranges, inattendues (la vie s'échappa de ses restes, son ombre grailonna), jouent à la fois le rôle d'éléments stylistiques (forme particulière de l'expression) et rhétoriques (figures de la personnification) tout autant que celui d'une négociation énonciative anticipant la réception lectorale (ces bizarreries ne sont pas que des étrangetés, mais des formes cachées, retirées: celles du malinké).

Alors, le retour «par le long chemin pour le lointain pays malinké natal» n'est pas seulement un élément diégétique (une séquence narrative, une annonce du récit), mais tout autant la mise en texte et en œuvre d'un contrat car ce long chemin qu'est-il d'autre que le retour impossible vers la langue d'origine, ce lointain pays malinké natal d'où tout provient, où tout retourne et par lequel rien ne peut passer puisque c'est dans une autre langue qu'il sera raconté.

Il est temps de conclure. Si la place historique du roman d'Amadou Kourouma dans l'histoire de la littérature dite «francophone» est significative, si elle a d'emblée placé son auteur comme l'un des plus importants, c'est sans doute en raison de la manière toute particulière par laquelle il parvient à jouer avec des impératifs contraires, à se jouer d'eux, en faisant place à l'absence, en parvenant à dire ce qu'il ne dit pas (le malinké à travers le français) et à ne pas dire qu'il dit – lecture bilingue d'un texte pourtant apparemment monolingue appelant à le renverser, à le traverser, – à signifier autre chose, au-delà des mots; mais n'est-ce pas là l'enjeu même de toute création littéraire...

On voit qu'à la question posée à tout écrivain non natif de sa langue d'expression: dans quelle langue écrire? Amadou Kourouma répond: dans les deux, mais pas de la même manière, en innervant l'une par l'autre afin, non seulement de leur faire place, mais aussi de mettre en scène leur dialogue dans un jeu d'échos qu'il appartient finalement au lecteur d'éprouver et de faire résonner.

Dès lors, on peut s'interroger sur la dichotomie reçue entre langue de référence (d'origine, maternelle) et langue d'expression (littéraire). Que devient la notion de langue de référence quand le dispositif

¹ En malinké, le terme employé pour «soleil» signifie également: «jour», «ère» ou «durée».

d'écriture et de réception met décidément en question la notion de référence narrative et textuelle. C'est dans un espace créé, entre les langues, que peut se glisser la création littéraire.

Cette solution «intégrée» qui innerve la langue d'expression par la langue source a sans doute été poussée au plus loin par Amadou Kourouma et, à sa suite, de très nombreux écrivains francophones tenteront de gérer l'équilibre à construire entre présence du non connu et lisibilité conservée du texte. Elle peut cependant être jouée d'autre manière comme nous allons le voir avec un texte contemporain de celui de Kourouma.

Il s'agit d'un passage du roman célèbre d'Amadou Hampaté Bâ, *L'étrange destin de Wangrin*, publié chez 10/18 en 1973. La date de publication et l'éditeur sont tout aussi significatifs que pour Amadou Kourouma. On se trouve dans cette même période de post-indépendance amenant un réexamen des idéaux liés au moment de libération de la période coloniale et le roman est publié dans une collection non prestigieuse.

Le sous-titre du roman: «*Les roueries d'un interprète africain*» est évidemment, dans notre perspective, particulièrement pertinent. Inspiré de la vie d'un ami de l'auteur (du moins est-ce ainsi qu'il le présente dans sa préface), le récit va mettre en scène cette position d'interface entre langue et culture dont le héros va, tour à tour, jouer et pâtir. En ce sens, Wangrin est l'alter ego de l'auteur, confronté au clivage et au redoublement des langues.

Le passage retenu se situe juste après l'incipit du roman et décrit la naissance du héros éponyme de la narration.

«Non loin de ces pauvres bêtes une femme se débattait dans les douleurs de l'enfantement. (...)

Elle était assistée d'une matrone édentée et chenue. Celle-ci regardait la future maman se tordre comme une chenille arpeuteuse sans intervenir autrement qu'en chantant doucement la mélodie matrimoniale enseignée par Nyakuruba la déesse de la maternité et que voici:

«Wooy wooy Nyakuruba: a tinti!

den wolo manndi Nyakuruba

den cee den wolo manndi Nyakuruba! A tinti!

Waay waay Nyakuruba I a tinti! den wolo manndi Nyakuruba den muso den wolo

manndi Nyakuruba a tinti!

Eeh Eeh Nyakuruba! a tinti! den wolo manndi Nyakuruba den fia den wolo manndi

Nyakuruba a tinti!

tin bee tinti Nyakuruba a tin tin nta tin tinti Nyakuruba a tintin» (...)

(*L'étrange destin de Wangrin*, pp. 13–14).

Pour le lecteur francophone, l'univers d'origine de la mise en scène narrative (en l'occurrence le Mali) apparaît dans plusieurs indices référentiels (la matrone, la mélodie matrimoniale, l'invocation

d'une déesse de la maternité, la chenille arpeuteuse), présence soutenue par un effet de réel (au sens de Barthe [1]²), celui du nom de la déesse (Nyakuruba). Cet univers, et son imaginaire, sont également mis en scène au travers de choix rhétoriques: la comparaison des mouvements de la parturiente avec les torsions d'une chenille arpeuteuse est tout à fait significative.

Mais, bien évidemment c'est l'apparition brutale de l'autre langue qui dérouté et déplace le lecteur, d'un seul coup, dans cet univers inconnu: «Wooy wooy Nyakuruba: a tinti!..»

Le choix stylistique est donc tout différent de celui qu'avait pratiqué Kourouma; non pas une traduction, un équivalent, un regard de type métalinguistique donnant au lecteur des clés de compréhension, mais une rencontre non préparée, ou faussement préparée. Si la linéarité textuelle (construction cataphorique où les mots antérieurs annoncent ceux qui vont suivre) permet de référer la séquence énoncée dans une autre langue à ce que nous avait indiqué le narrateur: «la mélodie matrimoniale <...> que voici:», elle ne nous permet pas, en revanche, de la comprendre. Une autre langue, en l'occurrence le bambara, l'une des deux langues maternelles de l'auteur avec le peul, vient couper la narration francophone et cette présence est d'autant plus forte, qu'outre la différence de langue, elle coupe aussi le texte en termes discursifs: un chant et non un texte, de l'oral transcrit et non de l'écrit; de même qu'en termes énonciatifs: une prise de parole de l'un des personnages et non la voix de l'auteur/narrateur. Ainsi, la dimension polyphonique du récit est-elle doublement assurée, par la voix narrative comme par la langue d'expression.

Un abîme se creuse entre ce qui pourrait être dit (parole rapportée de la matrone directement en français) et ce qui est dit (voix de celle-ci en bambara). Cette perte de sens, pour le lecteur qui ne parle pas bambara, le conduit d'abord à imaginer ce qui peut être chanté, à se glisser dans la voix de la matrone, à créer lui-même le texte, à moins d'en abandonner la lecture. Et c'est là toute la force du dispositif d'écriture/lecture mis en place par Amadou Hampaté Ba: puissance expressive qui fait endosser au lecteur la charge énonciative du passage, perte de repères qui, paradoxalement, rapproche celui qui l'éprouve de ce qui lui est refusé.

Le clivage est ainsi vécu de l'intérieur, parce qu'il n'est pas dit, annoncé, préparé; mais ressenti. Il est vrai que le sous-titre du roman nous en avait avertis: «*Les roueries d'un interprète*». Cet interprète c'est donc l'auteur lui-même et ce n'est qu'après nous avoir égarés et retrouvés dans cet espace d'entre les langues puisque pour nous ce n'est plus du

² L'effet de réel est obtenu par l'emploi d'un élément dont la fonction est de donner au lecteur l'impression que le texte décrit le monde réel. Ici, c'est le nom propre de la déesse qui, de par sa consonance africaine, joue ce rôle.

français, mais pas encore du bambara, ou du moins notre bambara imaginaire, ce n'est qu'après ce délai que la traduction nous sera proposée³. C'est donc ensuite, au-delà de la lecture, que viendra la possible vérification des hypothèses, véritable outil de travail à portée ethnolinguistique puisqu'il était possible d'inférer une partie du sens possible des mots de la mélodie (par les répétitions qu'elle contient, la distinction entre mots et exclamations, nom propre de la déesse et noms communs du chant).

Pris dans ce dispositif qui nous fait éprouver la langue de l'autre comme de l'intérieur, il nous semble possible d'habiter cette autre langue, certes pour un instant herméneutique, mais un instant décisif pour la suite de l'expérience de lecture. A travers cette rencontre déstabilisante se concrétise et s'éprouve un pacte de lecture, un crédit accordé à une non compréhension partielle dont l'auteur pourra jouer.

On voit combien, là aussi, la dimension didactique d'une œuvre littéraire apparaît nécessaire à sa lecture. Le texte nous dit quelque chose (et de lui et de nous-mêmes) et nous apprend à le lire, à nous lire à travers lui.

Il est temps d'en venir au regard que l'auteur bilingue peut porter sur sa création même. Pour ce faire, rien de mieux, nous semble-t-il, que de recourir à un texte récent d'Alain Mabanckou:

«<...> Le déplacement a contribué à renforcer en moi cette inquiétude qui fonde à mes yeux toute démarche de création : on écrit parce que « quelque chose ne tourne pas rond », parce qu'on voudrait remuer les montagnes ou introduire un éléphant dans le chas d'une aiguille. L'écriture devient alors à la fois un enracinement, un appel dans la nuit et une oreille tendue vers l'horizon» (*Le monde est mon langage*, Grasset, 2016, p. 11).

Le «déplacement» évoqué rassemble plusieurs thèmes: géographique pour une situation d'exil, linguistique par le choix d'une autre langue, identitaire dans la construction d'un regard dédoublé et d'une personnalité clivée comme on le verra bientôt. Mais, comme le dit Alain Mabanckou, ce décalage, cette déterritorialisation, sont aux sources de la création artistique. C'est parce que «quelque chose ne tourne pas rond» que l'écriture va trouver son origine dans une inquiétude, une interrogation du rapport au monde.

La création littéraire, au-delà du récit tenu et des référents sollicités, est animée par cette quête

de l'autre et de soi qui fait du monde un langage, une reconnaissance à travers les éléments de langage d'une langue finalement commune, traduisible, accueillante à l'imaginaire divers des lecteurs rencontrés. L'autre langue, choisie ou acceptée comme nécessaire, tant les variables contextuelles peuvent intervenir dans ce choix, c'est donc aussi la langue de l'autre à qui l'on s'adresse; et, si l'on veut aller jusque-là, la langue de l'autre en soi.

Jusqu'où peut aller le dédoublement expérimenté, le clivage ressenti? Jusqu'à la schizophrénie ou, comme on le dit aujourd'hui, jusqu'à une personnalité bipolaire qui vivrait, sur le plan psychique, le dédoublement linguistique? L'histoire littéraire atteste qu'il est parfois difficile de créer sans mettre en jeu une part de sa personnalité. Un exemple frappant en est fourni par l'écrivain suédois August Strindberg.

Celui-ci a eu recours à l'emploi du français en deux occasions majeures⁴, liées toutes deux à des périodes de crises (séparations amoureuses, divorces⁵). D'abord dans *Le Plaidoyer d'un fou* (écho de la première séparation, 1887), puis dans *Inferno*⁶, récit de la seconde avec le retravail, entre le 3 mai et le 25 juin 1897, du journal tenu entre l'été 1894 et l'automne 1896.

Cette période de crise, traversée notamment à Paris, le mène aux portes de l'internement psychiatrique, qu'il redoute plus que tout; et c'est lors de cette crise, qu'on appellerait aujourd'hui séquence bipolaire (dérive psychotique), qu'il décide de noter en français ses sensations, ses angoisses, son délire, afin de reconstruire un équilibre relatif: «Ce livre est celui du grand désordre et de la cohérence infinie.»

Le choc de la séparation: «Arrivé au Café de la Régence, je m'assis à la table que j'avais occupée auparavant avec ma femme, ma belle geôlière qui guettait jours et nuits mon âme, devinait mes pensées secrètes, surveillait le cours de mes idées, jalousait mes aspirations vers l'inconnu...» (*Inferno*, p. 23) le conduit à des séquences proprement délirantes: «On n'ose pas me tuer, on veut seulement me rendre fou, par des artifices, puis me faire disparaître dans une maison blanche» ou: «La chute est consommée! Je sens la disgrâce des puissances peser sur moi, la main de l'invisible est levée, et les coups tombent drus sur ma tête⁷». Le récit relate le délire paranoïaque qui s'installe: «Et, tirant les rideaux de l'alcôve, j'entends au-dessus de moi mon ennemi qui descend du lit et laisse tomber un objet lourd dans une malle, dont il ferme à clé le couvercle. Par

³ «Wooy wooy o! Nyakuruba, presse fort! L'enfantement est laborieux, Nyakuruba. L'enfantement d'un garçon est laborieux, [Nyakuruba. Presse fort! Waay waay o! Nyakuruba, presse fort! L'enfantement est laborieux, Nyakuruba. L'enfantement d'une fille est laborieux, [Nyakuruba. Presse fort! Eeh Eeh, Nyakuruba Presse fort! L'enfantement est laborieux, Nyakuruba. L'enfantement de deux bébés est laborieux, Presse fort! Presse fort tous les accouchements, Nyakuruba] [presse fort! Presse fort mon travail d'accouchement, [Nyakuruba. [Nyakuruba, presse-le fort]».

⁴ Il est ici question des œuvres littéraires car Strindberg a également rédigé en français différents articles, un essai et des notes diverses.

⁵ Il est vrai que ses relations avec les femmes ont été compliquées; en témoigne son essai: *De l'infériorité de la femme – et comme corollaire: De la justification de sa situation subordonnée selon les données dernières de la science*, 1895.

⁶ *Inferno*, Paris, Gallimard, Coll. L'Imaginaire, Paris, 2001.

⁷ Op. cit. p. 84.

conséquent, il cache quelque chose: peut-être une machine électrique!⁸».

Mais l'écriture tenue dans une langue seconde, autre que le suédois, va lui permettre de traverser l'épreuve et de la surmonter en lui donnant forme et voie d'expression. Le recours au français, valorisé dans une lettre à un ami en cette même année 1897, reprend des arguments reçus dès le dix-huitième siècle: «La clarté du style, vois-tu, c'est cela, la langue française! Je l'utilise comme Swedenborg et les autres maniaient le latin: comme la langue universelle»; universalité et clarté, la seconde justifiant la première.

Mais comment ne pas interpréter cette exigence de clarté et d'expression universelle comme le témoin d'un souci de distanciation, de prise de recul d'avec l'expérience traumatisante dans laquelle est plongé l'écrivain. Contre l'obscurité des angoisses qui l'étreignent, contre la singularité d'une tension menant à la disparition de soi dans l'aliénation spirituelle, l'écriture pose l'altérité contre l'aliénation. C'est alors la fracture bipolaire de la crise que la langue étrangère permet de contenir parce qu'elle l'exprime dans une distance linguistique qui maintient l'existant personnel en lui donnant forme.

CONCLUSION

Le récit de Strindberg met en lumière, jusqu'à la caricature, les enjeux évoqués ici. Changer de langue n'est pas seulement un choix stylistique, mais touche à des impératifs, à des tensions biographiques et existentielles. La contrepartie de l'altérité conquise, voire de l'étrangeté partagée avec le lecteur, est la construction d'un espace d'expression et d'une distance permettant, comme en miroir, de se reconnaître et d'exprimer en soi et hors de soi une part sans doute moins connue de soi-même.

Nous voici donc placés entre les langues, éprouvés à travers elles, transportés par la création littéraire dans une interrogation sur ce que cette intime étrangeté peut signifier. Dans un texte célèbre, Édouard Glissant [9] abordait la diversité linguistique, notamment dans sa dimension littéraire, comme l'expression d'un «Tout-monde»⁹; monde dans lequel l'expérience créole,

⁸ Op. cit. pp. 134–135. Strindberg est convaincu d'être poursuivi par des machines électriques permettant à ses ennemis de prendre le contrôle de ses actes.

⁹ Édouard Glissant, *Traité du Tout-Monde, Poétique IV*, Paris, Gallimard, 1997. «J'appelle Tout-monde notre univers tel qu'il change et perdure en échangeant et, en même temps, la «vision» que nous en avons. La totalité-monde dans sa diversité physique et dans les représentations qu'elle nous inspire: que nous ne saurions plus chanter, dire ni travailler à souffrance à partir de notre seul lieu, sans plonger à l'imaginaire de cette totalité».

laboratoire de création linguistique, apparaissait comme expérience princeps et annonciatrice d'une évolution en cours.

Si l'on accepte l'idée d'une interpénétration des langues, d'une création continue dans laquelle l'interrelation plurilingue mène les locuteurs à une exigence de diversité et de recul par rapport au cocon de la langue maternelle et par là à une libération, la littérature d'expression française permet d'en prendre une belle et juste mesure: quand le texte dit ce qu'il ne dit pas (en exprimant ce qu'aurait pu dire la langue maternelle) et ne dit pas ce qu'il dit (puisque, à travers les mots apparents du français, d'autres mots viennent à résonner), alors il parle sans doute de nous-mêmes dans ce questionnement sur soi que la littérature ne cesse de mettre en scène.

BIBLIOGRAPHIE

1. Barthe, R. «L'effet de réel». *Communications 11*. Paris, 1968. Pp. 84–89.
2. Barthe, R. *Sade, Fourier, Loyola*. Éditions du Seuil. Paris, 1971.
3. Bernabé, J., Chamoiseau, P. et Confiant, R. *Éloge de la créolité*. Gallimard. Paris, 1993.
4. Deleuze, G. et Guattari, F. *L'Anti-Œdipe*. Éditions de Minuit. Paris. 1972.
5. Deleuze, G. et Guattari, F. *Mille plateaux*. Éditions de Minuit. Paris. 1980.
6. Eco, U. *Lector in fabula*, Grasset. Paris, 1979.
7. Fanon, F. *Peaux noires et masques blancs*. Éditions du Seuil. Paris, 1952.
8. Freud, S. Das Unheimliche, *Imago*, 5 (5/6), p. 297–324, 1919, trad. française, «L'inquiétante étrangeté», traduit par Marie Bonaparte et E. Marty, dans S. Freud, *Essais de psychanalyse appliquée*. Paris, Éditions Gallimard, 1933. Pp. 163–211.
9. Glissant, E. *Poétique IV, Traité du Tout-monde*. Gallimard, 1997.
10. Iser, W. *L'acte de lecture: théorie de l'effet esthétique*. Mardaga, Paris, 1985.
11. Jaus, H. R. *Pour une esthétique de la réception*. Gallimard, Paris, 1978.
12. Kourouma, A. «Les funérailles du septième jour». *Études françaises*. Vol. 4, No. 2, [Mai 1968. Pp. 220–227.
13. Riffaterre, M. *Essais de stylistique structurale*. Flammarion, Paris, 1970.
14. Riffaterre, M. *La production du texte*. Éditions du Seuil. Paris, 1979.

UDC 378,147;811
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-88-4>

VOCABULARY DEVELOPMENT IN VIRTUAL ENVIRONMENT

Havrylenko K. M.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer of the Faculty of Linguistics
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
Peremohy ave., 37, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9474-1990
asdi15@i.ua*

Medkova O. M.

*Lecturer of the Faculty of Linguistics
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
Peremohy ave., 37, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9426-6613
olga_medkova@ukr.net*

Key words: *linguistics, standard language, linguistic cultures, virtual community, virtual language environment, vocabulary, internet slang, meme, social networks.*

The paper studies the development of vocabulary on the internet in the so-called virtual environment. The concept of new linguistics features and Internet slang as a new language with innovative characteristics are being discussed. With the progress in computer technologies and the creation of virtual communities, Internet slang has been gradually evolving from a medium of computer communication into an everyday language and has caught the attention of linguists as a fast-developing aspect of different linguistic cultures.

The results of linguistic studies of the concepts of cyberspace, virtual reality, virtual community, virtual time, and virtual linguistic personality relevant for further application in internet linguistic research are presented. Unlike talking face to face, when we rely on non-verbal cues to grasp the meaning, online communication uses written language as the main means of communication. The results of the study show that the simplification of the language processes taking place on the Internet makes them comprehensible for a wide range of language users.

The internet language is considered the features developed by virtual communities or so-called Internet villages, which unite people or virtual language personalities with common interests, communicating via social networks, chats, messengers, etc., without leaving staying at their actual homes.

The paper analyses network metaphors or netaphors, which operate with base-level language concepts, Internet slang as a standard language variant and the result of linguistic variability on the Internet.

Particular attention is paid to the issues of linguistic application in a virtual environment, which is important for understanding the main semantic changes in Internet language development. In the article, we attempt to summarize the impact of globalization determine the linguistic significance and institutional status of languages and analyze the consequences of the global transition to digital languages as well as describe some aspects of interlingual and intercultural interaction in computer-mediated communication.

РОЗВИТОК ЛЕКСИКИ У ВІРТУАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Гавриленко К. М.

*кандидат педагогічних наук,
старший викладач факультету лінгвістики
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
просп. Перемоги, 37, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-9474-1990
asdi15@i.ua*

Медкова О. М.

*викладач факультету лінгвістики
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
просп. Перемоги, 37, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-9426-6613
olga_medkova@ukr.net*

Ключові слова: *лінгвістика, стандартна мова, лінгвокультури, віртуальна спільнота, віртуальне мовне середовище, лексика, інтернет-сленг, мему, соціальні мережі.*

У статті досліджується розвиток лексичних одиниць в інтернеті, або так званому віртуальному середовищі, розглядається концепція нових лінгвістичних структур та інтернет-сленгу як інноваційного мовного явища. З розвитком комп'ютерних технологій і створенням віртуальних спільнот інтернет-сленг поступово еволюціонував із засобу комп'ютерного спілкування і почав вживатися в повсякденному мовленні та привернув увагу лінгвістів як новий аспект різних лінгвокультур.

Результати лінгвістичних досліджень концептів «кіберпростір», «віртуальна реальність», «віртуальна спільнота», «віртуальний час», «віртуальна мовна особистість» розглядаються в роботі як актуальні для подальшого вивчення в інтернет-лінгвістичних дослідженнях. На відміну від безпосереднього спілкування й опори на невербальні сигнали для зрозуміння змісту, онлайн-комунікація використовує писемне мовлення як основний засіб спілкування. Результати дослідження показують, що спрощення мовних процесів в інтернеті робить їх зрозумілими для широкого кола мовних користувачів. Інтернет-мова розвивається віртуальними спільнотами, які об'єднують людей або віртуальних мовних особистостей зі спільними інтересами через спілкування в соціальних мережах, чатах, месенджерах тощо.

У статті також аналізуються поява та поширення мережевих метафор, які оперують мовними поняттями базового рівня, інтернет-сленгом як варіантом стандартного мовлення та результатом мовної варіативності в інтернеті.

Особливу увагу приділено питанням лінгвістичного розвитку у віртуальному середовищі, важливого для розуміння основних семантичних змін у мові інтернету. У статті ми спробували узагальнити вплив глобалізаційних змін, що впливають на лінгвістичне значення й інституційний статус мов, і проаналізувати наслідки глобального переходу до цифровізації мовних процесів, а також описати деякі аспекти міжмовної та міжкультурної взаємодії в комп'ютерно-опосередкованій комунікації.

Розвиток інтернет-лексики є новим, цікавим аспектом лінгвістичних досліджень. Хоча мовний стандарт є більш надійним і безпечним для вживання, ніж нові форми дискурсу, проте прихильникам мовної чистоти не варто побоюватися, що інтернет-лексика цілком його змінить, оскільки розвиток нових лексичних одиниць допоможе розширити та збагатити наше мовлення.

Problem statement. Digital transformation is one of the socially and culturally significant projects of our time since it affects all spheres of professional and daily activities. Smartphones and tablets, and the improvement of software platforms, have presented new opportunities for the understanding and employment of virtual reality. An analysis of modern linguistic studies devoted to language discourse development in a virtual environment indicates the process of transformation of printed words into an electronic format. The interconnection of spaces – physical and virtual, permits individuals to immerse into an electronic environment, without leaving familiar links to their physical space.

Purpose of the article. In this article, we apply the conceptual analysis to identify the basic concepts of vocabulary development on the Internet. In the course of the analysis, the most widespread concepts were identified, which are well-known and are included in the personal conceptual thesaurus.

The *subject* of the study is a specific aspect of internet vocabulary developed in the digital environment; the *object* is the linguistic characteristics of new versus traditional standard language as new forms of discourse.

Presentation of the main material. The use of multiple metaphors to conceptualize a single concept is not unique to the Internet. According to J. Lakoff and M. Johnson, to understand all aspects of everyday life, we are forced to use metaphors that sometimes contradict each other. The metaphors highlight some aspects of the Network, hiding the others. Thus, each metaphor focuses on certain aspects of the Internet to emphasize their importance and significance [6].

G. McCulloch considers in detail how Internet conversations help users to convey their tone of voice. In a recent interview with The Atlantic, she said that we no longer agree that writing should be lifeless, that it can only convey our tone roughly and inaccurately, or that nuanced writing is the exclusive prerogative of professionals. We are creating new rules, not rules that are imposed from above, but rules that emerge from the collective practice of a couple of billions of social monkeys – rules that enliven our social interactions [7; 8].

The Internet concepts of virtual reality and cyberspace are important for understanding the main semantic changes in Internet language development. The concepts of cyberspace and virtual space are synonyms in their semantic content. They differ only in terms of etymology and the concept of cyberspace, before becoming one of the fundamental concepts of Internet linguistics, was developed by science fiction.

The main characteristics of the concept of cyberspace are considered to be multidimensionality, interactivity, an infinity of space, anthropocentricity; hypertextuality, and psychological comfort. Defining

the concept of cyberspace as a space where the world is controlled by a machine, a virtual world, virtual reality created and programmed for certain actions, noosphere, which includes a huge amount of digital information and people represented as virtual personalities through their activities – chats remarks, publications, realistic and imaginary ones.

Several elements develop internet conversations or so-called internet slang that has been used since the advent of the internet. In the early 80's in Calgary, Wayne Pearson first used the abbreviation LOL on the Internet chatting with a friend. The Oxford English Dictionary traces the use of special language abbreviations on the Internet since the 1990's [4]. However, the language of internet conversations is not only about abbreviations. Other popular trends include using excessive punctuation or its absence, emoji, and skipping words in sentences due to character restrictions.

D. Crystal explains this as a natural response to communication online rather than verbally [1]. Talking to someone face to face, we may rely on non-verbal cues such as facial expressions or hand gestures to give meaning to what we are saying, whereas in writing it cannot be conveyed in the same way. Thus, online communities have used written and spoken languages to create their means of communication. For example, excessive punctuation is a way to emphasize the statement or question or to convey feelings of anger, doubt, or excitement.

The users build virtual communities based on their interests, values, and inclinations. The term was introduced by G. Reingold as the features of communication-based on data transfer between members of social groups based on electronic mailing lists, news lists, and multi-user communities [10]. C. Ridings and D. Gefen define the concept of a community as networks of interpersonal relationships for social interaction, support, information exchange, a sense of belonging and social identity [11].

The concept of a virtual community is characterised by anonymity and voluntariness. A virtual community is a group of virtual accounts that exchange messages. Difficulties in expressing emotionality are compensated by a specially designed system of signs for conveying emotions. Virtual community has the possibility of exchanging video/audio files, and photos. Its members can take roles depending on an individual self-presentation, which is often different from real and leads to the plurality of images and roles, as well as the resulting variability of identity in the communicative space, participant's social status and different strategies for gender representations. We imagine different people and try to communicate with them. A virtual community is a community of avatars of real people, created for some purpose, which unites the community and creates a communication hierarchy.

A virtual community is a place of global freedom where everyone can realize hidden desires and opportunities, and behave as they want. A virtual community is an Internet village where people are looking for like-minded people, using virtual communities to communicate and support each other in their interests or endeavours, without the necessity to leave home. They function according to the rules of a real society, discuss topics, exchange data, arrange meetings etc. Social networks, chats, and online games are typical examples of virtual communities.

The concept of virtual time is connected with the concepts of virtual reality and virtual community. Within the framework of this concept, one real hour can be either less or more than a virtual hour, the same can be mentioned about a day. The participants in the game, for example, often agree on how long a particular period lasts, so it can be the same in all countries and on all continents. Virtual time can be interpreted concerning online games, where everything happens quickly. Within an hour, the protagonist can experience as many events as a real person cannot in a lifetime. People dissatisfied with their real lives spend too much time on the Internet. From that moment on, real-time stops for them, and virtual time begins to operate, which seems unlimited, because nothing undesirable happens in the life of an Internet user. The main features of virtual time are its modelling, programmability, artificiality, opposition to real-time, subjectivity about reality, illusory nature, conditionality, and dependency on the place in the Network. With the advent of virtual time, the concept of time ceases to be universal, and two temporary parallel spaces appeared, since a person sitting at a computer is simultaneously present in two time planes – real and virtual.

The perception of virtual time varies for virtual communities in different linguistic cultures and the attitude towards virtual time is more pragmatic, a person is less dependent on time and tries to control it, although wastes time in real life.

In the context of the concepts of cyberspace, virtual reality, virtual time, and virtual community, the term user should be replaced by the term *virtual language personality*, which is essentially a conceptual metaphor. A virtual language personality is a virtual image that a user creates for communication on the Internet. The user creates an avatar depicting a virtual image or a real photo, and a nickname or a keyword for identification, a fictional character who lives exclusively on social networks created to increase self-esteem, a human mask on the Internet. A person sometimes hides under a fictitious nickname, which is especially popular in social networks and games. Often this imaginary person has nothing to do with a real one and attributes to themselves non-existent qualities, interests, and physical appearance. People

do all this to feel better, richer, and more interesting for others.

A virtual language personality is a kind of clone created in virtual reality and embodying the most cherished dreams of its creator to shield themselves from public condemnation or fear of being rejected. There is a significant difference between the real image of a person and the second self that lives on the Web. People on the Internet tend mostly to create an image, promote themselves, demonstrate their best qualities, communicate, get rid of complexes, etc. A virtual language personality feels protected, comfortable, and free, as a result, they behave bravely and are liberated.

The analysis showed that the internet language is rich in developing and using network metaphors or *netaphors*, which serve two main purposes. Firstly, the metaphor helps to make the Internet accessible to people who do not have special knowledge in the field of computer technology, presenting new items through the old familiar ones. Secondly, it helps to express an attitude towards the concept. Metaphors in the language of the Internet operate with base-level concepts occupying an intermediate position between conceptual image schemes and specific single concepts.

The level of linguistic difficulty for a virtual language personality can be intermediate in the hierarchy from general to specific. F. Julca, G. Méndez and others have established the existence of such a level of language categorization which most effectively interacts, stores and transmits information. On this level, the general features of category members are perceived as similar and can be displayed at all levels [5].

The emergence of another aspect of language – Internet slang is the result of linguistic variability. Language variation is a key concept in sociolinguistics and a characteristic of language, which means that there is more than one way to express the same thing. Speakers may use clear pronunciation, stress, word choice (vocabulary), or morphology and syntax. In this study, *Internet slang* is treated as a standard language variant and is usually associated with word choice, morphology, and syntax. Internet slang as a variant of the standard language is informal, irregular and dynamic [2].

Internet slang often borrows foreign words, dialects, digital elements, and signs; it often combines paraphrasing, homonyms, duplication and other word-formation techniques, as well as unconventional syntax. Compared to the standard language, Internet slang features innovative characteristics, and its application is quite creative.

Some channels (such as Twitter) forced users to be more creative in their use of language to fit whatever they wanted to say into the original 140 characters.

Tumblr has popularized the use of lowercase capital letters and the avoidance of punctuation to give the text a fluidity that is not possible with proper spelling.

Even though the Internet variations of standard language have become popular, such tricks to make the written word more emotional or verbal are not new. As McCulloch explains in his book, writers like James Joyce or E. Cummings, have already broken the rules of grammar, with the same goals in mind [7; 8].

While some may argue that internet conversations and memes are destroying language, linguists studying the internet language disagree. D. Crystal argues that playing with online communication and adopting the style best suited to their message makes people much more aware of the social and stylistic features and meanings of different genres and types of languages [1]. McCulloch adds that all of our text messages and tweets help us communicate better in writing [7]. Internet slang, like memes, has gone far beyond the chat rooms, social networks, or other online communities where they were born. Admittedly, people probably won't use the internet acronym talking to someone face-to-face, but using other expressions from the internet or abbreviating certain words does not sound unusual or weird.

Conclusions. Internet vocabulary development is a new and interesting aspect of linguistic studying. Traditional standard language is more reliable and safe than the new forms of discourse [3]. However, the supporters of linguistic purity do not need to be afraid that an Internet vocabulary will come into the language and completely change it since this will not take anything away from it and only help to expand and develop it.

Prospects for further studies of internet vocabulary development are important in modern linguistic research. The gradual language changes in computer communication into an everyday language are a perspective field for linguistic studies as a fast-developing aspect of linguistic cultures.

ЛІТЕРАТУРА

- Crystal D. Internet linguistics. Routledge, 2011. DOI: 10.4324/9780203830901
- Dmytryuk S., Lysenko V. Internet slang. *Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості* : матеріали I Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, Київ, 17 November 2020. P. 8–12. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/17413>
- The effect of gender, religiosity and personality on the interpersonal distance preference : a virtual reality study / J. Hatami et al. *Communication research reports*. 2020. Vol. 37. № 4. P. 182–192. DOI: 10.1080/08824096.2020.1806811
- Hudes S. What's it like to coin the term LOL? *Calgary Herald*. 2015. 7 October. URL: <https://calgaryherald.com/news/local-news/whats-it-like-to-coin-the-term-lol>
- An internal model for characters in virtual environments: emotions, moods and personality. in virtual reality designs / F. Julca et al. *CRC Press*.
- Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. *University of Chicago press*. 2008.
- McCulloch G. Because internet: understanding how language is changing. Random House, 2019.
- McCulloch G. Only English would try to shorten a word this way. *The atlantic*. 2022. 7 December. URL: <https://www.theatlantic.com/science/archive/2022/12/linguistics-english-language-evolution-usual/672384/>
- Multimodal teaching, learning and training in virtual reality: a review and case study. *Virtual reality & intelligent hardware* / S. Philippe et al. 2020. Vol. 2. № 5. P. 421–442. DOI: 10.1016/j.vrih.2020.07.008
- Rheingold H. The virtual community. The MIT Press, 2000. DOI: 10.7551/mitpress/7105.001.0001
- Ridings C., Gefen D. Virtual community attraction: why people hang out online. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 2006. Vol. 10. № 1. P. 00. DOI: 10.1111/j.1083-6101.2004.tb00229.x (date of access: 27.12.2022).

REFERENCES

- Crystal, D. (2011). Internet linguistics : A student guide. Routledge.
- Dmytryuk, S. V., & Lysenko, V. V. (2020). Internet slang. In *Innovatyka v osviti, nauci ta biznesi: vyklyky ta mozhlyvosti*. Kyivskyj nacionalnyj universytet texnologij ta dyzajnu [Innovation in education, science and business: challenges and opportunities. Kyiv National University of Technology and Design]. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/17413>
- Hatami, J., Sharifian, M., Noorollahi, Z., & Fathipour, A. (2020). The effect of gender, religiosity and personality on the interpersonal distance preference: a virtual reality study. *Communication Research Reports*, 37 (4), 182–192.
- Hudes, S. (2015, 7 October). What's it like to coin the term LOL? *Calgary Herald*. URL: <https://calgaryherald.com/news/local-news/whats-it-like-to-coin-the-term-lol>
- Julca, F., Méndez, G., & Hervás, R. (2020). An Internal Model for Characters in Virtual Environments: Emotions, Moods and Personality. In *Virtual Reality Designs* (pp. 91–117). CRC Press.

6. Lakoff, G., & Johnson, M. (2008). *Metaphors we live by*. University of Chicago press.
7. McCulloch, G. (2019). *Because Internet: Understanding how language is changing*. Random House.
8. McCulloch, G. (2022, 7 December). Only English Would Try to Shorten a Word This Way. *The Atlantic*. URL: <https://www.theatlantic.com/science/archive/2022/12/linguistics-english-language-evolution-usual/672384/>
9. Philippe, S., Souchet, A. D., Lameris, P., Petridis, P., Caporal, J., Coldeboeuf, G., & Duzan, H. (2020). Multimodal teaching, learning and training in virtual reality: a review and case study. *Virtual Reality & Intelligent Hardware*, 2 (5), 421–442.
10. Rheingold, H. (2000). *The virtual community*. The MIT Press. DOI: 10.7551/mitpress/7105.001.0001
11. Ridings, C. M., & Gefen, D. (2004). Virtual community attraction: Why people hang out online. *Journal of Computer-mediated communication*, 10 (1), JCMC10110.

УДК 821.112.2-92«20»314.151.3-054.73
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-88-5>

ДОСВІД ВТЕЧІ В ЛІТЕРАТУРНОМУ РЕПОРТАЖІ

Качак Х. І.

*аспірантка, асистентка кафедри німецької філології
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
orcid.org/0000-0002-5768-4170
khrystyna.kachak@lnu.edu.ua*

Ключові слова: літературний репортаж, мотив втечі, образ біженця, еміграція, Хадер Алаґа.

Питання переселення із країни, у якій триває війна, не перестає бути часним і у ХХІ столітті. Мільйони людей, які змушені полишати свій дім, переживають болючий досвід втечі, почасти навіть не знаючи свого пункту призначення. У статті розглянуто способи художньої репрезентації досвіду втечі в німецькомовному літературному репортажі Хадера Алаґи «Еміграція – тимчасове життя», що входить до збірки «Прибуття: Літературні репортажі авторів-біженців». Здійснене на тематичному, образному та мовно-нарративному рівнях дослідження встановило, що мотив втечі є наскрізним в обраному до аналізу тексті та простежується в низці концептів, як-от: еміграція проти власної волі; почуття провини перед рідними та друзями, які залишилися в місцях, де ведуться бойові дії; проблема роздвоєності, невпевненості, неповноцінності через життя на чужині. Простежено, що проблемним у тексті постає образ митця-біженця, який зумовлює внутрішньоособистісний конфлікт оповідача. Будучи розділеним між двома світами, він прагне бути корисним для своєї країни через вербальну передачу її досвіду європейському читачеві, проте «втеча у слово», яку теж розглянуто як конструкт досвіду втечі, дається важко. Трансляцію провідних мотивів автор підсилює за допомогою мовно-стилістичних засобів (епітети, метафори, повторення, бінарні опозиції). Важливим є і обраний тип нарації, який передбачає оповідь гомодієгетичного наратора в екстрадієгетичній ситуації від першої особи множини, що дозволяє оповідачеві продемонструвати ідентифікацію себе з рідним народом навіть перебуваючи на чужині. Обґрунтовано думку про те, що вдало обрана форма літературного репортажу, гібридного жанру на межі літератури та публіцистики, уможливила створення автором каналу між сирійським народом і Європою. Метою такого зв'язку є не лише показ німецькомовному читачеві одного з аспектів життя біженців, а й обґрунтування важливості зусиль, скерованих на припинення війни та подолання терористичного режиму.

ESCAPE EXPERIENCE IN LITERARY REPORTAGE

Kachak K. I.

Postgraduate Student, Assistant at the Department of German Philology

Ivan Franko National University of Lviv

Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-5768-4170

khrystyna.kachak@lnu.edu.ua

Key words: *literary reportage, motive of escape, image of refugee, emigration, Kheder Alaga.*

The issue of resettlement from a country where war is ongoing does not cease to be timely even in the 21st century. Millions of people who are forced to leave their homes go through the painful experience of escape, often without even knowing their destination. The article examines the ways of artistic representation of the escape experience in Khader Alaga's German-language literary reportage "Exil – ein Leben auf Zeit", which is included in the collection "Ankunft: Literarische Reportagen geflüchteter Autorinnen und Autoren". The research carried out at the thematic, figurative and linguistic-narrative levels established that the motive of escape is pervasive in the text selected for analysis and is traced in a number of concepts, namely: emigration against one's own will; feelings of guilt towards relatives and friends who remained in areas where hostilities are taking place; the problem of division, insecurity, inferiority due to living in a foreign country. It is observed that the image of the refugee artist appears problematic in the text, which causes the narrator's internal conflict. Being divided between two worlds, he strives to be useful to his country through the verbal mediation of its experience to the European reader, but «escape into words», which is also considered as a construct of the experience of escape, is difficult. The author strengthens the transmission of leading motives with the help of linguistic and stylistic means (epithets, metaphors, repetition, binary oppositions). The chosen type of narration is also important, which involves the narration of a homodiegetic narrator in an extradiegetic situation from the first person plural, which allows the narrator to demonstrate his identification with his native people even when he is in a foreign land. The opinion that a well-chosen form of literary reportage, a hybrid genre on the border of literature and journalism, made it possible for the author to create a channel between the Syrian people and Europe is substantiated. The purpose of such a connection is not only to show the German-speaking reader one of the aspects of the life of the refugees, but also to justify the importance of efforts aimed at ending the war and overcoming the terrorist regime.

Постановка проблеми. Проблема біженства є однією з найболючіших, адже за нею ховається особиста драма, трагедія сім'ї та цілої країни. На жаль, актуальною вона стала і для мільйонів українців, які з початком повномасштабної війни, яку розпочала Російська Федерація проти України, змушені були, рятуючи своє життя і життя своїх дітей, покидати рідні домівки та шукати прихисток в інших регіонах України або за кордоном. «Втеча в нікуди» – саме так характеризують шлях люди, які достеменно не знали свій евакуаційний маршрут.

Тема втечі та біженства нерідко фігурує, а подеколи є і центральною, у літературних текстах. Так, до Всесвітнього дня книги й автор-

ського права на інтернет-сторінці Управління Верховного комісара ООН у справах біженців склали перелік видань, які розповідають про тих, хто покинув свої домівки та країни, чи порушують тему переміщених осіб. Ідеться, зокрема, про книги «Ми – переміщені», «Я – Малала», «Чарівний олівець Малали», «Малала: як я почала захищати права дівчат» біженки з Пакистану Малали Юсуфзай, «Ловець повітряних зміїв» і «Молитва морю» Халед Хоссейні, «Там, за зимою», «Довга пелюстка моря» Ісабель Альєнде [1], «Посол мертвих» американського письменника українського походження Аскольда Мельничука й інші [2]. В'єт Тан Нгуєн, який тікав із захопленого комуністами В'єтнаму, є автором книги «Біженець», у якій опи-

сує власне життя, а також упорядником видання «Переміщені: письменники-біженці про життя біженців», де у форматі есе зафіксовані спогади 17 інших біженців із Мексики, Боснії, Ірану, Афганістану, Радянського Союзу, Угорщини, Чилі, Ефіопії й інших країн [1].

Подібну ідею за підтримки уповноваженого федерального уряду з питань культури та ЗМІ, а також Фонду Петера Вайса мистецтва і політики втілили Ульріх Шрайбер і Міра Сольдо. У збірці «Прибуття: Літературні репортажі авторів-біженців» (“Ankunft: Literarische Reportagen geflüchteter Autorinnen und Autoren”, 2018 р.) вони зібрали сім текстів у жанрі літературного репортажу, написаних авторами-біженцями і перекладеними німецькою мовою [3].

Критична література, присвячена аналізу теми втечі чи біженства в літературі, останніми роками зростає. Образи літератури біженців досліджує у своїй статті “A life without a shoreline: Tropes of refugee literature in Jenny Erpenbeck’s Go, Went, Gone” літературознавиця Коріна Стен [4]. Саме вона розрізняє літературу діаспори, еміграції та біженців. Огляд теми втечі в літературі від біблійних легенд, античних текстів до творів Йоганна Вольфганга фон Гете, Бертольта Брехта, Штефана Цвайга і вже сучасних авторів Ільї Троянова, Саші Станішича подано у проєкті кафедри сучасної німецької мови та порівняльного літературознавства Технічного університету Гемніца [5]. Наративні конструкції «біженця» досліджено у збірці наукових праць “Niemandsbuchten und Schutzbefohlene: Flucht-Räume und Flüchtlingsfiguren in der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur” (2016 р.). Томас Гардтке, Йоганнес Кляйне, Чарлтон Пейн, Гансйорг Бей, Варда Ель-Каддурі, Штефан Алкер та інші зосереджують увагу на німецькомовних літературних текстах, які критикують укорінені моделі мислення та стереотипи, часто в сатиричній манері [6]. Існують і студії, які досліджують концепт біженця в засобах масової інформації, проте недослідженим залишається його формування в літературно-репортажному тексті.

Мета і завдання статті. Метою розвідки є аналіз досвіду втечі в літературному репортажі Хадера Алаги (Khader Alagha) «Еміграція – тимчасове життя» (“Exil – ein Leben auf Zeit”) зі збірки «Прибуття: Літературні репортажі авторів-біженців». Вимушена еміграція в цьому репортажі презентована в мистецькому ракурсі, оскільки біженцем є письменник. Методологія дослідження побудована на системному аналізі художньої репрезентації досвіду втечі крізь призму ключових концептів (образу біженця, теми втечі, проблеми життя в новому середовищі) та засобах їхнього вираження.

Предмет дослідження – лексико-стилістичні засоби, наративні структури репрезентації мотиву втечі. Їх виокремлюємо й аналізуємо за допомогою аспектів наратологічних і рецептивно-естетичних студій.

Об’єктом дослідження є німецькомовний літературно-репортажний текст «Еміграція – тимчасове життя» Хадера Алаги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Життя поділене на «до» і «після», переїзд до іншої країни та визначення суспільного статусу як біженця формують тематику репортажу сирійського автора Хадера Алаги. Розповідь послідовна і ґрунтується на хронології виїзду автора із Сирії. Перша подія датується липнем 2011 р., 3 місяці після початку революції, коли Хадер Алага був звільнений із посади редактора культурної газети наказом мовчати. Отримане в серпні 2013 р. запрошення від фонду Гайнріха Белля змусило письменника замислитися над виїздом із країни через все більш вірогідну загрозу ув’язнення. У жовтні автор покидає Сирію та прибуває до Німеччини. Докори сумління, небажання залишати свою країну у біді: “*Ich zögerte lange, schließlich wollte ich mein Land, in dem gerade Revolution stattfand und das der Gefahr der Vernichtung ausgesetzt war, nicht im Stich lassen*” [7, с. 42], – він намагався виправдати бажанням побачити свого сина, який разом із матір’ю ще у 2012 р. виїхали до Німеччини: “*Mit diesem Gefühl versuchte ich von mir selbst zu rechtfertigen*” [7, с. 44].

Втеча від війни проти власної волі, ризик втратити зв’язок із своїми співгромадянами є одним із центральних мотивів тексту: “*Ich war auf der Flucht gegen meinen Willen, und kam mit dem Blut meiner Nachbarn und Freunde besudelt nach Deutschland, mit dem Geruch der Fassbomben in der Nase, überall verstreute Leichenteile zurücklassen*” [7, с. 45]. Через це наратора переслідують почуття розділеності, розірваності, невизначеності, які він виражає епітетами “gespalten”, “zweigeteilt”: “*Ich bin gespalten: Die eine Hälfte hier ist tot, die andere Hälfte dort will leben. Ich hätte meinen Kopf gegen die Wand schlagen müssen, um ihn davon zu überzeugen, dass er jetzt hier ist und nicht dort*” [7, с. 46].

Особливу роль у репортажі відведено мові. Вбудоване в репортажний текст інтертекстуальне посилення на біблійну легенду про Самсона, сила якого була акумульована у волоссі, і Далілу покликано провести паралелі між автором репортажу та героєм легенди. Х. Алага вбачає у слові свою міць: “*Früher konnte ich die Dinge mithilfe der Sprache erklären, ich hatte das Leben mit Sprache erklärt und mit der Sprache hatte ich Gedanken, die Bedeutungen, die Geschichte, die Seele erklärt <...>*”, тому важко переживає втрату цієї

здатності на чужині: *“Ein Mensch ohne Sprache ist ein totes Wesen. Ich habe mich immer solcher Haare gerühmt, dieser Sprache, bis mir in Deutschland das Haar geschnitten wurde und aus mir ein totes Wesen machte“* [7, с. 48], *“Ich kam mir vor wie ein Vogel ohne Flügel, wie Samson ohne Haare <...> Wie soll ich sprechen, wo ich doch ohne Zunge bin?”* [7, с. 49]. Він почуває себе птахом без крил, Самсоном без волосся, безмовним письменником, що ще більше ускладнює його перебування на чужині.

Зрештою автор ставить собі питання про можливість протистояти війні, пишучи про неї: *“Kann man sich dem Krieg schreibend entgegenstellen?”*, але відповідь його негативна: *“Selbst als Schriftsteller bin ich nicht geneigt, dem Schreiben diese Fähigkeit zuzusprechen”* [7, с. 46].

Проблемним постає в тексті і статус біженця. Х. Алага прибуває до Німеччини як письменник, стипендіат фонду. Коли ж в одному з інтерв'ю його назвали біженцем, він заперечує це, оскільки має в Сирії, куди він обов'язково повернеться, дім і мову. Свої слова цитує в літературному репортажі: *“Ich bin kein Flüchtling. Ich habe Mutter in Syrien, Brüder und Schwestern und Freunde, ich habe ein Land, in dem habe ich ein Zuhause, ich besitze viele Bücher, sehr viele sogar, und ich habe eine Sprache dort <...> ich werde zurückkehren”* [7, с. 47]. Однак після закінчення програми він залишився жити в Німеччині, де за один день перетворився з письменника на біженця: *“Trotz all meiner leidvollen Erfahrungen konnte ich nicht ermessen, was es bedeutet, ein Flüchtling zu sein <...> Doch in nur einem einzigen Tag wurde ich plötzlich von einem Schriftsteller mit einem Zuhause zu einem Flüchtling!”*. Бути біженцем для нього важко: *“Ich war nur noch ein Flüchtling, nichts als ein Flüchtling”* [7, с. 47]. Здається, що Х. Алага соромиться такого статусу, уважає його безперспективним і гнітючим.

Життя в Німеччині для автора сповнене суперечностей щодо себе самого: *“immer wieder bezwang mich die Stadt, sie schien stark zu sein und ich schwach, sie schien kompakt und ich gespalten, sie schien äußerst hart zu sein und ich fragil, denn sie hatte eine starke Sprache, während ich sprachlos war”* [7, с. 47]. Опозиції «сильний – слабкий», «цілісний – роздвоєний», «міцний – вразливий», «наділений мовою – німий» характеризують відносини наратора з Німеччиною.

Автор, роздвоєний між двома світами в Німеччині, не почуває себе повноправним громадянином, а тільки створінням, яке живе спогадами про себе, яким був раніше: *“Hier bin ich nur ein Wesen, das sein Selbstbild von damals ins Gedächtnis ruft. Ich bin wie zweigeteilt. Eine Hälfte ruft so laut sie kann “Ich will meine Wohnung, ich will meine Familie, ich will meine Bücher und meine Autoren!” Und die andere*

Hälfte ist still, sie schweigt, kann weder schreien noch die neue Realität akzeptieren und ist nicht in der Lage, sich eine angemessene reale Welt aufzubauen” [7, с. 49]. Життя спогадами про рідну домівку, родину, друзів можна вважати одним з аспектів життя біженця. Трагічним є і те, що відстань між ним і рідним домом невпинно зростає: *“Und jeden Tag wird die Distanz zwischen uns ein wenig grösser”* [7, с. 51]. Попри це, автор намагається показати німецькомовному читачеві болючий досвід свого народу. За допомогою анафори «Ми знаємо» (*Wir kennen es*), яка повторюється в десяти реченнях репортажу, він наголошує на страшних реаліях життя сирійців: відсутність друзів чи рідних, які сидять у «підземеллях» режиму; смерті людей, що задихнулися від отруйного газу; заплямовані кров'ю вулиці; наявність шпигунів, що «мов гієни, шпигують за видимим і таємним»; змарноване і знедолене життя звичайних людей і розкішні будинки та лімузини панівної верхівки [7, с. 39–40]. Це життя у країні, де долі людей уже наперед визначені, а політичної системи в її сучасному розумінні взагалі не існує [7, с. 40]. В описі важкого становища своїх співгромадян автор послуговується формою першої особи множини «ми», а отже, під час перебування в іншій країні надалі ідентифікує себе зі своїм народом. Згодом у тексті натрапляємо на описи сирійців і через форму третьої особи множини «вони» (“sie”) [7, с. 40]. Таким чином репортажний текст формує своєрідний зв'язковий канал між автором-сирійцем і читачем, що є представником іншої культури.

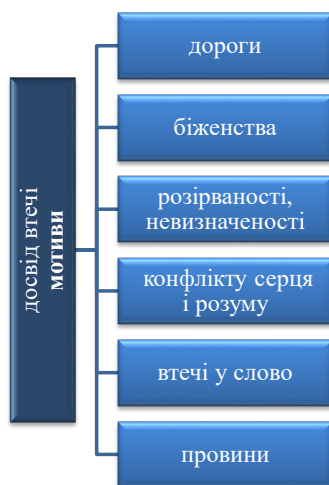
Типові для літературного репортажу згадки назв міст чи населених пунктів, які покликані надати тексту документального характеру, не є іманентною рисою даного твору. Згадано два сирійські міста (Дара та Дамаск) як колиску революції: *“der Stadt, die als Wiege der Revolution gilt”* [7, с. 41], а також німецькі міста Кельн і Любек.

Незважаючи на висловлену на початку репортажу неможливість протистояти війні, Х. Алага, пишучи про неї, переконаний, що в сирійського письменника не може бути іншої мети, ніж писати про і для цього народу: *“Der syrische Schriftsteller hat ein Anliegen: das syrische Volk, das ausgelöscht wird. Entweder er engagiert sich für sein Volk, oder er soll für immer schweigen”* [7, с. 50]. Завершує репортаж маніфест письменника, який пише для свого народу та про нього, щоб війна в його країні не видавалася пасивним процесом: *“Trotzdem werde ich weiter zu meinem Anliegen stehen, zu den Syrern, ich werde für sie schreiben und für sie schreien und sie bewegen. Ich werde nicht aufhören, den Mörder zu benennen <...>”* [7, с. 51]. Отже, репортажний текст покликаний не тільки описати особисту драму однієї людини, а й привернути увагу до проблеми цілої країни.

Висновки і перспективи подальших розробок. На основі дослідження літературного репортажу Хадера Алаги «Еміграція – тимчасове життя» зі збірки «Прибуття: Літературні репортажі авторів-біженців» стверджуємо, що досвід втечі художньо репрезентовано в тематичному, образному та мовно-нарративному вимірах. Аналізований твір містить хронологічно послідовну розповідь: від перших думок про виїзд із Сирії, життя в якій стає дедалі небезпечнішим, до прибуття в Німеччину та перебування в ній.

Центральний у репортажі мотив втечі є наскрізним і простежується в показаній проблемі еміграції проти власної волі, описаних почуттях провини перед рідними та друзями, які залишилися в Сирії. Опинившись на чужині, оповідач відчуває роздвоєність і невпевненість. Неоднозначним постає в тексті також статус митця, який змушений тікати від війни. Автору, який перебуває в Німеччині як стипендіат, важко прийняти факт, що за одну ніч він перетворився на біженця, а «втеча у слово», що дала б змогу письменникові мовно протистояти війні, дається йому ще важче, аніж фізична втеча. Згадані мотиви формують проблематику не тільки обраного до аналізу тексту, а й життя Хадера Алаги загалом.

Мовно-стилістичне оформлення тексту увиразнює художню трансляцію досвіду втечі. Це відбувається, зокрема, через наявні опозиції «сильний – слабкий», «цілісний – роздвоєний», «міцний – вразливий», «наділений мовою – німий», епітети “gespalten”, “zweigeteilt”, інтертекстуальне посилання на біблійну легенду тощо. Оповідь гомодієгетичного наратора в екстрадієгетичній ситуації від першої особи множини є ефективним засобом ідентифікації оповідача з його рідним народом.

Діаграма. Компоненти репрезентації мотиву втечі в літературному репортажі «Еміграція – тимчасове життя» Хадера Алаги

Форма літературного репортажу, гібридного жанру на межі літератури та публіцистики, дала можливість автору стати посередником між сирійським народом і Європою, донести до читача важливість зусиль, скерованих на припинення війни та подолання терористичного режиму.

Перспективними видаються подальші дослідження літературно-репортажних текстів із цією тематикою, їх компаративний аналіз. Такий погляд також буде цікавим для фахівців у галузі соціології та психології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Modern books about refugees you need to know about. *UNHCR* : вебсайт. URL: <https://www.unhcr.org/ua/en/21625-modern-books-about-refugees-you-need-to-know-about.html> (дата звернення: 10.11.2022).
2. Література ціною дому: чотири книжки на тему біженства та депортації. *Читомо. Культура читання і мистецтво книговидання* : вебсайт. URL: <https://chytomo.com/literatura-tsinoiu-domu-chotyry-knyzhky-na-temu-bizhenstva-ta-deportatsii/> (дата звернення: 10.11.2022).
3. *Ankunft : literarische Reportagen geflüchteter Autorinnen und Autoren / Hrsg. von U. Schreiber, M. Soldo. Berlin ; Tübingen : Verlag Hans Schiler, 2018. 101 S.*
4. Stan C. A life without a shoreline: Tropes of refugee literature in Jenny Erpenbeck's *Go, Went, Gone*. *Journal of postcolonial writing*. 2018. Vol. 54 (6). P. 795–808.
5. *Flucht erzählen Ein studentisches Projekt der Professur für Neuere Deutsche und Vergleichende Literaturwissenschaft* : вебсайт. URL: <https://www.tu-chemnitz.de/phil/ifgk/germanistik/ndv1/pdf/Projektarbeit%20Flucht%20erz%C3%A4hlen.pdf> (дата звернення: 17.10.2022).
6. *Niemandsbuchten und Schutzbefohlene: Flucht-Räume und Flüchtlingsfiguren in der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur. Deutschsprachige Gegenwartsliteratur und Medien / Hrsg. von T. Hardtke et al. Bd. 22. Göttingen : V & R unipress, 2016. 326 S.*
7. Alagha Kh. *Exil – ein Leben auf Zeit* (L. Bender. Übersetz.). *Ankunft : literarische Reportagen geflüchteter Autorinnen und Autoren / hrsg. von U. Schreiber, M. Soldo. Berlin ; Tübingen : Verlag Hans Schiler, 2018. S. 39–51.*

REFERENCES

1. UNHCR, the UN Refugee Agency (n. d.). UNHCR. URL: <https://www.unhcr.org/ua/en/21625-modern-books-about-refugees-you-need-to-know-about.html>

2. Literatura tsinoiu domu: chotyry knyzhky na temu bizhenstva ta deportatsii. *Chytomo. Kultura chytannia i mysteistvo knyhovydannia*. URL: <https://chytomo.com/literatura-tsinoiu-domu-chotyry-knyzhky-na-temu-bizhenstva-ta-deportatsii/>
3. Aita, D., Alagha, K., Habbal, R., Hashemi, M., Hataki, S., Kanj, N., Kaschmiri, K., & Moula, M. A. A. (2018). *Ankunft: Literarische Reportagen geflüchteter Autorinnen und Autoren*. Schiler Hans Verlag.
4. Stan, C. (2018). A life without a shoreline: Tropes of refugee literature in Jenny Erpenbeck's *Go, Went, Gone*. *Journal of Postcolonial Writing*, 54 (6), 795–808. DOI: 10.1080/17449855.2018.1551272
5. Flucht erzählen Ein studentisches Projekt der Professur für Neuere Deutsche und Vergleichende Literaturwissenschaft. URL: <https://www.tu-chemnitz.de/phil/ifgk/germanistik/ndvl/pdf/Projektarbeit%20Flucht%20erz%C3%A4hlen.pdf>
6. Hardtke, T., Kleine, J., Payne, C., Arnaudova, S., Bay, H., Bischoff, D., Clemens, M., El-Kaddori, W., Hofmann, H. M., Kegelmann, R., Luckscheiter, C., Ludewig, A., Max, K., Osterle, D., Sablotny, M., Steidl, S., Theele, I., Zubarik, S., & Alker-Windbichler, S. (2016). *Niemandsbuchten Und Schutzbefohlene: Flucht-Raume Und Fluchtlingsfiguren in Der Deutschsprachigen Gegenwartsliteratur (Deutschsprachige Gegenwartsliteratur Und Medien) (German Edition)* (Aufl. ed.). V&R Unipress.
7. Alagha, K. (2018) *Exil – ein Leben auf Zeit. Ankunft : literarische Reportagen geflüchteter Autorinnen und Autoren* / hrsg. von U. Schreiber, M. Soldo. Berlin; Tübingen : Verlag Hans Schiler. S. 39–51.

УДК 811.161:311.2
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-88-6>

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ «МОВНА СВІДОМІСТЬ» МЕТОДОМ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ

Куцос О. І.

*кандидат філософських наук,
докторант кафедри слов'янських мов
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-9123-2813
olga_kutsos@ukr.net*

Ключові слова: *дефініція,
мова, свідомість, кластер,
компонент.*

Мовна свідомість є психолінгвістичним феноменом, який, з одного боку, є досить уживаним у сучасній науці, а з іншого боку – досі не має загальноприйнятого визначення. Аналіз досліджень, присвячених мовній свідомості, демонструє, що автори зосереджуються на різних аспектах цього феномену. На наш погляд, найбільш адекватну класифікацію визначень аналізованого поняття можна створити за допомогою кластерного аналізу. Для реалізації задуму методом суцільної вибірки було дібрано та проаналізовано різноманітні інформаційні джерела – наукові статті, монографії, дисертації, автореферати дисертацій, словники, енциклопедії, підручники та посібники. У рамках здійсненого аналізу було виділено 8 смислових компонентів, що так чи інакше характеризують сутність поняття «мовна свідомість»: когнітивний, лінгвістичний, комунікативний, культурний, етнічний, історичний, соціальний, психологічний.

Дослідження виявило, що сукупність дефініцій мовної свідомості може бути розподілена за двома кластерами. Так, перший кластер охоплює 75 % визначень. Їхня особливість полягає в тому, що основними складовими частинами феномену мовної свідомості постають два компоненти – когнітивний і лінгвістичний. Другий кластер включає 25 % визначень поняття «мовна свідомість». Їхня найважливіша особливість полягає в тому, що основними визнаються три компоненти – когнітивний, лінгвістичний і культурний. Отже, у чверті наявних трактувань аналізований феномен базується не тільки на психічному фундаменті, що по суті є первинним, а й на соціально-культурному, вторинному щодо когнітивної сфери. На базі проведеного аналізу пропонується авторське визначення досліджуваного феномену: мовна свідомість – це опосередкована культурою когнітивна свідомість, що забезпечує механізми оперування мовою. З наведеного визначення випливає, що мовна свідомість постає як культурно зумовлений феномен, що включає, зокрема, національно та соціально зумовлені характеристики. Цей факт особливо важливий у гуманітарних дослідженнях етнокультурної специфіки. Отримані результати дозволять надалі викристалізувати визначення поняття мовної свідомості з урахуванням ступеня вираженості того чи того компонента.

CLASSIFICATION OF DEFINITIONS OF THE CONCEPT “LINGUISTIC CONSCIOUSNESS” USING THE METHOD OF CLUSTER ANALYSIS

Kutsos O. I.

*Candidate of Philosophical Sciences,
Doctoral Student at the Department of Slavic Languages
National Pedagogical Dragomanov University
Pyrohova str., 9, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9123-2813
olga_kutsos@ukr.net*

Key words: *definition, language, consciousness, cluster, component.*

Linguistic consciousness is a psycholinguistic phenomenon, which, on the one hand, is quite common in modern science, and on the other hand, it still does not have a generally accepted definition. An analysis of studies devoted to language awareness shows that authors focus on different aspects of this phenomenon. In our opinion, the most adequate classification of definitions of the analyzed concept can be created using cluster analysis. To implement the idea, a variety of information sources were selected and analyzed using the continuous sampling method – scientific articles, monographs, dissertations, dissertation abstracts, dictionaries, encyclopedias, textbooks and manuals. As part of the analysis, 8 semantic components were identified, which in one way or another characterize the essence of the concept of “linguistic consciousness”: cognitive, linguistic, communicative, cultural, ethnic, historical, social, and psychological.

The study revealed that the set of definitions of linguistic consciousness can be divided into two clusters. So, the first cluster covers 75 % of definitions. Their peculiarity is that the main components of the phenomenon of language consciousness are two components – cognitive and linguistic. The second cluster includes 25 % of definitions of the concept of “linguistic consciousness”. Their most important feature is that three components are recognized as the main ones – cognitive, linguistic and cultural. Thus, in a quarter of the existing interpretations, the analyzed phenomenon is based not only on the mental foundation, which is essentially primary, but also on the socio-cultural one, secondary to the cognitive sphere. On the basis of the conducted analysis, the author’s definition of the studied phenomenon is proposed: linguistic consciousness is a culturally mediated cognitive consciousness that provides mechanisms for language operation. It follows from the given definition that linguistic consciousness appears as a culturally determined phenomenon, which includes, in particular, nationally and socially determined characteristics. This fact is especially important in humanitarian studies of ethno-cultural specificity. The obtained results will further crystallize the definition of the concept of linguistic consciousness, taking into account the degree of expression of one or another component.

Постановка проблеми. Мовна свідомість є психолінгвістичним феноменом, який, з одного боку, є досить уживаним у сучасній науці, а з іншого – досі не має загальноприйнятого визначення. Як зазначає П. Селігей, така ситуація склалася не випадково: без цього поняття «важко пояснити факти мовної поведінки окремих осіб і національних спільнот, з’ясувати зовнішні причини багатьох мовних змін – від непримітних епізодів з історії літературних мов

і аж до «мовних революцій». Але вірогідно оцінити теоретичну значущість поняття мовної свідомості поки що важко, бо воно й досі залишається порівняно новим і не досить опрацьованим. У курсах загального мовознавства та соціолінгвістики, у багатьох довідкових виданнях його годі шукати. Немає ні цілісної теорії, ні єдиного розуміння мовної свідомості, бо різні дослідники вкладають у це поняття різний зміст» [5, с. 7]. Отже, виявлення принципової сутності

мовної свідомості є одним із важливих завдань сучасної лінгвістичної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз досліджень, присвячених мовній свідомості, демонструє, що автори зосереджуються на різних аспектах цього феномену. Так, ми виявили розробки, присвячені гендерним (Л. Адоніна, Т. Денисова, Ж. Жалсанова, В. Ільїна, К. Покоякова), професійним (С. Агаюлова, Ю. Алферова, А. Колясева, Г. Кудрук, С. В. Мискін), соціокультурним (С. Баландіна, С. Бирик, О. Боровицька, Н. Уфимцева, О. Хворостова), психолінгвістичним (Т. Бойко, Є. Вовк, Т. Голюкова, Е. Гуц, Є. Подгорна), власне лінгвістичним (О. Гапченко, Л. Гнатюк, П. Корнеєв, В. Макавчик, П. Селігей), соціолінгвістичним (М. Гаранович, Н. Лемяскіна, Є. Плешков, М. Шаманова), лінгвокультурним (Д. Горохова, А. Денисенко, Ж. Кінжигалієва, С. Нікітіна, О. Ситникова), національним (І. Гусєва, О. Євсєєва, М. Михальова, Х. Пінігіна, Т. Полякова) та лінгвокогнітивним (Є. Дзюба, М. Кисельова, Є. Маклакова, І. Стернін, І. Фінікова) аспектам мовної свідомості. Водночас єдиного загальноприйнятого визначення мовної свідомості немає.

Постановка завдання. Багатогранність поняття «мовна свідомість» зумовлює необхідність створення теоретично та методологічно обґрунтованої класифікації його визначень. На наш погляд, найбільш адекватну класифікацію визначень аналізованого поняття можна створити за допомогою кластерного аналізу. Алгоритм дій складається з таких кроків: 1) добір наявних визначень поняття мовної свідомості з різнотипних наукових та навчально-наукових джерел; 2) виділення основних смислових компонентів у межах дібраних дефініцій; 3) опис визначень як таких, що містять або не містять кожний зі смислових компонентів; 4) здійснення кластерного аналізу дефініцій; 5) опис сформованих кластерів.

Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження виступає класифікація визначень поняття «мовна свідомість» методом кластерного аналізу, об'єктом – мовна свідомість як психолінгвістичний феномен.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації задуму методом суцільної вибірки було дібрано та проаналізовано різноманітні інформаційні джерела – наукові статті, монографії, дисертації, автореферати дисертацій, словники, енциклопедії, підручники та посібники. Зокрема, ми звернулися до електронних наукових бібліотек, баз даних захищених дисертацій та інших ресурсів, які містять відповідні наукові та навчально-наукові матеріали. Сфера наших наукових інтересів пов'язана з вивченням особливостей української та російської мовної свідомості, тому було ухва-

лено рішення зосередитись на дослідженні українсько- та російськомовних джерел.

За допомогою методу суцільної вибірки ми виявили сто варіантів визначення поняття в різних джерелах, серед яких 22 наукові статті, 14 монографій, 54 дисертації та автореферати, 3 словники й енциклопедії, 7 підручників і посібників. У рамках здійсненого аналізу було виділено 8 смислових компонентів, що так чи інакше характеризують сутність поняття «мовна свідомість»: 1) когнітивний; 2) лінгвістичний; 3) комунікативний; 4) культурний; 5) етнічний; 6) історичний; 7) соціальний; 8) психологічний.

Когнітивний компонент представлений такими характеристиками, як: 1) частина свідомості; 2) процеси розуміння, зберігання та породження мовленнєвих творів; 3) психічний процес опанування значень слів; 4) знання людини про світ; 5) образи свідомості, що формуються та втілюються за допомогою мовних засобів; 6) психічна своєрідність людського колективу; 7) сукупність перцептивних і концептуальних знань про об'єкти реального світу; 8) рівень свідомості; 9) когнітивний феномен і концептуальний простір; 10) знання, що використовуються під час виробництва, сприйняття та зберігання мовних повідомлень; 11) активне відображення досвіду; 12) відображення у психіці предметного світу; 13) міркування, знання про мову; 14) рівень мислення, що зберігає відомості про особливості психічного складу нації; 15) специфіка світосприйняття та світорозуміння.

Лінгвістичний компонент відображується в таких визначеннях: 1) механізми мовної (мовленнєвої) діяльності; 2) процес номінації; 3) взаємодія мовних одиниць; 4) уживання слів національної мови в мовній діяльності; 5) специфічні риси мови; 6) словесні асоціації респондентів; 7) мовна оформленість образів, уявлень і розумових структур; 8) реалізація суспільної свідомості в усній і письмовій мовній практиці; 9) утілення образів свідомості в інваріантних і варіативних мовних знаках; 10) опосередкований мовою образ світу; 11) особливі риси мови; 12) вираз стану свідомості у вербальній формі; 13) вплив на свідомість за допомогою мови; 14) знання рідної мови; 15) практичне володіння мовою; 16) небайдуже ставлення до мови; 17) мовний досвід (мовна компетенція).

Комунікативний компонент описується за допомогою таких параметрів: 1) процес комунікації; 2) міжособистісна комунікація; 3) інтерактивна взаємодія людей; 4) фундамент ефективної комунікації; 5) мовна поведінка, що визначається комунікативною ситуацією; 6) удосконалення навичок комунікації в різних сферах; 7) вибір і використання мовних засобів у процесі комунікації.

Культурний компонент міститься в таких характеристиках: 1) особливості культури людського колективу; 2) вплив літератури; 3) міжкультурна комунікація; 4) система зв'язку слів у свідомості, яка визначається національною культурою; 5) опосередкований мовою образ світу культури; 6) просторово-часовий вимір національної культури; 7) знання носія культури; 8) уявлення носія культури; 9) мовленнєва поведінка, що визначається культурним статусом; 10) рівень мислення, що зберігає відомості про особливості культури; 11) обумовленість культурою, тобто способом життя, видом і способом діяльності; 12) культурно зумовлений інваріантний образ світу; 13) знання, що формуються під впливом культури; 14) засіб пізнання своєї та чужої культури; 15) інтерналізація пізнання об'єктивного світу носіями різних культур; 16) культурні цінності та доміанти.

Етнічний компонент утілюється в таких визначеннях, як: 1) національна самоідентифікація особистості; 2) універсальний спосіб єднання етносу; 3) етнічно детермінований взаємовплив мови, культури та мислення; 4) моделі мислення різних народів; 5) етнічна детермінованість свідомості; 6) спосіб відображення дійсності народом, який говорить цією мовою; 7) особливості національної культури та національної психології; 8) національний образ світу; 9) об'єднання в етнічну спільноту через концепти; 10) етнічний досвід пізнання; 11) формування національної (само)свідомості людини та соціуму.

Історичний компонент представлений такими характеристиками, як: 1) відображення історичного досвіду; 2) динамічне явище, що змінюється із часом від одного покоління до іншого; 3) історична зумовленість образів свідомості; 4) приналежність мовних знаків певній епосі.

Соціальний компонент відображується в таких визначеннях: 1) відображення соціального досвіду; 2) особливості суспільного життя людського колективу; 3) вплив засобів масової інформації; 4) вплив соціальних і політичних перетворень у суспільстві; 5) цілісна соціальна свідомість; 6) соціальні знання; 7) соціальна сутність людини; 8) соціальна детермінованість свідомості; 9) мовленнєва поведінка, що визначається соціальною приналежністю; 10) груповий досвід пізнання; 11) схема освоєння соціальної реальності; 12) формування суспільної (само)свідомості людини та соціуму.

Психологічний компонент утілюється в таких визначеннях: 1) настанови, інтенції, емоції, бажання людей; 2) емоційно-експресивні механізми породження, розуміння та збереження мови у свідомості; 3) діяльність механізмів рефлексії; 4) чуттєві знання, отримані від органів чуття у предметній діяльності; 5) мовленнєва поведінка,

що визначається психологічним типом; 6) емоційно-оціночне та наукове осмислення (рефлексія); 7) активізація уваги, мислення, пам'яті, уяви та волі; 8) стереотипи поведінки; 9) індивідуальний досвід пізнання; 10) психологічна реальність виявлених фактів.

Кожне зі 100 визначень ми розглянули як таке, що містить або не містить виділені 8 компонентів, після чого здійснили кластерний аналіз. Дослідження виявило, що сукупність дефініцій мовної свідомості може бути розподілена за двома кластерами. Так, перший кластер охоплює 75 % визначень. Їхня особливість полягає в тому, що основними складовими частинами феномену мовної свідомості постають два компоненти – когнітивний і лінгвістичний. Подібні визначення пропонуються такими авторами, як С. Бибик, В. Карасик, П. Селігей, І. Стернін.

Так, С. Бибик вважає, що мовна свідомість – «це частина суспільної свідомості – моральної, етичної, національної, правової, екологічної, історичної, естетичної, політичної, релігійної тощо, репрезентованої в усній і писемній мовній практиці» [2, с. 77]. На думку В. Карасика, мовна свідомість являє собою «колективне й індивідуальне активне відображення досвіду, зафіксованого в мовній семантиці» [4, с. 70]. П. Селігей визначає мовну свідомість як «форму свідомості, яка охоплює знання, почуття, оцінки та настанови щодо мови та мовної дійсності» [5, с. 13].

Найбільш повне визначення, яке належить до першого кластера, дає І. Стернін: на думку дослідника, мовна свідомість – «це частина свідомості, що забезпечує механізми мовної (мовленнєвої) діяльності: породження мови, сприйняття мови та зберігання мови у свідомості. Мовна свідомість досліджується через семантику мовних одиниць, що втілюють її у процесі номінації та комунікації з метою виявлення психологічної реальності досліджуваних фактів. Це компонент когнітивної свідомості, що «завідує» механізмами мовної діяльності людини, це один із видів когнітивної свідомості, що забезпечує такий вид діяльності, як оперування мовою. Вона формується в людини у процесі засвоєння мови та вдосконалюється все життя, з поповненням нею знань про правила та норми мови, нові слова, значення, удосконалення навичок комунікації в різних сферах, із засвоєнням нових мов» [6, с. 47].

Другий кластер містить 25 % визначень поняття «мовна свідомість». Їхня найважливіша особливість полягає в тому, що основними визнаються три компоненти – когнітивний, лінгвістичний і культурний. Отже, у чверті наявних трактувань аналізований феномен базується не тільки на психічному фундаменті, що по суті є первинним, а й на соціально-куль-

турному, вторинному щодо когнітивної сфери. Інакше кажучи, мовна свідомість, будучи породженням людської психіки, переломлюється у світлі суспільної та культурної специфіки конкретної мовної спільноти. Визначення цього типу пропонують такі автори, як Ф. Бацевич, А. Загнітко, Є. Тарасов, Н. Уфимцева.

Так, Ф. Бацевич характеризує мовну свідомість як «рівень свідомості учасників міжособистісної та міжкультурної комунікації, на якому образи, уявлення, мисленнєві структури отримують мовне оформлення, тобто поєднуються з елементами мовного коду» [1, с. 151]. Є. Тарасов вважає, що мовна свідомість – це «опосередкований мовою образ світу тієї чи іншої культури, тобто сукупність перцептивних, концептуальних і процедурних знань носія культури про об'єкти реального світу» [7, с. 15]. Н. Уфимцева визначає мовну свідомість як «засіб пізнання чужої культури в її предметній, діяльній і ментальній формах, а також як засіб пізнання своєї культури» [8, с. 103].

Найбільш повне визначення, що стосується другого кластеру, дає А. Загнітко: на думку автора, мовна свідомість – це «структуроване поняття, що містить такі складники, як: 1) мова як національна самоідентифікація особистості (постає не завжди чинним, правомірним); 2) мова як картина світу, як вияв природного існування її носіїв; 3) мова як просторово-часовий вимір національної культури, поза яким існування та функціонування останньої є недостатнім; 4) мова як наочний, спостережуваний знак і універсальний засіб єдності етносу; у комунікативістиці – сукупність психічних, емоційно-експресивних механізмів породження, розуміння та зберігання мови у свідомості (забезпечують процес мовленнєвої діяльності); рівень свідомості учасників міжособистісної та міжкультурної комунікації, на якому образи, уявлення, мисленнєві структури отримують мовне оформлення, тобто поєднуються з елементами мовного коду; у дискурсології – лінгвокультурний компонент свідомості нестабільного характеру; становить ціннісно орієнтований образ світу, означуваний певними мовними формами; створюється діяльністю рефлексії, постаючи потужним фундаментом ефективної комунікації» [3, с. 248].

Висновки і пропозиції. На наш погляд, мовна свідомість є чимось більшим, ніж частина когнітивної свідомості, що функціонує за допомогою мовних засобів. Точніше, це твердження потребує доповнення: мовне оформлення когнітивних структур здійснюється не прямо, а опосередковано, водночас проміжною ланкою є загальнокультурна складова частина етносу. Отже, ми пропонуємо таке визначення: *мовна свідомість –*

це опосередкована культурою когнітивна свідомість, що забезпечує механізми оперування мовою. З наведеного визначення випливає, що мовна свідомість постає як культурно обумовлений феномен, що включає, зокрема, національно та соціально зумовлені характеристики. Цей факт особливо важливий для гуманітарних досліджень етнокультурної специфіки. Ми вважаємо, що отримані результати дозволять надалі викристалізувати визначення поняття мовної свідомості з урахуванням ступеня вираженості того чи іншого компонента.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
2. Бибик С. Мовна свідомість і стилі спілкування в повсякденні. *Філологічні науки: Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2015. Вип. 38. С. 77–81.
3. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 3. 426 с.
4. Карасик В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
5. Селігей П. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. Київ : Києво-Могилянська академія, 2012. 118 с.
6. Стернин И. Коммуникативное и когнитивное сознание. *С любовью к языку*. Москва ; Воронеж : МПСИ; МОДЭК, 2002. С. 44–51.
7. Тарасов Е. Межкультурное общение – новая онтология анализа языкового сознания. *Этнокультурная специфика языкового сознания*. Москва, 1996. С. 7–22.
8. Уфимцева Н. Языковое сознание как отображение этносоциокультурной реальности. *Вопросы психолінгвістики*. 2003. № 1. С. 102–110.

REFERENCES

1. Batsevych, F. S. (2007). Slovnyk terminiv mizhkul'turnoyi komunikatsiyi [Dictionary of terms of intercultural communication]. Kyiv : Dovira. 205 p.
2. Vybyk, S. P. (2015). Mовna svidomist' i styli spilkuвання v povsyakdenni [Linguistic consciousness and communication styles in everyday life]. *Filolohichni nauky : Scientific works of Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University*, vol. 38, pp. 77–81.
3. Zahnitko, A. (2012). Slovnyk suchasnoyi lnhvistyky: ponyattya i terminy [Dictionary of modern linguistics: concepts and terms] : In 4 books. Book 3. Donets'k : DonNU. 426 p.

4. Karasik, V. I. (2002). Yazykovoy krug: lichnost', kontsepty, diskurs [Language circle: personality, concepts, discourse]. Volgograd : Peremena. 477 p.
5. Selihey, P. O. (2012). Movna svidomist': struktura, typolohiya, vykhovannya [Linguistic consciousness: structure, typology, education]. Kyiv : Kyievo-Mohylyans'ka akademiya. 118 p.
6. Sternin, I. A. (2002). Kommunikativnoye i kognitivnoye soznaniye [Communicative and cognitive consciousness]. *S lyubov'yu k yazyku*. Moscow : MPSI; Voronezh : MODEK, pp. 44–51.
7. Tarasov, E. F. (1996). Mezukul'turnoye obshcheniye – novaya ontologiya analiza yazykovogo soznaniya [Intercultural communication as a new ontology for the analysis of linguistic consciousness]. *Etnokul'turnaya spetsifika yazykovogo soznaniya*. Moscow, pp. 7–22.
8. Ufimtseva, N. V. (2003). Yazykovoye soznaniye kak otobrazheniye etnosotsiokul'turnoy real'nosti [Linguistic consciousness as a reflection of this socio-cultural reality]. *Voprosy psikholingvistiki*, vol. 1, pp. 102–110.

УДК 811.111'22'42
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-88-7>

МУЛЬТИМОДАЛЬНІ СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ В СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ РЕКЛАМІ

Макарук Л. Л.

*доктор філологічних наук,
професор кафедри прикладної лінгвістики
Волинський національний університет імені Лесі Українки
просп. Воли, 13, Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0002-8988-2753
laryssa_makaruk@ukr.net*

Ключові слова:

*мультимодальність,
конструкція, синтаксис,
вербальний, невербальний,
засоби.*

Статтю присвячено дослідженню сучасного мультимодального синтаксису на матеріалі англомовної реклами компанії “Allstate”. Корпус ілюстративного матеріалу свідчить, що сучасні комуніканти послуговуються не лише вербальними засобами, але й широким спектром невербальних одиниць. Продемонстровано, що невербальні складники є повноцінними елементами, які здатні замішувати переважно іменники та дієслова. Обґрунтовано, що невербальні засоби не поступаються вербальним еквівалентам, а навпаки, сприяють значно швидшому сприйняттю, отже, і запам'ятовуванню.

Доведено, що представлені мультимодальні синтаксичні конструкції можуть мати кілька способів дешифрувань, які залежать від потенційних комунікантів. Наведені приклади свідчать, що важливу роль у таких реченнях відіграють піктограми. Окрім того, досить затребуваними та часто використовуваними є арифметичні знаки. Існують також конструкції, у яких послуговуються не лише зображеннями й арифметичними знаками, а й кодифікованими лексемами. Окреслено, що на відміну від традиційного синтаксису, мультимодальний нині не має усталених правил, відповідно до яких відбуваються процеси шифрування та дешифрування інформації. На відміну від наявних загальноприйнятих стратегій побудови класичних англомовних речень, мультимодальні мають довільну будову та не містять знаків пунктуації. Частина таких речень є повними, частина – неповними та змушують реципієнтів домислювати частину інформації.

У роботі продемонстровано різні комбінації, у яких поєднано вербальні та невербальні засоби одночасно або використано суто невербальні одиниці. Установлено, що для компанії “Allstate” характерне використання однієї палітри кольорів. Найчастотнішим є лінійне розміщення засобів, кількість яких варіюється, оскільки залежить від того, на чому саме має намір зацентувати увагу продуцент. Також можемо вести мову про лінійне чи нелінійне розміщення елементів як складників мультимодальних синтаксичних конструкцій, типові або нетипові варіанти їх прочитання (зліва направо, зверху вниз, перехресне (ситуативне) прочитання тощо).

MULTIMODAL SYNTACTIC CONSTRUCTIONS IN MODERN ENGLISH ADVERTISEMENTS

Makaruk L. L.

Doctor of Philology,

Professor at the Applied Linguistics Department

Lesya Ukrainka Volyn National University

Volia ave., 13, Lutsk, Ukraine

orcid.org/0000-0002-8988-2753

laryssa_makaruk@ukr.net

Key words: *multimodality, construction, syntax, verbal, non-verbal, devices.*

This article is devoted to the study of modern multimodal syntax using English-language advertising of the Allstate company as source material. The corpus of selected illustrative material shows that contemporary communicators are able to utilize a wide range of non-verbal units as well as verbal ones. It is demonstrated that non-verbal constituents are full-fledged units that can replace verbal components, particularly nouns and verbs. Evidence is provided to substantiate the proposition that non-verbal means are not inferior to verbal equivalents, but, on the contrary, contribute to much faster perception and superior retention.

It is shown that the multimodal syntactic constructions which are presented can be decoded in various ways, depending on the inclinations of the potential communicators. The examples provided illustrate the fact that icons play an important role in such sentences. Besides icons, arithmetical signs are quite popular and are often used. Constructions also exist which use codified signs, in addition to images and arithmetical signs. The fact is pointed out that unlike the situation with traditional syntax, rules have not yet been devised to govern the processes of encrypting and decrypting information that is presented using multimodal syntax. Unlike the generally accepted patterns in classical English sentences, multimodal ones are arbitrary in structure and do not contain punctuation marks. Some of these sentences may be considered complete, whereas others are incomplete and oblige the recipients to guess part of the information.

This study demonstrates various combinations in which verbal and non-verbal devices are used in tandem, or in which non-verbal units are used exclusively. It is demonstrated that Allstate corporate advertising is characterized by the use of a single color palette. A linear pattern is the one most often used for the placement of devices, the number of which varies, depending on what the producer intends to focus on. Moreover, linear or non-linear placement of elements should be perceived as components of multimodal syntactic constructions and typical or atypical options for reading them (from left to right, top to bottom, cross (situational) reading, etc.).

Постановка проблеми та її актуальність.

Сучасний англомовний масмедійний комунікативний простір є конвергентним конструктом, що експлікує різновекторні тематичні блоки, покликані інформувати громадськість щодо широкого кола питань як приватного, так і освітнього й офіційного-ділового характеру. Закономірною є потреба індивідів у пошуку аргументованих інформаційних джерел, що здатні слугувати валідним підґрунтям для ухвалення відповідних рішень. Достовірність, логічність, лаконічність

і збалансованість обраних ресурсів спілкування в комунікативному середовищі є засадничими конститuentами взаєморозуміння, що визначають подальші алгоритми дій, від яких залежать важливі суспільні процеси.

Вагомою підставою для змін, що мають місце в сучасному інформаційному просторі, є поява та поширення Всесвітньої павутини, а поруч з нею і продуктів програмного забезпечення, сукупність яких уможливує спілкування завдяки втіленню бажаного в дійсне. Такі тенденції все

частіше не викликають сумнівів щодо доцільності використання спектра засобів не лише вербальної, а й невербальної природи. Подекуди, навпаки, вони видаються настільки доречними й актуальними, що набувають узусного, а не оказіонального статусу. Особливо своєчасним означене питання є для сфери реклами, дослідженню якої присвячено роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників, серед яких такі: Т. Кейко [6], Г. Кук [5] Н. Лиса [1], Л. Макарук [2–4] та інші.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що належної уваги мультимодальним синтаксичним конструкціям в англомовній рекламі приділено не було.

Мета роботи полягає у ґрунтовному аналізі засобів, які використовують для продукування синтаксичних конструкцій в англомовній рекламі, та зумовлює розв’язання таких завдань:

- окреслити специфіку засобів невербальної природи, які виконують функцію лексем у сучасному англомовному масмедійному комунікативному просторі;

- обґрунтувати їхні структурні та семантичні особливості;

- на підставі зібраного корпусу ілюстративного матеріалу сформулювати перелік можливих комбінацій невербальних засобів, сукупність яких утворює речення.

Предмет розвідки – структурні та семантичні особливості мультимодальних синтаксичних конструкцій. **Об’єктом** є графічні засоби, які заміщують кодифіковані лексеми в сучасній рекламі та формують речення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переходимо до аналізу та зауважимо, що нині в рамках мультимодальності немає жодних правил, які уможлилювали чи не уможлилювали б комбінаторику невербальних засобів на синтаксичному рівні. Розглянемо стратегію страхової компанії “Allstate”, у рекламі якої досить часто фігурують нетипові речення, що спродуковані внаслідок використання як мовних, так і немовних засобів (зображень, зображень у формі піктограм, арифметичних знаків тощо), сумарна кількість яких варіюється від трьох до одинадцяти. Зауважимо, що у процесі аналізу натрапляємо на різні варіації, зокрема, найтиповішими, отже, і найчастотнішими є такі:

- три зображення, три арифметичні знаки, кодифікована лексема (рис. 1);

- три зображення, три арифметичні знаки, три кодифіковані лексеми, цифра, позначка відсотків (рис. 2);

- два піктографічні зображення, один арифметичний знак (рис. 3, 4);

- чотири зображення та три арифметичні знаки (рис. 5);

- три зображення та два арифметичні знаки (рис. 6);

- п’ять кодифікованих лексем і одне зображення (рис. 7);

- чотири зображення з можливими вербальними відповідниками, розміщені нелінійно (рис. 8);

- три зображення з вербальними відповідниками (рис. 9);

- шість піктограм із вербальними відповідниками (рис. 10);

- чотири піктограми з вербальними відповідниками (рис. 11);

- чотири піктограми з вербальними відповідниками й арифметичним знаком (рис. 12, 14);

- шість піктограм із вербальними відповідниками й арифметичним знаком (рис. 13);

- три зображення в обрамленні (рис. 15);

- від чотирьох до семи зображень (рис. 16–18).

Обґрунтуємо докладніше специфіку засобів, які використовують для створення мультимодальних синтаксичних конструкцій. Представлений корпус ілюстративного матеріалу свідчить про те, що компанія “Allstate” залучає знаки, які належать до чотирьох знакових систем. Ідеться про зображення; піктограми як ілюстративні компоненти; арифметичні знаки (плюс, дорівнює, позначка відсотків); кодифіковані лексеми. Рис. 1 і 2 ілюструють мультимодальні речення, сформовані внаслідок поєднання зображень, арифметичних знаків і кодифікованих лексем. Така стратегія досить поширена в сучасному англомовному рекламному просторі та покликана, передусім, завдяки мінімальній кількості ресурсів донести до потенційної аудиторії максимальну кількість інформації. З рисунків бачимо, що ці речення – розповідні за метою висловлювання. Способи та тактики дешифрування цих речень залежать від реципієнтів.

Рис. 1 [7]

Рис. 2 [7]

Очевидним є той факт, що саме такі структури (рис. 1–8) можуть мати кілька способів дешифрування. Якщо на рис. 1, 2, 6 та 7 речення є повними, то на рис. 3–5 їх можна вважати неповними. На рис. 1–2 натрапляємо на зображення, тоді як на рис. 3–4 бачимо піктографічні зображення завдяки формі кільця. Ключове прагнення компанії – заохотити потенційних клієнтів скористатися багатьма пропозиціями одночасним страхуванням

максимальної кількості речей. Саме такий вибір, на думку рекламодавців, дозволяє заощаджувати.

Якщо трансформуємо ці речення у традиційну форму, то можемо мати такі варіанти:

1. *Insure your car, your house and your boat at the same time and you will save your money.* 2. *If you insure your car, your house and your boat at the same time you will save your money* (рис. 1).

1. *Insure your car, your house and your motorbike at the same time and you will save up to 30 %.* 2. *If you insure your car, your house and your motorbike at the same time you will save up to 30 %* (рис. 2).

Складнішими для дешифрування вважаємо мультимодальні синтаксичні конструкції на рис. 3–4. Їх, як і попередні, супроводжують вербальні складники, як у формі повних речень, так і їхніх частин: 1) *A match made for your wallet. Save up to 25 % <...>* (рис. 3); 2) *Bundle up for savings <...>* (рис. 4), поруч із якими розміщено по дві піктограми: автомобіль і будинок, об'єднані арифметичним знаком плюс. Вочевидь, вони можуть як функціонувати самостійні одиниці (рис. 3), так і бути частиною комбінованого речення, що включає як вербальний, так і невербальний складники (рис. 4): *Bundle up for savings when insuring your house and your car.* Не виключені й інші варіанти дешифрування цих мультимодальних синтаксичних конструкцій, значення яких не змінюватиметься.

Рис. 3 [7] Рис. 4 [7]

Вартими уваги є й мультимодальні синтаксичні конструкції на рис. 5–6, які не містять жодного вербального складника. Хоча на рис. 5 є кілька вербальних одиниць: *Bundle. Save. Simple*, речення, що відповідає їм, складається із зображень, що заміщують іменники та дієслово: *The car + the house + life + save*. Арифметичні знаки в такому разі можуть виступати як сполучниками, так і дієсловами. Уважаємо, що перші два доречно замінити лексемою *and*, тоді як останній доцільно трансформувати в еквівалент *is* або *means*. Наведений приклад свідчить про полісемію знаків, залучених до продукування мультимодальних синтаксичних конструкцій, зміну їхнього функційного призначення, залежно від одиниць, що їх оточують.

Рис. 6 розпочинається будинком, вікна якого об'єднані круглою дужкою (віконця виконують

роль очей), що нагадує посмішку у вигляді смайлика; далі – автомобіль і скарбничка. Вербальна форма могла б мати такий вигляд: *Insure your car and your house at the same time and save money*. На відміну від попереднього прикладу, роль дієслова виконує знак «=», що вчергове доводить гнучкість знакової системи, її можливість адаптуватися до конкретних ситуацій.

Рис. 5 [7]

Рис. 6 [7]

Звернемо увагу й на рис. 7–8, які відрізняються від попередніх. У мультимодальній синтаксичній конструкції на рис. 7 превалюють вербальні одиниці. Єдиним невербальним компонентом є позначка рук. Речення розпочинається зі слів: *IT'S GOOD TO BE IN <...>*. Останній елемент речення варто дешифрувати реципієнту. Будучи ознайомленими з наявною рекламою цієї компанії, розуміємо, що під цією позначкою зазвичай зашифрована словосполучка *GOOD HANDS*. Як бачимо, ця рекламна піктограма компанії *"Allstate"* потребує двоелементного вербального замітника. Використання однієї лексеми *HANDS* свідчить про те, що речення втрачає зміст і стає незрозумілим аудиторії.

Реклама на рис. 8 не викликає жодних труднощів щодо дешифрування змісту, оскільки містить вербальні відповідники: *Protect your world. Auto • Home • Life • Retirement*. Однак тут вартим уваги є розміщення об'єктів, які й домінують у рекламі. Це своєрідні стимули, які спонукають реципієнтів до дій: застрахувати власні авто, будинок, життя. Такі знаки можемо вважати прототипами рекламного. До того ж страхування водночас кількох речей, життя також, дозволить заощадити. Отже, скарбничку у формі поросятка в рекламі цієї компанії ототожнюють із заощадженням, зокрема й на перспективу.

Уважаємо, що розміщення цих елементів задалегідь умотивоване. Послугуючись класичною стратегією прочитання зліва направо, помічаємо нелінійне, ситуативне розміщення елементів, останній із яких є результатом правильно обраної стратегії. Зауважимо, що кожному графічному елементу пропонують вербальний еквівалент-іменник, який відділяють позначками «•». На найвищому рівні ледь помітної кривої бачимо авто, нижче – будинок, ще нижче – життя, найнижче – скарбничку. У розумінні авторів, це – результат заощадження.

Звернемо увагу й на те, що невербальні речення часто супроводжують вербальними – реченнями

відповідниками (рис. 9–10). Зображенню будинку відповідає еквівалент *Home*, автомобіля – *Auto*, індивіди чоловічої та жіночої статей уособлюють життя – *Life*. Саме в рамках кожного із цих рекламних блоків дотримуються чітко обраної кольорової гами: поєднання білого та блакитного відтінків (рис. 9), білого, блакитного та синього відтінків (рис. 10). Кожна піктограма на рис. 10 містить вербальний одно- або двоелементний вербальний еквівалент-іменник. Дешифрування саме цих рекламних блоків залежить від реципієнта. Їхній зміст можна пояснити, послугуючись як одним реченням, так і кількома, сукупність яких може утворити логічний текст.

Рис. 7 [7]

Рис. 8 [7]

Рис. 9 [7]

Рис. 10 [7]

Закцентуємо увагу й на тому, що мультимодальному синтаксису, як ми вже бачили, властиве використання піктограм (рис. 10–14). Їх кількість у різних рекламних блоках варіюється, як і послідовність, яка не є фіксованою. Загалом, на аналізованих рисунках, натрапляємо на піктограми, які є аналогічними у плані графічної репрезентації. Як бачимо, продуценти використовують ті самі піктограми та кольорове забарвлення, змінюють лише деякі елементи. Наприклад, на рис. 11 піктограму авто замінено на ✓, і лише лексема *Auto* слугує відповіддю на питання про що саме йдеться. Натомість на рис. 12 до піктограми будинку додано елемент ✓, далі пропонують здійснити вибір того, що варто ще застрахувати, окрім нього. Завершені вербальні речення схиляють реципієнтів до дій: *Let's get started with your quote. Bundle everything*

you'd like to protect (рис. 11); *Build a bundle to save. Select everything you'd like to protect.*

Отже, саме такі речення вказують на те, що вибір залежить від кожного особисто. Кількість можливих варіацій невичерпна, оскільки уможливорює відтворення саме такого сценарію, який найбільше підходить реципієнту. Перевага візуального способу представлення інформації полягає в тому, що реклама має мінімалістичний вигляд і не переобтяжена ні вербальними складниками, ні невербальними. Саме такі приклади дають підстави говорити про збалансовану рекламу, яка легка для сприйняття і швидко адаптується до потреб конкретного реципієнта, якого систематично схиляють до вибору саме тих речей, які йому/їй хотілося б застрахувати з певних причин. Такий тип реклами вважаємо найбільш ефективним, оскільки продуценти послугуються тим самим набором ресурсів, частково видозмінюють тільки окремі елементи.

Рис. 11 [7]

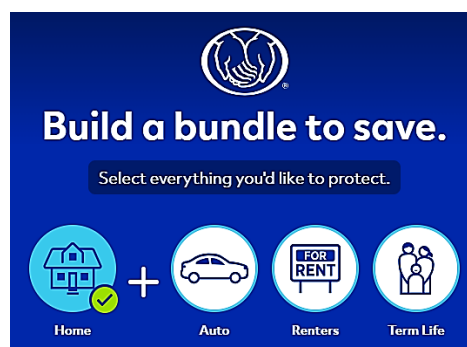

Рис. 12 [7]

Сказане вище підтверджують й інші наведені приклади (рис. 13–14). На рис. 13 на перший план висувають життя, яке завдяки позначці ✓ уже застраховане. Тому потенційному клієнтові арифметичним знаком «+» пропонують обрати ще щось. Дещо відмінний вигляд має рис. 14, де одразу впадає в око застрахований автомобіль і далі знову треба зробити вибір. Зауважимо, що цьому прикладу також притаманне ситуативне розміщення елементів (горизонтально-вертикальне). Окрім того, будь-які вербальні речення

відсутні, бачимо лише лексеми, які супроводжують піктограми та сприяють дешифруванню їхнього змісту.

Рис. 13 [7]

Рис. 14 [7]

Рисунки 15–16, хоча й належать тій же страховій компанії, відрізняються від низки попередніх тим, що не містять підписів-пояснень. Окрім того, на рис. 15 є обрамлення, яке може свідчити про закінчення думки. Дешифрування змісту зводиться як до одного речення, так і до тексту. Рис. 16, окрім вербальних трьох речень (*One company. One agent. Many ways to save*), містить зображення, які є опціями вибору, на які вказує останнє речення. І в такому разі дешифрування може мати кілька варіантів, як і сам текст, оскільки вибір залежить від потенційного клієнта, який може обрати як одну річ, яку хоче застрахувати, так і кілька.

Рис. 15 [7]

Рис. 16 [7]

Останні два рисунки різняться піктограмами та їх кількістю. Зауважимо, що завдяки цим двом рекламним блокам можемо говорити про графічну синонімію. Окремі рисунки змінені завдяки ракурсу, у якому вони розміщені. Маємо підстави стверджувати, що саме завдяки зміні кута модифі-

кується виклад тексту. Як бачимо, горизонтальне плоске розміщення відрізняється від горизонтального профільного (завдяки розміщенню під певним кутом). Останній приклад є варіантом вільного дешифрування.

I can help protect the things that matter most.

Рис. 17 [7]

Рис. 18 [7]

Бачимо, що ці приклади слугують підставою для того, щоб вести мову про використання мультимодальних синтаксичних конструкцій. До їх складу входять елементи, які можуть виконувати різні синтаксичні ролі. Прикметно, що страхова компанія “Allstate” послуговується тією самою кольоровою гамою, що забезпечує її впізнаваність і є виправданою маркетинговою стратегією. Продавці використовують як піктограми з підписами, так і без них.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вочевидь, зміщення фокуса на цілком нові тенденції творення синтаксичних конструкцій, поза сумнівом, у найближчій перспективі можуть отримати статус домінуючих у рекламі. Окрім того, усвідомлення важливості конвергентних розвідок, їх результативності та вагомості висувують лінгвістичні пошуки на новий щабель.

Корпус ілюстративного матеріалу свідчить про успішність функціонування мультимодальних синтаксичних конструкцій, які не містять вербальних компонентів і є зрозумілими для реципієнтів. Як бачимо, нині немає жодних правил, з дотриманням яких можна чи не можна створювати такі речення. Кількість елементів, які входять до однієї конструкції, також варіюється, як і способи їх дешифрування. Також маємо підстави говорити про графічну синонімію та способи розміщення елементів, їх послідовність і семантичне навантаження. Перспективними вважаємо подальші пошуки, спрямовані на полівекторні дослідження мультимодальних синтаксичних конструкцій у сучасній англомовній рекламі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лиса Н. Англійські рекламні знаки: особливості мовної реалізації. *Іноземна філологія*. 2001. Вип. 112. С. 127–133.
2. Макарук Л. Мультимодальність сучасного англомовного масмедійного комунікативного

простору : дис. докт. філол. наук: 10.02.04; Запорізький національний університет. Луцьк ; Запоріжжя, 2019. 635 с.

3. Макарук Л. Засоби та прийоми лінгвальної гри в сучасній англійській мові. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. Серія «Філологічні науки» / відп. ред. Г. Самойленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. Кн. 1. С. 142–148.
4. Макарук Л. Невербальні та паралінгвальні семіотичні ресурси в лінгвістичних студіях ХХ–ХХІ століть: прикладний аспект. *Закарпатські філологічні студії* : збірник наукових праць. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2018. № 5. С. 66–72.
5. Cook G. *The Discourse of Advertising*. 2nd ed. London : Routledge, 2001. 256 p.
6. Keiko T. *Advertising Language. A Pragmatic Approach to Advertisements in Britain @ Japan; London @ New York*. Printed @ bound in Great Britain by T. J. International Ltd. Padstow; Cornwall, 1999. 148 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. Allstate Advertising. URL: <https://www.google.com/search?q=Allstate+advertising&tbm=isch&ved=2ahUKEwiO8d2j2sz7AhWpAxAIHdSgCrwQ2> (дата звернення: 10.10.2022).

REFERENCES

1. Lysa, N. S. (2001). Anhliiski reklamni znaky: osoblyvosti movnoi realizatsii. *Inozemna filolohiia* [English advertising signs: features of language implementation], vol. 112, pp. 127–133 [in Ukrainian].

2. Makaruk, L. L. (2019). *Multymodalnist suchasnoho anhlovnoho masmediinoho komunikatyvnoho prostoru* [Multimodality of Modern English Mass Media Communicative Space] (PhD), Lutsk, Zaporizhzhia : Zaporizkyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].
3. Makaruk, L. L. (2014). Zasoby ta pryionymy lnhvalnoi hry u suchasni anhliiskii movi [Means and Techniques of Lingual Play in Modern English Language]. In *Naukovi zapysky*. Seriiia “Filolohichni nauky” (Nizhynskiy derzhavnyi universytet imeni Mykoly Hoholia) / vidp. red. prof. H. V. Samoilenko. Nizhyn : NDU im. M. Hoholia, № 1, pp. 142–148 [in Ukrainian].
4. Makaruk, L. L. (2018). Neverbalni ta paralinhalni semiotychni resursy u lnhvistychnykh studiiakh XX–XXI stolit: prykladnyi aspekt [Non-Verbal and Paralingual Semiotic Resources in Linguistic Papers of the 20th and 21st Centuries: Applied Aspect]. In *Zakarpatski filolohichni studii* : zb. nauk. prats. Uzhhorodskiyi natsionalnyi universytet. Uzhhorod, № 5, pp. 66–72 [in Ukrainian].
5. Cook, G. (2001). *The Discourse of Advertising*. 2nd ed. London : Routledge.
6. Keiko, T. (1999). *Advertising Language. A Pragmatic Approach to Advertisements in Britain @ Japan; London @ New York*. Printed @ bound in Great Britain by T. J. International Ltd. Padstow; Cornwall.

LIST OF SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

7. AllstateAdvertising. URL: <https://www.google.com/search?q=Allstate+advertising&tbm=isch&ved=2ahUKEwiO8d2j2sz7AhWpAxAIHdSgCrwQ2> (date of application: 10.10.2022).

УКРАЇНСЬКОМОВНИЙ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ДИСКУРС (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ БРУНО ШУЛЬЦА І ПРО БРУНО ШУЛЬЦА)

Маторіна Н. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри полоністики і перекладу
факультету філології та журналістики
Волинський національний університет імені Лесі Українки
просп. Волі, 13, Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0001-6012-5663
n.m.matorina@gmail.com*

Ключові слова: ювілейний рік Бруно Шульца, переклад, польська мова, українська мова, шульціана.

Метою наукової розвідки є презентація найновіших українськомовних перекладів прозових творів Бруно Шульца і про Бруно Шульца, які вийшли друком 2022 року, для систематизації та узагальнення шульцівського перекладацького дискурсу у сучасних українських літературознавчих студіях. У статті охарактеризовано дві ювілейні «книжкові» події: переклад шульцівської польськомовної енциклопедії «Słownik schulzowski» українською мовою Андрія Павлишина й українськомовний переклад шульцівської збірки оповідань «Корицеві крамниці» Леся Герасимчука, які, наскільки відомо, ще не були об'єктом наукових досліджень сучасних шульцологів. Актуальність дослідження полягає насамперед в оприлюдненні оновленого шульцівсько-українського перекладацького, літературного й літературознавчого дискурсів, що сприяє пришвидшенню повернення Бруно Шульца до українського культурного сьогодення. З'ясовано окремі особливості українськомовного перекладу «Корицевих крамниць» Л. Герасимчука, зокрема порівняно з перекладами І. Гнатюка, Т. Возняка, Ю. Андруховича і власного перекладу авторки статті; визначено роль і значення нових українськомовних джерел для розвитку сучасної українськомовної шульціани. Вочевидь, перекладачі намагаються передати шульцівський текст українською мовою якомога ближче й точніше до польського оригіналу; при цьому кожен перекладач підходить до процесу відтворення тексту індивідуально, зі своїм умінням інтерпретувати текст оригіналу, що дозволяє авторці статті, послуговуючись результатами порівняльного аналізу, вважати переклад Івана Гнатюка найбільше наближеним до шульцівського оригіналу, попри непрості цензурні умови під час перекладу, Тараса Возняка – польсько-єврейсько-галицько-українським з акцентуванням саме на галицькому компоненті, Юрія Андруховича – шульцівсько-українським (за невидимою присутністю перекладача), Леся Герасимчука – власне герасимчуківським, оскільки вочевидь, що перекладач не стільки знайомить читача з польським оригіналом, скільки із суб'єктивним сприйняттям цього оригіналу; власний переклад авторки статті – перекладом пересічного українця, обізнаного з творчістю Бруно Шульца. Авторка висновковує, що шульцівські оповідання можуть бути перекладені українською безліч разів, і кожен із подальших перекладів суттєво відрізнятиметься від попереднього, як це і сталося з перекладом збірки «Корицеві крамниці» Леся Герасимчука.

UKRAINIAN-LANGUAGE TRANSLATION DISCOURSE (BASED ON THE WORKS OF BRUNO SCHULZ AND ABOUT BRUNO SCHULZ)

Matorina N. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Doctoral Applicant at the Department of Polonistics and Translation
Faculty of Philology and Journalism
Lesya Ukrainka Volyn National University
Voli Ave., 13, Lutsk, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6012-5663
n.m.matorina@gmail.com*

Key words: *jubilee year of Bruno Schultz, translation, Polish language, Ukrainian language.*

The purpose of the scientific study is to present the latest Ukrainian translations of the prose works by Bruno Schulz and about Bruno Schulz, which were published in 2022, for the systematization and generalization of Schulz-translation discourse in modern Ukrainian literary studies. The article characterizes the two jubilee “book” events: the translation of the Schulz Polish-language encyclopedia “Słownik schulzowski” into Ukrainian by Andrii Pavlyshyn and the Ukrainian translation of the Schulz’s short story collection “Cinnamon Shops” by Les Herasymchuk, which, as far as it is known, have not yet become the object of research by modern Schulzologists. The relevance of the study lies primarily in the publication of the updated Schulz-Ukrainian translation, literary and literary studies discourses, which contributes to the acceleration of Bruno Schulz’s return to the Ukrainian cultural present. Certain features of the Ukrainian translation of L. Herasymchuk’s “Cinnamon Shops” have been clarified, in particular in comparison with the translations of I. Hnatiuk, T. Vozniak, Yu. Andrukhovych and the author’s own translation of the article; the role and significance of new Ukrainian-language sources for the development of modern Ukrainian-language Schulz studies is defined.

Apparently, the translators are trying to render Schulz’s text in Ukrainian as close and accurate as possible to the Polish original; at the same time, each translator approaches the process of reproducing the text individually, with his/her ability to interpret the original text, which allows the author of the article, using the results of the comparative analysis, to outline the translation of Ivan Hnatiuk as the closest to the Schulz’s original, despite the difficult censorship conditions during the translation, Taras Vozniak’s – Polish-Jewish-Galician-Ukrainian, Yurii Andrukhovych’s – Schulz-Ukrainian (by the invisible presence of an interpreter), Les Herasymchuk’s – Herasymchuk’s one because it is obvious that the translator does not so much introduce the reader to the Polish original as to the subjective perception of this original; the author’s own translation – as translated by an average Ukrainian familiar with the work of Bruno Schultz. The author concludes that Schulz’s short stories can be translated into Ukrainian many times, and each subsequent translation will differ significantly from the previous one, as happened with the translation of the collection “Cinnamon Shops” by Les Herasymchuk.

Постановка проблеми. У царині культурного спадку 2022 рік оголошений Сенатом Республіки Польща роком найоригінальнішого творця польської культури першої половини ХХ століття Бруно Шульца (пол. Bruno Schulz) – талановитого письменника й літературного критика, теоретика літератури, майстра літературних фантазмагорій, перекладача, філософа, епістолографа, худож-

ника, живописця, маляра, рисувальника і графіка, педагога. У нашій державі Постановою Верховної Ради України «Про відзначення пам’ятних дат і ювілеїв у 2022–2023 роках» із метою консолідації та формування історичної свідомості українського народу, збереження національної пам’яті рекомендовано забезпечити на державному рівні проведення урочистого відзначення 130 років від

дня народження письменника й художника Бруно Шульца (1892–1942) [7]. Акцентуємо: 2022 рік вважаємо роком *трьох* (курсив наш – *Н. М.*) ювілейних шульцівських дат: 130-ої річниці від дня народження Бруно Шульца (12 липня 1892 року), 100-річчя від початку літературної діяльності письменника (15 січня 1922 року¹) і 80-их роковин його трагічної загибелі (19 листопада 1942 року)².

Отже, постать Бруно Шульца є надзвичайно цікавою і з літературної, і з літературознавчої, і з перекладацької точок зору. У свій ювілейний рік Бруно Шульц згуртував, без жодного перебільшення, усю світову шульцівську (і не лише!) спільноту, насамперед польсько-українсько-єврейсько-німецьку. У межах вшанування пам'яті відомого митця впродовж року відбувалися численні заходи, які об'єднали академічну й літературну спільноти з мистецьким компонентом: науково-практичні шульцознавчі конференції; фестивалі; зустрічі з авторами; літературно-художні зустрічі; семінари, зокрема культурознавчо-історичні; дискусії митців, режисерів, перекладачів художніх творів, присвячені життю і творчості Бруно Шульца; міжнародні перекладацькі майстер-класи; презентації книжок Бруно Шульца і книжок про Шульца; промоції книги; вернісажі художніх та фотовиставок; концерти; перформенси; театральні вистави; поетичні, музичні чи поетично-музичні проекти; кінопроекти; віртуальні мандрівки місцями життя та творчості Бруно Шульца; шульцівські подорожі Галичиною; інсталяції; перформативно-музичні читання; відвідини музеїв; програми-офф; воркшопи; факельні походи тощо.

Презентуємо дві великі неординарні «книжкові» події: 1) переклад шульцівської польськомовної енциклопедії «Шульцівський словник» Андрія Павлишина [17]; 2) переклад шульцівської збірки оповідань «Корицеві крамниці» Леся Герасимчука [12] (перший том двотомника). Ці дві історії, без сумнівів, мають дуже велике значення: нині непересічну творчість яскравого представника галицького літературного пограниччя Бруно Шульца знають в усьому світі, вона має високе поцінування визначних майстрів художнього слова, а Україна, на жаль, тільки-но починає «повертати» всесвітньо відомого митця на Батьківщину, зокрема таке запізнале повернення відбувається й через відсутність

достатньої кількості українськомовних творів Бруно Шульца і про Бруно Шульца, доступних широким верствам українських шанувальників шульцівського літературного, літературознавчого й перекладацького дискурсів.

Про переклади художніх творів Бруно Шульца чи наукових напрацювань про Бруно Шульца українською мовою писали й пишуть чимало науковців, як-от: Г. Чопік [10], М. Габлевич [3], О. Сливинський [9], Г. Сєверський [8], Т. Возняк [2], Н. Гузевата [4], В. Меньок [6], А. Павлишин [див. в: 17] та ін. Проте зазначені книжкові новинки, наскільки нам відомо, ще не були об'єктом дослідження наукових напрацювань шульцологів³.

Метою наукової розвідки є презентація найновіших українськомовних перекладів художніх прозових творів Бруно Шульца і про Бруно Шульца для систематизації й узагальнення шульцівського дискурсу у сучасних українських літературознавчих студіях. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) охарактеризувати українськомовну версію «Шульцівського словника» (2022); 2) з'ясувати основні особливості українськомовного перекладу «Корицевих крамниць» Леся Герасимчука (2022), зокрема й порівняно з іншими українськомовними перекладами цієї збірки на предмет їх подібних і відмінних доміант; 3) окреслити роль і значення нових українськомовних джерел для розвитку українськомовної шульціани. **Предметом дослідження** є шульцівський перекладацький дискурс, **об'єктом дослідження** – «Шульцівський словник» у перекладі Андрія Павлишина [17] і збірка оповідань «Корицеві крамниці» у перекладі Леся Герасимчука [12].

Мета й завдання статті зумовили застосування таких **методів**: описового, порівняльного, лексикографічного аналізу, аналізу та індуктивного узагальнення отриманих фактів, елементів рецептивного аналізу, заснованого на суб'єктивних враженнях від сприйняття українськомовних шульцівських перекладів тощо. **Актуальність дослідження** полягає насамперед у презентації оновленого шульцівсько-українського перекла-

¹ Дрогобицька дослідниця Леся Хомич у газеті бориславських нафтових урядників «Swit» за 15 січня 1922 р. під іменем Марселія Верона знайшла оповідання «Ундуля»; українською мовою оповідання перекладено С. Бреславською [11]. Дослідники вважають, що твір за всіма образними та стилістичними ознаками належить перу Бруно Шульца.

² В офіційних документах ідеться про дві ювілейні дати: 130-річний ювілей від дня народження й 80-ті роковини від дня трагічної загибелі Бруно Шульца.

³ Авторка статті підготувала наукові розвідки, які містять оновлену і систематизовану узагальнену інформацію хронологічно-статистично-нарративного спрямування щодо шульцівського українськомовного літературного дискурсу, але проблематику зазначеної наукової праці заналізовано в цих розвідках лише побіжно. Статті прийнято до друку, див.: 1) Маторіна Н. Календарно-нарративна «протобіографія» українськомовних перекладів художніх творів Бруно Шульца. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2022. № 58; 2) Маторіна Н. Українськомовні переклади шульцівської художньої прози: наукометричний аспект. *Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*. 2022. Випуск 52.

дацького, літературного й літературознавчого дискурсів, що сприяє пришвидшенню повернення Бруно Шульца до українського культурного сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Słownik schulzowski» (= Шульцівська енциклопедія, чи Шульцівський словник, чи Словник Шульца) [19] укладений знаними польськими шульцологами, як-от: Владзімеж Болецький, Єжи Яжембський, Станіслав Росек, Єжи Фіцовський, Малгожата Кітовська-Лисяк, Марек Подстольський, Станіслав Данецький, Дорота Бухвальд та ін. Це незвичайна, креативна й водночас дивовижна розповідь – «розсип гасел» – про життя геніального письменника з Дрогобича Бруно Шульца. Універсальне довідкове видання вперше опубліковане у Гданську в 2003 р. (друге видання – 2006 р.) і містить інформацію і про життя й особистість Бруно Шульца, і про всю різнобічну його творчість – від персонажів творів до малярських технік, і про його епоху та оточення, місце у світовій культурі, інакше кажучи, підсумковано майже сторічний досвід вивчення всіх аспектів шульціани у світовому шульцознавстві; словник є дуже зручним у користуванні.

Українською мовою словник перекладений Андрієм Павлишиним, поетом, публіцистом, перекладачем з польської українською мовою [17]⁴. Досить навести приклади заголовків словникових статей, розміщених у словникові (289 записів), щоб зрозуміти надзвичайну важливість цієї знакової події для розвитку сучасного шульцознавства в українському контексті: життєпис митця → *Борислав, вища освіта, дім, доповіді, Дрогобич, кохання, крамниця, лотерея, мистецька освіта, оповіді на шкільних уроках, подорожі, робота, смерть, Трускавець*; імена сучасників Бруно Шульца → *Вашневський Зенон, Войтович Тадеуш, Томас Манн, Зоф'я Налковська, Анна Плоцкер, Дебора Фогель, Гомбрович Вітольд*; літературознавча й образотворча термінологія → *авангард, автопортрет, апокриф, гротеск, екслібриси, катахреза, кліше-вер, метаморфоза, нарратив, пародія, порівняння, сюрреалізм, філігрань*; шульцівські художні твори (як опубліковані, так і втрачені) → *Весна, Вітчизна, Віхола, Додо, Книга, Німрод, Ніч великого сезону, Ошаління, Пенсіонер, Птахи, Самота*; нім. *Die Heimkehr (Повернення), Марш за темляком, Месія*; імена й характеристики шульцівських персонажів → *Аделя, Батько, Блакитноокий, Б'янка, Додо, Едьо, Ієронім, Мати, Польда і Павлина, Ундуля, Кінь, Кім, Метелик, Німрод, Таргани; Бур'яни,*

⁴ Акцентуємо на оформленні зовнішнього вигляду словника: ця оригінальна лексикографічна праця видрукувана гарним шрифтом за найсучаснішими технологіями світової поліграфії.

Лопух, Мухи; шульцівська міфологія → *Асфодель, Гестія, Ерос, Кірка, Мушля, Пан*; про творчість Бруно Шульца → *барви, бестіарій, Двоголосся про Шульца, література маячні, переклади*; Шульц як об'єкт поетичної тематики, кінематографічних і театральних пригод його творчості → *кінофільм, комікс, театральні постановки творів Шульца*; навіть словникова стаття *Интернет* з покликанням на мережеву сторінку для охочих розмістити нові шульцівські знахідки, розпорошені по всьому світові тощо. З'єднувальною ланкою всього цього дивовижного багатоголосся став галицько-єврейський письменник з українського Дрогобича, який писав польською та німецькою мовами, Бруно Шульц. Видання містить корисні додатки, зокрема найновіший і найповніший перелік українських перекладів творів Бруно Шульца, який підготував А. Павлишин [17, с. 461–466], але на сьогодні й ці дані дещо «застарілі»: шульціану поповнюють безперервно нові напрацювання. А це ще раз засвідчує актуальність зазначеної наукової розвідки.

З упевненістю можна констатувати, що така праця, по-перше, не має аналогів ні в польській, ні у вітчизняній лексикографії; по-друге, запропоноване багатоаспектне видання є універсальною та відкритою системою: із часом можуть актуалізуватися нові параметри (ознаки), відповідно, може з'явитися нова інформація шульцівського спрямування, що посприяє подальшому розвитку світової шульціани.

До колективу фахівців – перекладачів шульцівських прозових творів, а це, за систематизованими й оновленими даними авторки статті, такі перекладачі, як-от: Юрій Андрухович, Андрій Бондар, Світлана Бреславська, Ольга Бунда, Тарас Возняк (псевдонім Тарас Магіїв), Іван Гнатюк, Тетяна Думан, Віра Меньок, Андрій Павлишин (псевдонім Андрюс Вишняускас), Лев Скоп, Богдан Струмінський, Андрій Шкраб'юк, Микола Яковина, долучився Леся Герасимчук. У харківському видавництві «Фоліо» накладом 1000 примірників вийшов друком перший том двотомника – переклад збірки шульцівських оповідань «Цинамонові крамниці» під назвою «Корицеві крамниці» Леся Герасимчука (1944–2021)⁵ – українського літератора, письменника, поета, філолога, культуролога, журналіста, члена Національної спілки письменників України. Між іншим читачі знають Л. Герасимчука насамперед як талановитого перекладача:

⁵ На жаль, життя Леся Герасимчука обірвалося, і перекласти другий том творів Бруно Шульца письменник не встиг. Другий том вийде, як інформують у видавництві «Фоліо», у перекладі Миколи Ярмолюка, багатолітнього викладача болгарської та польської мов катедри слов'янської філології Львівського університету імені Івана Франка, досвідченого перекладача, відомого дипломата, і, вірогідно, збірку назвуть «Санаторій під клеписдрою».

займатися професійним літературним (і науково-технічним) перекладом Лесь Герасимчук почав від 1960 р. і спеціалізувався на перекладі з англійської, української, польської, російської, а також інших європейських мов⁶, зокрема здійснив низку перекладів грецької Біблії. Заснував і видавав кілька галузевих часописів, у яких вів англомовну частину. Автор перекладних українсько-англійських і англо-українських словників. Переклад збірки оповідань Бруно Шульца «Корицеві крамниці», на жаль, став останньою працею фахівця.

Повну збірку шульцівських оповідань «Цинамонові крамниці» з польської мови на українську перекладено тричі: це переклади І. Гнатюка [14], А. Шкраб'юка [15] і Ю. Андруховича [16]. Однойменне оповідання зі збірки перекладали ще й Т. Возняк [2], а також у співавторстві – під назвою «Склепи цинамонові»⁷ – Т. Думан і Л. Скоп [13]. Лесь Герасимчук змінив назву збірки «Цинамонові крамниці», назву однойменного оповідання у збірці й назву місця, яке фігурує в наративі новели, на «Корицеві крамниці». Між іншим оригінальну назву «*Sklepy cynamonowe*» [18] з польської українською тлумачі перекладали чи як «Цинамонові крамниці» – І. Гнатюк [14], А. Шкраб'юк [15], Т. Возняк [2] і Ю. Андрухович [16]; чи як «Склепи цинамонові» – Т. Думан і Л. Скоп [13]. Лесь Герасимчук на свій манер переклав назви ще кількох інших шульцівських оповідань, пор.: «Ошаління» у А. Шкраб'юка, «Навіженство» – в І. Гнатюка, у Л. Герасимчука – «Мана»; «Трактат про манекенів, або Ще одна Книга Буття» – в А. Шкраб'юка і Ю. Андруховича, у І. Гнатюка – «Трактат про манекени або друга книга роду»; у Л. Герасимчука – «Трактат про манекени, або Інша книга буття»; «Трактат про манекенів. Продовження» – в А. Шкраб'юка і Ю. Андруховича, а в І. Гнатюка і Л. Герасимчука – «Трактат про манекени. *Продовження*»; «Трактат про манекенів. *Завершення*» – в А. Шкраб'юка і Ю. Андруховича; в І. Гнатюка і Л. Герасимчука – «Трактат про манекени. *Завершення*»; «Віхола» – в А. Шкраб'юка, Т. Возняка і Ю. Андруховича, відповідно в І. Гнатюка і Л. Герасимчука – «Буря».

Докладний, ретельний і скрупульозний аналіз українськомовних перекладів шульцівських оповідань Лєся Герасимчука ще попереду, він

⁶ Найбільшу популярність як тлумач Лесь Герасимчук отримав після того, як почав перекладати твори Джека Лондона, Данієля Дефо, Уолта Уйтмена, Роберта Гріна та ін.

⁷ Оновлена версія назви оповідання в перекладі Т. Дудки та Л. Скопа – «Склепи цинамонові» [13] – видається нам не дуже вдалою через приналежність іменника *склеп* до т. зв. міжмовних омонімів: *склеп* (пол. *sklep – підвал*) – магазин, крамниця; в українській – гробівець, гробовець – наземна або підземна окрема капітальна споруда, а також особлива ніша в церкві чи храмі, призначена для поховання.

потребує певного часу для читання й перечитання перекладів митця, порівняння з іншими перекладами тощо. Охарактеризувати ж окремі особливості нового перекладу, зокрема й порівняно з перекладами вже наявними, спробуємо вже зараз.

Наведемо уривок з оповідання «Цинамонові крамниці» Бруно Шульца мовою оригіналу, у перекладах Івана Гнатюка (1989⁸), Тараса Возняка (2004), Юрія Андруховича (2012), а також переклад авторки наукової розвідки.

– *Schulz Bruno «Sklepy cynamonowe»* →

W taką noc niepodobna iść Podwałem ani żadną inną z ciemnych ulic, które są odwrotną stroną, niejako podszewką czterech linii rynku, i nie przypomnieć sobie, że o tej późnej porze bywają czasem jeszcze otwarte niektóre z owych osobliwych a tyle nęcących sklepów, o których zapomina się w dniu zwyczajne. Nazywam je sklepami cynamonowymi dla ciemnych boazerii tej barwy, którymi są wyłożone. Te prawdziwie szlachetne handle, w różną noc otwarte, były zawsze przedmiotem moich gorących marzeń. Słabo oświetlone, ciemne i uroczyste ich wnętrza pachniały głębokim zapachem farb, czary, tajemnica, handel laku, kadzidła, aromatem dalekich krajów i rzadkich materiałów [18, c. 28].

Коментар. Мовна стихія, емоційна та різнопланова, є, як бачимо, чи не найпотужнішою у Бруно Шульца, це внутрішня домінанта його творів, представлена мовними засобами різних рівнів, що набувають особливої змістової значущості, за допомогою яких митець творить неповторні художні – шульцівські – образи, динамічні, багатоаспектні, а часто й екзотичні. Бруно Шульц часто динамічно й експресивно, подекуди спокійно й тихо, іноді сумно, навіть самотньо, але все одно на високих поетичних тонах, у неосяжному багатстві природних фарб змальовує особливий шульцівський дивосвіт, який вирає різними барвами, розкриває ментальність галицького пограниччя, надає всьому, про що пише автор, неповторного індивідуального шарму. І не потрапити під чарівність цих описів просто неможливо. Саме про такі поетичні шульцівські описи український поет і видавець Іван Малкович казав: «У Шульца є місця, що на межі поезії, які важко зрозуміти, і передати це може лише інший поет» [цит. за: 1].

– *Переклад Н. Маторіної* →

У таку ніч неможливо пройти вулицею Підвальною чи будь-якою іншою темною вулицею, яка, так би мовити, є зворотним боком, що обрамляє чотири ряди площі, і не згадати, що в цю пізню годину деякі з тих химерних і таких спокусливих магазинів, про які забуваєш у звичайні дні, інколи

⁸ У дужках позначасмо рік оприлюднення того чи того українськомовного перекладу на сторінках часописів чи збірок шульцівських оповідань.

все ще відкриті. Я називаю їх цинамоновими крамницями за темні панелі того кольору, якими вони обшиті. Ці справді благородні торгівлі, відкриті пізно вночі, завжди були об'єктом моїх палких мрій. Тьмяно освітлені, темні й урочисті, їхні інтер'єри пахли глибоким ароматом фарб, чаклунством, таємницею, торгівлею сургучем, ладаном, ароматом далеких країн і рідкісних матеріалів.

Стислий коментар. Це переклад пересічного читача-українця, який, по-перше, володіє польською мовою і, по-друге, є шанувальником багатогранної непересічної художньої й образотворчої спадщини Бруно Шульца.

– Переклад І. Гнатюка →

Такої ночі неможливо йти Підвальною чи якоюсь іншою з темних вулиць, які є протилежним боком, певною мірою прикладкою чотирьох ліній ринку, і не пригадує собі, щоб у таку пізню пору були відчинені якісь із тих особливих і таких привабливих крамниць, про які забуваєш у звичайні дні. Я називаю їх цинамоновими крамницями через темний колір панелей, якими вони були облицьовані. Ті справжні благородні торги, відкриті пізно вночі, були предметом моїх гарячих мрій. Малоосвітлені, темні й урочисті їхні інтер'єри дихали глибоким запахом фарб, лаку, ладану, ароматом далеких країв і рідкісних матеріалів [14, с. 54].

Коментар. Перекладу І. Гнатюка притаманна надзвичайна точність, ретельність у доборі можливих варіантів, у відтворенні формальних ознак оригіналу, надзвичайна позірна легкість, природність, невимушеність звучання, іншими словами, перекладаючи, І. Гнатюк зберіг форму шульцівського твору-оригіналу за максимального наближення до оригінального формулювання думки, себто змісту оповідання.

– Переклад Т. Возняка →

В таку ніч неможливо, йдучи Підвальною чи якоюсь іншою темною вулицею, котрі є зворотною стороною, чимось на кшталт підшивки чотирьох ліній ринку, і не згадати, що цієї пізньої пори ще часом бувають відчинені деякі з тих особливих і таких привабливих крамниць, про котрі в дні звичайні забувається. Я називаю їх цинамоновими крамницями через темні панелі тієї барви, якими вони обшиті. Ці дійсно шляхетні, відкриті пізньої ночі торгові заклади завжди були предметом моїх гарячих мрій. Їх ледь освітлені, темні і урочисті інтер'єри були просякнуті запахами фарб, лаку, ладану, ароматом далеких країв і рідкісних тканин [2, с. 120].

Коментар. Це казковий світ Бруно Шульца в українсько-галицькій (курсив наш – Н. М.) версії Тараса Возняка, який поставив за мету перекласти оповідання Бруно Шульца якнайточніше до мови оригіналу, зокрема галицького діалекту з його

рідкісним, неповторним колоритом, тому в перекладах Т. Возняка трапляється багато полонізмів, що місцями ускладнює читання: *на кшталт* = на зразок; *кшталт* – запозичення з німецької, але подібне польським словам з притаманними їм збігами приголосних (із 6 звуків цілих 5 приголосних, а це невластиве для милозвучної української мови); є окремі семантико-стилістичні неточності, як-от: *просякати / (просякти)* – поступово проникаючи крізь що-небудь, витікати, виділятися краплями або тонким струменем (*про рідину* – курсив наш – Н. М.), тобто вислів «просякнуті запахами» не є вдалим тощо. Але таким Шульц постає в уявленні Тараса Возняка, і знайомство з возняківським польсько-єврейсько-галицько-українським перекладом – це, без сумнівів, ще одна приємна оригінальна подорож у казковий світ шульцівської прози.

– Переклад Ю. Андруховича →

Такої ночі неможливо, йдучи Підвальною чи котроюсь іншою з отих темних вулиць, які є зворотним боком чи то пак виворотом чотирьох ліній Ринку, не згадати, що о цій пізній порі часом трапляються ще відчинені деякі з дивовижних і таких притягальних крамниць, про які забуваєш у звичайні дні. Я називаю їх цинамоновими через темну обшивку їхніх стін, її цинамоновий колір. Ці справжні шляхетні, відкриті до пізньої ночі заклади стали центром моїх палких мріянь. Погано освітлені, тьмяні та врочисті їхні приміщення глибоко пахли фарбами, лаками, ладаном, ароматом далеких країн і рідкісних матеріалів [16, с. 68].

Коментар. Переклад Ю. Андруховича вживлює, на нашу думку, пряме – без посередників (незважаючи на те, що перекладач додав низку посторінкових коментарів) – спілкування галицько-єврейсько-польської культури й польської мови з мовою й культурою українською. Текст шульцівського оповідання в перекладі Юрія Андруховича читаємо так, нібито він і є оригіналом. Саме такі переклади сприяють популяризації творчості іншомовних митців в Україні. Дуже слушним із цього приводу видається вислів Івана Малковича, українського поета й видавця: «...у багатьох країнах починається Бруношульцоманія тоді, коли з'являється гарний переклад» [цит. за: 1].

– Переклад Л. Герасимчука →

Такої ночі неможливо йти Підвальною або якоюсь іншою темною вулицею, котрі є сподом чи підбивкою чотирьох ліній ринку, й не згадати, що в таку пізню годину іноді ще відкриті деякі з особливих і страшенно принадних магазинчиків, про які не згадують у будень. Я називаю їх корицевими крамничками за темний колір оздобних панелей. Ці справді шляхетні шопки, від-

криті глибокої ночі, завжди були предметом моїх гарячих марень. Тьмяно освітлені, темні й урочисті їхні приміщення сильно пахли фарбами, лаком, пахощами невідомих країн і рідкісних матеріалів [12, с. 114–115].

Коментар. Постає Л. Герасимчука в перекладацьких колах є досить суперечливою, його перекладацька діяльність має неоднозначне поцінування критиків: одні дослідники авторські переклади Леся Герасимчука вважають чудовими, інші – перекладені твори не зовсім вдалим. Але, як відомо, *De gustibus non est disputandum*⁹.

Навіть із наведеного невеличкого уривка-перекладу Леся Герасимчука видно, що перекладач не стільки знайомить читача з іншомовним оригіналом, скільки з власним суб'єктивним сприйняттям цього оригіналу. Одна з основних властивостей по-справжньому фахового перекладу – співвіднесення форми і змісту: коли форма допомагає змістові – це добре, коли форма заважає змістові чи затьмарює його – це погано. У перекладі Леся Герасимчука замислюємося над опозицією *форма – зміст* уже, так би мовити, з першого рядка твору, бо ідіолект перекладача відрізняється вже на рівні перекладу заголовка: уперше збірка й однойменне оповідання в українському перекладі з'являються під назвою «Корицеві крамниці»¹⁰.

Бачимо й окремі перекладацькі «вільності», які на сутність твору навряд чи впливають, але не є бажаними й виправданими, як-от: *w dnie zwyczajne* → *у звичайні дні* (мн.) і у Л. Герасимчука → *у будень* (одн.); *te prawdziwie szlachetne handle* → *це справді благородна торгівля* і у Л. Герасимчука → *ці справді шляхетні шопки* (полонізм + неточне семантичне співвіднесення: відповідно до львівського тлумачення *шопка* – це вертепна скриня, яка нагадує хатину; традиційно дерев'яна, зверху солом'яний дах, а всередині застелене сіно, поставлені фігурки різдвяних атрибутів); *moich gorących marzeń* → *моїх гарячих мрій* і в Л. Герасимчука → *моїх гарячих марень* (так, серед синонімів до слова *мрія* є й іменник *марення*, але в українській мові його зазвичай уживають у значенні «безладна мова людини в гарячковому стані, у сні», аніж «думка про щось бажане, приємне»); *w różną noc otwarte* → *відкриті до пізньої ночі* і в Л. Герасимчука → *відкриті глибокої ночі*; *farb, czary, tajemnica, handel laku, kadzidła, aromatem dalekich krajów i rzadkich materiałów* → *чарами, таємницями, торгівлею сургуцем, ладаном, ароматом далеких країн і рід-*

кісних матеріалів і в Л. Герасимчука → маємо, на нашу думку, необґрунтоване скорочення до *фарбами, лаком, пахощами невідомих країн і рідкісних матеріалів*.

У сучасному перекладознавстві проблеми художнього (літературного) перекладу є особливо актуальними в контексті питання щодо особистості перекладача. Вочевидь, що кожен перекладач підходить до процесу відтворення тексту іншою мовою індивідуально, неповторно й неоднозначно, з власним умінням інтерпретувати текст оригіналу, послуговуючись при цьому низкою перетворень і сукупністю способів для точної передачі відмінних рис оригіналу. Зазначені приклади ілюструють, що перекладачі прагнуть передати шульцівський текст українською мовою якомога ближче й точніше до польського оригіналу: здебільшого використовують відповідники мови перекладу, рідше – описові варіанти перекладу; індивідуальний підхід в окремих випадках, на нашу думку, частіше не впливає на відтворення змісту та його емоційне навантаження.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Наявність значної кількості українськомовних перекладів творів яскравого представника галицького літературного пограниччя першої половини ХХ ст. Бруно Шульца і про Бруно Шульца засвідчує їх затребуваність і важливу роль як неодмінного чинника спілкування між представниками різного лінгвокультурного простору, зближення народів, взаємозбагачення різних культур. Отже, унікальність художнього перекладу полягає саме в тому, що оригінальні твори – у нашому випадку шульцівські оповідання – можуть бути перекладені іншою мовою, зокрема, українською, безліч разів: при цьому кожен із подальших перекладів відрізнятиметься від попереднього, як це і сталося з перекладом збірки «Корицеві крамниці» Леся Герасимчука. Використання матеріалів оприлюдненої наукової розвідки в перспективі вможливує пошуки відповідей на будь-які питання щодо шульцівського дискурсу перекладацького спрямування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веснянка О. Книги: *Бруношульцманія* шириться Україною. 2012. URL: <https://p.dw.com/p/16wIn>
2. Возняк Т. Бруно Шульц. Повернення. Львів: «І», 2012. 218 с.
3. Габлевич М. Перекладач – другий автор (про переклад творів Бруно Шульца). *Бруно Шульц і культура Пограниччя*: матеріали двох перших едіцій Міжнародного фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі / наук. ред. В. Меньок. Польський ін-т у Києві, Полон. наук.-інформ.

9 Із лат. → Про колір і смак не сперечаються.

10 Шульцологи дотепер дискутують щодо перекладу оригінальної назви: *цинамон*, заст. – коричне дерево, а також кора цього дерева коричневого кольору; загальноновживаний синонім *кориця*, діалектний – *кірка*.

- центр ім. І. Менька, ДДПУ ім. І. Франка. Дрогобич, 2007. С. 207–214.
4. Гузевата Н. Чи складно перекладати Бруно Шульца українською. *Київські полоністичні студії*. Т. XXII. Київ, 2013. С. 202–206.
  5. Лабич В. «Закоцунитися» з першого погляду. Дрогобич – край кави з сіллю. 28.05.2021. URL: <https://www.nta.ua/zakoczyunytsya-z-pershogo-poglyadu-drogobych-kraj-kavy-z-sillyu/>
  6. Меньок В. Слово від перекладача. *Шульц Б. Літературно-критичні нариси* / опрац. та передм. М. Кітовська-Лисяк; пер. з пол. та післям. В. Меньок. Київ, 2012. С. 166–168.
  7. Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022–2023 роках : Постанова Верховної Ради України № 1982-IX від 17.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1982-20#Text>
  8. Северський Г. Бруно Шульц під Розп'яттям Півдня (про переклад творів «Цинамонові крамниці» і «Санаторій під Клепсидрою» та їх видання в Бразилії). *Сучасна рецепція творчості Бруно Шульца* : наукові матеріали III Міжнародного фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі / за ред. В. Меньок. Полоніст. наук.-інформ. центр ім. І. Менька ДДПУ ім. І. Франка. Дрогобич, 2009. С. 157–162.
  9. Сливинський О. Найновіша польська література в українських перекладах: тенденції та перспективи. *Бруно Шульц і культура Пограниччя* : матеріали двох перших едіцій Міжнародного фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі / наук. ред. В. Меньок; Польський ін-т у Києві, Полон. наук.-інформ. центр ім. І. Менька, ДДПУ ім. І. Франка. Дрогобич, 2007. С. 230–237.
  10. Чопік Г. Бруно Шульц: Українське різноманітність. *Шульц Б. Цинамонові крамниці. Санаторій під клепсидрою*. Львів : Форум видавців, 2004. С. 7–8.
  11. Шульц Б. (Верон Марселій). Ундуля / переклад з польської С. Бреславська. *Збруч*. 15.01.2022. URL: [2https://zbruc.eu/node/109940](https://zbruc.eu/node/109940)
  12. Шульц Б. Корицеві крамниці / переклад з польської Леся Герасимчука. Харків : Фоліо, 2022. 189 с. : іл. (Зібрання творів).
  13. Шульц Б. Склепи цинамонові / Sklepy cynamonowe / переклад з польської Т. Думан, Л. Скоп. Дрогобич : Видавництво «Коло», 2012. Вид. 1. 72 с.
  14. Шульц Б. Цинамонові крамниці / переклад з польської Іван Гнатюк. *Жовтень*. Львів. 1989. № 2 (532). С. 37–67.
  15. Шульц Б. Цинамонові крамниці. Санаторій під клепсидрою. Львів : Просвіта, 1995. 251 с. (Бібліотека польської літератури XX століття).
  16. Шульц Б. Цинамонові крамниці та всі інші оповідання в перекладі Юрія Андруховича : оповідання / переклад з польської. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2017. Вид. четверте. 384 с.
  17. Шульцівський словник / за редакцією Владзімежа Болецького, Єжи Яжембського, Станіслава Росека. Переклад з польської Андрія Павлишина. Київ : Дух і Літера, 2022. 504 с.
  18. Schulz Bruno. Sklepy cynamonowe (zbiór). URL: <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/schulz-sklepy-cynamonowe.pdf>
  19. Słownik schulzowski / Oprac. i red. W. Bolecki, J. Jarzębski, St. Rosiek. Gdańsk, 2003. 449 s., 281 ilustr.; Wyd. drugie. Gdańsk, 2006. 467 s.
  20. Weron Marceli. Undula. *Świt. Organ urzędników naftowych w Boryslawiu*. 1922. Nr. 25–26 (15 stycznia), s. 2–5 (Opracował Piotr Sitkiewicz).

REFERENCES

1. Vesnianka, O. (2012). Knyhy: *Brunoshultsomania* shyrytsia Ukrainoiu [Books: Bruno-Schulzmanian is spreading across Ukraine]. Retrieved from: <https://p.dw.com/p/16wIn>
2. Vozniak, T. (2012). Bruno Shults. Povnennia [Bruno Schulz. Returning]. Lviv, 218 s.
3. Hablevych, M. (2007). Perekladach – druhyi avtor (pro pereklad tvoriv Bruno Shultsa) [Translator – the other author (on translation of the works of Bruno Schulz)]. *Bruno Shults i kultura Pohranychchia* : mater. dvokh pershykh edytsii Mizhnar. Festyvaliu Bruno Shultsa v Drohobychi / (nauk. red. V. Menok); Polskiy in-t u Kyievi, Polon. nauk.-inform. tsentr im. I. Menka, DDPU im. I. Franka. Drohobych, s. 207–214.
4. Huzevata, N. (2013). Chy skladno perekladaty Bruno Shultsa ukrainskoiu [Is it difficult to translate Bruno Schulz into Ukrainian]. *Kyivski polonistychni studii*. T. XXII. Kyiv, s. 202–206.
5. Labych, V. (2021). “Zakotsiunytsia” z pershoho pohliadu: Drohobych – kraj kavy z silliu [“To fall in love” at first sight. Drohobych – the land of coffee with salt]. Retrieved from: <https://www.nta.ua/zakoczyunytsya-z-pershogo-poglyadu-drogobych-kraj-kavy-z-sillyu/>
6. Menok, V. (2012). Slovo vid perekladacha. *Shults B. Literaturno-krytychni narysy* [A word from the translator. Schulz B. Literary-critical essays / analysis and foreword by M. Kitovska-Lysiak; translation from Polish and afterword V. Menok] / oprats. ta peredm. M. Kitovska-Lysiak; per. z pol. ta pisliam. V. Menok. Kyiv, s. 166–168.
7. Pro vidznachennia pam'iatnykh dat i yuvileiv u 2022–2023 rokakh [About celebrating memorable dates and anniversaries in 2022–2023]. *Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy 1982-IX vid 17.12.2021*.

8. Sievierskyi, H. (2009). Bruno Shults pid Rozp'iattiam Pivdnia [pro pereklad tvoriv «Tsynamonovi kramnytsi» i «Sanatorii pid Klepsydroiu» ta yikh vydannia v Brazyl'ii] [Bruno Schultz under the Crucifixion of the South (about the translation of the works “Cinnamon Shops” and “The Hourglass Sanatorium” and their publication in Brazil)]. *Suchasna retseptsiia tvorhosti Bruno Shultsa* : nauk. mater. III Mizhnar. Festyvaliu Shultsa v Drohobychi / za red. V. Menok; Polonist. nauk.-inform. tsentr im. I. Menka DDPU im. I. Franka. Drohobych, s. 157–162.
9. Slyvynskyi, O. (2007). Nainovisha polska literatura v ukrainskykh perekladakh: tendentsii ta perspektyvy [The newest Polish literature in Ukrainian translations: trends and perspectives]. *Bruno Shults i kultura Pohranychchia*: mater. dvokh pershykh edytsii Mizhnar. Festyvaliu Bruno Shultsa v Drohobychi / nauk. red. V. Menok; Polskyi in-t u Kyievi, Polon. nauk.-inform. tsentr im. I. Menka, DDPU im. I. Franka. Drohobych, s. 230–237.
10. Chopik, H. (2004). Bruno Shults: Ukrainske riznochyttannia. Shults B. Tsynamonovi kramnytsi. Sanatorii pid klepsydroiu [Bruno Schultz: Ukrainian Variety Reading. *Schulz B. Cinnamon Shops. Sanatorium Under the Sign of the Hourglass*]. Lviv, s. 7–8.
11. Schulz, B. (Veron Marselii) (2022). Undulia [Undula] / pereklad z polskoi S. Breslavska. Zbruch. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/109940>
12. Schulz, B. (2022). Korytsevi kramnytsi [Cinnamon Shops] / transl. from Polish by Les Herasymchuk. Kharkiv, 189 s. : ill. (Collection of works).
13. Schulz, B. (2012). Sklepy tsynamonovi / Sklepy cynamonowe [Cinnamon Shops / Sklepy cynamonowe] / transl. from Polish by T. Duman, L. Skop. Drohobych, 72 s.
14. Schulz, B. (1989). Tsynamonovi kramnytsi [Cinnamon Shops] / transl. from Polish by Ivan Hnatiuk. *Zhovten*. Lviv. S. 37–67.
15. Schulz, B. (1995). Tsynamonovi kramnytsi. Sanatorii pid klepsydroiu [Cinnamon Shops. The Hourglass Sanatorium]. Lviv, 251 s.
16. Schulz, B. (2017). Tsynamonovi kramnytsi ta vsi inshi opovidannia v perekladi Yurii Andrukhovycha: opovidannia; pereklad z polskoi [Cinnamon Shops and all other short stories in translation by Yurii Andrukhovych: stories; translated from Polish]. Kyiv, 384 s.
17. Shultsivskyi slovnyk (2022). [Vocabulary of Schulz] / za redaktsiieiu Vlodzimezha Boletskoho, Yezhy Yazhembskoho, Stanislava Rosieka. Pereklad z polskoi Andriia Pavlyshyna. Kyiv, 504 s.
18. Schulz Bruno. Sklepy cynamonowe (zbiór). Retrieved from: <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/schulz-sklepy-cynamonowe.pdf>
19. Słownik Shultsivskyi (2006; 2006) [Słownik schulzowski] / Oprac. i red. W. Bolecki, J. Jarzębski, St. Rosiek. Gdańsk, 449 s., 281 ilustr.; Wyd. drugie. Gdańsk, 467 s.
20. Weron Marcei (2022). Undula [Undulja]. *Świt. Organ urzędników naftowych w Borysławiu*. Nr. 25–26 (15 stycznia), s. 2–5 (Opracował Piotr Sitkiewicz).

УДК 811.161.2:81'42
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-88-9>

ПРАГМАТИЧНА КОНКРЕТИЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО АКТУ

Миколенко Т. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та методики її навчання
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, Тернопіль, Україна
orcid.org/0000-0002-7437-3892
parasin@ukr.net*

Ключові слова:

*лінгвопрагматика,
комунікативний акт,
прикметник, синонім, малий.*

Антропологічне скерування лінгвістики сфокусувало наукові дослідження в центрах, дотичних до людини та її потреб. Світ мови став частиною світу людини, отже, у лінгвістиці з'явилося багато нових проблем і, відповідно, нових наук. Серед них – лінгвопрагматика, що аналізує процес комунікації в координатах «локуція – іллокуція – перлокуція» (Дж. Остін). Особливої ваги з огляду на високий рівень впливу на соціум набирають різні методики вивчення бізнес-спілкування. Прагматика мовленнєвої діяльності реклами, менеджер-спілкування тощо демонструє експансію на рівні побуту та, що важливо, свідомості індивіда за допомогою часто непримітних тактик комунікації.

У статті зроблено спробу розкрити методи мовного впливу адресанта на адресата в галузі житлової комерції. Нашу увагу привернуло використання ріелторами та розробниками ріелторської реклами прикметників на позначення малого приміщення: «дуже маленька», «компактна», «крихітна», «мала», «маленька», «маленьких розмірів», «малесенька», «малогабаритна», «малюсінька», «невелика», «невеличка», «смарт», що їх у сучасних словниках зафіксовано як синоніми. Нас зацікавив факт їхньої семантичної одноплановості у сприйнятті сучасних мовців. Для підтвердження / заперечення гіпотези про абсолютну синонімію частини зазначених лексем і синонімії відношення між усіма компонентами згаданої низки було проведено експеримент серед студентського середовища, у результаті якого виявлено семантичні нюанси лексем на позначення приміщення малого розміру. Слова, які в сучасних словниках потрактовано як синоніми, насправді виявляють у сприйнятті деякі особливості: 1) не всі лексеми респонденти сприймають як абсолютні синоніми; 2) виявлено чітку тенденцію до усвідомлення градуальності зазначених ад'єктивів; 3) респонденти змогли визначити та сформулювати семантичну різницю між аналізованими лексемами.

Результати аналізу підтверджено студіюванням мікроконтекстів, вибраних із мережевого спілкування. Окрім різниці у значенні обраних лексем, семантика перцептивного образу в адресата залежить і від інших чинників, зокрема й від конотативного ореолу, створеного ситуацією чи текстом. Усвідомлення цих нюансів дає можливість впливати на сприйняття адресата, відповідно трансформувати реальність у напрямі, потрібному адресантові.

PRAGMATIC SPECIFICATION OF THE COMMUNICATIVE ACT

Mykolenko T. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of the Ukrainian Language
and Methods of Its Teaching*

Maxyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine

orcid.org/0000-0002-7437-3892

parasin@ukr.net

Key words: *linguopragmatics, communicative act, adjective, synonym, small.*

The research in the anthropological linguistics paradigm focuses on centers connected with humans and their needs. The language world is a part of the human world, and this fact has given a start to numerous new problems and corresponding linguistic branches. Linguopragmatics is one of them. It analyzes the communication process in “locution – illocution – perlocution” coordinates (J. Austin). Given the high influence on society, business communication has become a study object which demands various research methods application. The pragmatics of the speech in advertising, manager-communication, etc., expands on the everyday life level as well as into the individual consciousness via the usage of communication tactics, often inconspicuous.

The article attempts to reveal the methods of addresser’s linguistic influence on the addressee in the housing commerce field. Our attention was drawn to realtors and real estate advertising developers using the adjectives to denote a small space – “duzhe malenka”, “kompaktna”, “krykhitna”, “malenka”, “malenkykh rozmiriv”, “mala”, “malohabarytna”, “malyusinka”, “nevelyka”, “nevelychka”, “smart” – recorded as synonyms in the modern dictionaries. We were interested in their semantic one-dimensionality in the nowadays speakers’ perception. In order to confirm or deny the hypothesis about the absolute synonymity shown by some of the mentioned tokens and synonymous relations between all components of the named bunch, we conducted an experiment in the student environment to reveal any semantic nuances in the tokens designating a small room. Words that are treated as synonyms in modern dictionaries actually reveal certain peculiarities when perceived: 1) not all lexemes are perceived as absolute synonyms by respondents; 2) the analysis showed a clear tendency towards gradation of certain adjectives; 3) the respondents were able to identify and formulate the semantic difference between the analyzed lexemes.

The analysis results were confirmed by studying micro-contexts selected from internet communication. In addition to the meaning difference between the selected lexemes, the semantics of the recipient’s perceptual image depends on other factors, particularly, on the connotative effect created by the situation or text. Being aware of such nuances makes it possible to influence an addressee’s perception, transforming the reality accordingly to an addresser’s desire.

Постановка проблеми. Спілкування є важливою частиною життя кожного. У процесі комунікації відбувається обмін інформацією, яка вже містить оцінку мовця, його погляди на той чи інший предмет, явище і яка має вплинути на адресата для досягнення визначеної цілі. З розвитком технологій, появою нових гаджетів, поширенням інтернету в найвіддаленіші куточки країн збільшилася присутність користувачів мережевого контенту – і, як наслідок, відбулися зміна свідомості та потреб індивіда, перехід його із традиційної площини

буття у площину інтернету. Новітні перетворення зумовили трансформації у способах подання, передачі й отримання інформації, де основною формою стає текст. Конкретизація семантики мовних актів мережевого дискурсу є одним із важливих аспектів розкодування прагматичних інтенцій комунікації, зокрема й бізнес-спілкування.

Лінгвопрагматика як наука еволюціонувала в середині минулого століття. Теоретичні засади її сформували праці Дж. Остіна, Дж. Серля, Д. Вандервекена, Дж. Вершуерена, Д. Вундерліха,

Т. ван Дейка, Г. Грайса, Дж. Ліча й інших. У цій царині активно працюють і українські лінгвісти (Ф. Бацевич, А. Белова, Л. Безугла, М. Вінтонів, А. Загнітко, В. Карабан, К. Кусько, Л. Мінкін, А. Паславська, Г. Почепцов, О. Почепцов, І. Шевченко, Т. Яхонтова й інші).

Особливістю лінгвопрагматики як науки є вивчення спілкування, яке здійснюється комунікантами в певних соціальних і міжособистісних умовах, з певними мотиваціями та цілями, з використанням спеціальних мовних засобів [1, с. 78]. І. Сусов акцентував на тому, що лінгвопрагматика не просто актуалізує людський чинник у мові як надсистемі, а й центрує людину в координатах мовної діяльності. У лінгвопрагматиці, як зазначає автор, увагу зосереджено на живій мові в дії, у всьому розмаїтті її функцій і варіантів. «Абстрактний та ідеальний мовець поступається місцем конкретному, реальному мовцю, який реалізує спілкування щоразу в новому комунікативно-прагматичному просторі; прагматика будується не просто на засадах антропоцентризму, а на принципі егоцентризму» [2, с. 37]. З появою лінгвопрагматики традиційні питання лінгвістики «Що ми говоримо?», «Як ми говоримо?» були витіснені іншим: «Як сказати так, щоб отримати бажану відповідь?». Нам потрібно, за словами Т. ван Дейка, щоб наше мовлення виконувало особливу функцію, а саме: ми бажаємо, щоб у результаті розуміння нашого повідомлення слухач схилився або до змін своїх уявлень про світ, або до здійснення в цьому світі потрібних нам змін, або до очікування якихось подій чи дій у майбутньому [3].

Основною одиницею мовленнєвого спілкування визнають мовленнєвий акт, що має три взаємопов'язані аспекти, як-от:

- 1) локуція – творить і формує висловлювання;
- 2) іллокуція – відображає інтенцію (комунікативну мету мовця);
- 3) перлокуція – створює ефект цілеспрямованого впливу на адресата, формує наслідки та результати [4, с. 171].

Мета дослідження полягає у визначенні засобів реалізації стратегій і тактик мовленнєвого впливу в бізнес-діяльності ріелторів. **Метою роботи зумовлено конкретні завдання:**

- у формі експерименту проаналізувати наявність значеннєвих відмінностей у лексемах-синонімах на позначення приміщення малого розміру;
- визначити семантичні нюанси аналізованих лексем у мережевому спілкуванні;
- виявити тактики формування ефекту перлокуції за допомогою вживання окремих лексем у ріелторській діяльності.

Об'єктом нашого наукового інтересу є прагматична конкретизація процесу комунікативного акту на матеріалі ріелторської діяльності.

Предметом дослідження є виявлення засобів створення перлокутивного ефекту за допомогою використання обраних прикметників, що описують приміщення малого розміру. Матеріалом для дослідження слугують мікроконтексти з лексемами та сполуками слів *дуже маленька, компактна, крихітна, мала, маленька, маленьких розмірів, малесенька, малогабаритна, малюсінька, невелика, невеличка, смарт*, вибраними з мережевого контексту. У роботі використано метод експерименту (у межах якого послуговуємося анкетуванням і кількісно-статистичним методом), описовий, порівняльний методи та метод аналізу в дослідженні семантичного компонента лексем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно для опису приміщення малого розміру використовують лексеми та сполуки слів *дуже маленька, компактна, крихітна, мала, маленька, маленьких розмірів, малесенька, малогабаритна, малюсінька, невелика, невеличка, смарт*, які потрактовано у словниках української мови як синоніми, проте у прагматичних інтенціях мовця й у процесі сприйняття реципієнта ці лексеми виявляють різну міру квантитативного компонента та певні конотативні смисли. Формою вирішення поставлених у статті завдань було обрано експеримент із пізнішим підтвердженням його результатів у мікроконтекстах, вибраних із мережевого контенту. В експерименті було задіяно 40 студентів філологічного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка. Запропонована здобувачам анкета містила три завдання. У першому – респондентів просили розташувати слова *дуже маленька, компактна, крихітна, мала, маленька, маленьких розмірів, малесенька, малогабаритна, малюсінька, невелика, невеличка, смарт* (без контексту) за розміром (від найменшого до найбільшого). За умовами другого завдання треба було вибрати слова серед зазначених вище, які б могли бути використані у спілкуванні як абсолютні синоніми в описі «імовірної кімнати такого формату», та спробувати визначити семантичну різницю між іншими компонентами. Третє завдання було спрямовано на виявлення тих слів, які кожен окремий індивід ужив би для опису своєї «імовірної кімнати такого формату». Результати аналізу показали чітку тенденцію до усвідомлення градуальності ад'єктивів, теоретично зафіксованих як синоніми. Більшість респондентів (80 %) склали такий рядок з визначених лексем (від найменшого до найбільшого): *малесенька, малюсінька, крихітна / мала, маленька, маленьких розмірів, малогабаритна / невеличка, невелика / компактна, смарт*. Скісними рисками розмежовано лексеми, які сприймаються як абсолютні синоніми. Виділено 4 групи синонімів. До першої групи віднесено лексеми *крихітна, малесенька, малюсінька*. У сприйнятті респондентів актуалізовано такі семи цих слів, як «занадто

мала», «непридатна для звичайного проживання». Другу групу утворюють лексеми *мала, маленька, маленьких розмірів, малогабаритна*, потлумачені респондентами як «така, яка не вміщує всього необхідного», «така, яка не задовільняє функціональних вимог мешканця». До третьої групи належать слова *невеличка, невелика*, пояснені як «придатна для проживання, яка задовільняє частину функціональних вимог мешканця». Четверту групу формують лексеми *компактна, смарт*, описані як «невеликого розміру, але містить усе необхідне, дозволяє вмістити навіть бажане; яка дає змогу почувати себе комфортно в житловому просторі; яка відповідає всім функціональним вимогам».

Реалії комунікативних актів підтверджують семантичну нюансовість зазначених лексем і виявляють деякі конотативні аспекти, що впливають на семантичну диференціацію лексем. У моделюванні ситуації комунікативного акту з імовірним адресатом простежуємо формування значеннєвої конкретизації обраних лексем у процесі їх сприймання. Прототиповою лексемою в названій низці є слово *мала*, яке вживається в максимально нейтральних контекстах характеристики приміщення. Наприклад: «*Велика кімната – 18 метрів квадратних, мала – 12 метрів квадратних*». Неочікувано виявилось порівняно мало такого типу використань, хоч варто зауважити, що номінація *мала кімната* є традиційною для української національної свідомості. У типовій українській хаті I половини ХХ ст. було дві кімнати, з яких одну іменували *велика хата*, а другу – *мала хата, хатинка, ванькир* тощо. Вірогідно, ми спостерігаємо зміну координат етнічної побутової свідомості, зумовлену реаліями сьогодення. Натомість ознаку *малий* у мікроконтекстах сучасного мережевого мовлення експліковано у функціонально об'єктивованих номінативах *спальня, дитяча, майстерня* тощо.

Основний пласт аналізованого матеріалу займають мікроконтексти з лексемою *маленький*. Пестливо-зменшувальний суфікс *-еньк* гіпотетично проектує позитивну конотацію, проте, як засвідчують матеріали, здебільшого схвальний відтінок лексеми насправді часто приховує чинники, які не сприяють комфортному побутуванню. Вислів *Моя кімната досить маленька*, але *дуже гарна, світла й затишна* [5] спричиняє створення образу малого простору (*кімната досить маленька*), який за допомогою протиставного сполучника *але* (*маленька, але всупереч цьому / незважаючи на це*) і підсилення трьох слів із плюсовою семантикою (*гарна, світла й затишна*) набуває позитивної конотації.

Мовні маніпуляції переводять функціональну проблематику малого простору в семантичне поле *невеликий*, що значно зм'якшує сприйняття

ознак помешкання. Прикладом корекції моменту перлокуції мовленнєвого акту слугує текст: «*Здавалося б, маленька кімната для дитини, маленької людини, не повинна стати проблемою, адже начебто все пропорційно. Як би не так! Якщо для дорослої людини її кімната – це місце відпочинку і сну, то кімната дитини – це не тільки її спальня, але й місце для навчання, ігор, творчості та зберігання речей. Один невеликий простір зможе виконувати стільки функцій тільки за дуже грамотного підходу до планування, вибору меблів і організації освітлення*» [2]. Виникнення в уяві реципієнта перцептивного образу малої дитини уможливорює сприйняття малої кімнати як задовільної для побутування хоч би на деякий час (*маленька кімната для маленької людини*). До того ж підкреслено можливе поступове переростання малого простору в невеликий через акцентування багатофункціонального навантаження (*не тільки <...> спальня, але і місце для навчання, ігор, творчості та зберігання речей*). Ситуацію обнадіює і вказівка на можливі трансформації за допомогою привабливих дизайнерських рішень (*за дуже грамотного підходу до планування, вибору меблів і організації освітлення*).

Звертаємо увагу ще на один аспект. Важливим чинником у бізнес-спілкуванні є створення позитивного емоційного ореолу. В аналізованому тексті емоційну напругу знижено мовним запереченням. Визнання того факту, що мале приміщення створює деякі проблеми, автор нівелював вдалим і доречним у цій ситуації вигуком-реченням (*Як би не так!*).

Сполука *дуже маленький* навіть у сучасних не-рекламних описах часто вміщує приховану семантику *незадовільний, недостатній*: «*Усе своє дитинство я жив у дуже маленькій кімнаті у квартирі моїх батьків в Італії, – поділився юнак. – Кожного дня я був змушений учитися організувати свій простір, пристосовуючи всі мої речі всередині кількох метрів, адаптувати мій простір для прийому друзів, для гри або для навчання*» [7].

Не задовільняє ріелторських інтенцій прикметник *крихітний*, проте часто його використовують як компонент стратегії «максимальної правди». Крихітний – екстремально маленький, такий, що об'єктивно не може вмістити всього необхідного для сучасного мешканця міста. «*Камера схову, тюремна камера та кімната Гаррі Поттера під сходами – із чим тільки не порівнюють користувачі Мережі екстремально маленьку квартиру в 7 метрів квадратних, яка з'явилася на ринку у Варшаві*» [8].

Водночас у нинішніх умовах сподіватися на порівняно велике житлове приміщення, особливо молоді, проблемно. Отже, розуміння ситуації та визнання життєвих реалій змушують студентів

погодитися з думкою, що деякий час вони будуть мешкати в малому локусі. У третьому завданні нашої анкети ми пропонували студентам вибрати ті слова, які, на їхній погляд, адекватно описали б таке приміщення. Лідерами виявились слова *компактний* і *смайт*, оскільки, за поясненням учасників експерименту, вони позначають помешкання *недорогі, багатофункціональні, задовільні для щоденного побуту, такі, що вміщують не тільки необхідне, а й часто непотрібне, але бажане*. Порівняно нові в мовному побуті лексеми активно обігрують представники менеджменту: «Якщо грамотно обладнати компактну кімнату в сучасній квартирі, у результаті вийде комфортне, зручне, практичне, функціональне і навіть просторе приміщення. В оформленні малогабаритних локацій необхідно правильно використовувати кожен метр простору» [9].

Висновки і перспективи подальших розробок. Мовленнєвий акт є дієвим засобом утілення інтенцій адресанта-бізнесмена. У процесі мовленнєвої діяльності ріелтори використовують різні тактики формування перлокутивного ефекту: 1) вибір лексем, які у сприйнятті адресатів виконують роль «еталонних»; 2) інтуїтивну градацію слів на позначення малого приміщення; 3) мовну акцентуацію позитивних аспектів житла, зокрема, його гіпотетичну багатофункціональність, можливість покращення помешкання за допомогою дизайнерських ідей; 4) створення позитивного емоційного мікроклімату спілкування; 5) вибір нетривіальних мовних засобів, що асоціативно переводять мовців на рівень «сучасних, прогресивних» тощо.

Розкодування секретів мовної маніпуляції свідомістю реципієнта є одним з актуальних векторів сучасного мовознавства, оскільки воно передбачає розроблення практичних порад, спрямованих на нівеляцію небажаного впливу, на установлення мікроклімату об'єктивності між бізнес-агентом і адресатом – сприймачем інформації. Надалі плануємо поглиблення студій, зорієнтованих на конкретизацію інтенцій бізнес-агента, їх розкодування. У перспективі – розроблення системи інтернет-тренінгів для споживачів різного профілю.

ЛІТЕРАТУРА

- Петрушова Н. Код у структурі комунікативного акту. *Філологічні науки*. 2015. Вип. 19. С. 78–84.
- Сусов І. Лінгвістическая прагматика. Винница : Нова Кнуга, 2009. 272 с.
- Van Dijk T. A. The Pragmatics of Discourse. URL: <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/07/Teun-A.-van-Dijk-1977-The-pragmatics-of-discourse.pdf>
- Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
- 10 речень. Твір-опис кімнати в художньому стилі. URL: <https://znaniya.com/task/41926787>
- 7 порад по дизайну маленької дитячої кімнати + фото інтер'єрів. URL: <https://babylife.com.ua/7-porad-po-dizainu-malenkoi-dityachoi-kimnati-foto-intereriv>
- Італійський винахідник створив «швейцарський армійський будинок». URL: <https://2plus2.ua/novyny/italiyskiy-vinahidnik-stvoriv-shveycarskiy-armiyskiy-budinok-foto>
- «Кімната Гаррі Поттера під сходами»: у Варшаві здають крихітну квартиру на 7 квадратних метрів. URL: https://zakordon.24tv.ua/kimnata-garri-pottera-pid-shodami-varshavi-zdayut-krihitnu-kvartiru_n1965299
- Дизайн кімнати 10 кв. м (60 фото): приклади ремонту прямокутної студії розміром 10 квадратних метрів, сучасні ідеї оформлення інтер'єру. URL: <https://sk-real.com/364-stylish-design-of-a-room-with-an-area-of-10-sq-m>

REFERENCES

- Petrushova, N. (2015). Kod u strukturi komunikativnoho aktu. *Filolohichni nauky*. Vyp. 19. S. 78–84 [in Ukrainian].
- Susov I. P. (2009). *Lingvisticheskaya pragmatika*. Vinnica : Nova Knyga. 272 s. [in Ukrainian].
- Van Dijk T. A. (1977). *The Pragmatics of Discourse*. URL: <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/07/Teun-A.-van-Dijk-1977-The-pragmatics-of-discourse.pdf> [in English].
- Batsyevych F. S. (2004). *Osnovy komunikativnoi linhvistyky : pidruchnyk*. K. : Akademiia. 344 s. [in Ukrainian].
- 10 rechenj. Tvir-opys kimnaty u khudozhnjomu styli. URL: <https://znaniya.com/task/41926787> [in Ukrainian].
- 7 porad po dizajnu malenjkoi dytjachoi kimnaty + foto inter'jeriv. URL: <https://babylife.com.ua/7-porad-po-dizainu-malenkoi-dityachoi-kimnati-foto-intereriv> [in Ukrainian].
- Italiyskiy vynakhidnyk stvoriv "shveysarskiy armiyskiy budynok". URL: <https://2plus2.ua/novyny/italiyskiy-vinahidnik-stvoriv-shveycarskiy-armiyskiy-budinok-foto> [in Ukrainian].
- "Kimnata Harri Pottera pid skhodamy": u Varshavi zdaiut krykhitnu kvartyru na 7 kvadratnykh metriv. URL: https://zakordon.24tv.ua/kimnata-garri-pottera-pid-shodami-varshavi-zdayut-krihitnu-kvartiru_n1965299 [in Ukrainian].
- Dyzain kimnaty 10 kv. m (60 foto): pryklady remontu priamokutnoi studii rozmirom 10 kvadratnykh metriv, suchasni idey oformlennia interieru. URL: <https://sk-real.com/364-stylish-design-of-a-room-with-an-area-of-10-sq-m> [in Ukrainian].

SCIENCES VS HUMANITIES: ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПРИРОДНИЧИХ НАУК У СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Опришко Н. О.

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та лінгводидактики
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
вул. Ярослава Мудрого, 25, Харків, Україна
orcid.org/0000-0003-1964-5821
nataopryshko21.11@gmail.com*

Ключові слова:

*постмодернізм, осмос,
тургор, інтертекстуальність,
деконструкція*

В основі постмодернізму лежить його інтердисциплінарність: колажування та деконструкція, характерні рівною мірою для постмодерністської філософії та мистецтва в усіх його проявах, передбачають руйнування усталених форм і методів функціонування світу взагалі та постмодернізму в ньому зокрема. Слідом за французьким філософом Ж. Дельозом, чия теорія номадизму є, без сумніву, авторською версією постмодернізму, ми можемо стверджувати: постмодерністська думка, реконструюючи реальність, часопростір, принципи світобудови та засади написання літературного тексту, водночас наполягає на необхідності «власної деконструкції» (Ж. Дельоз). Тобто апріорі вимагає від дослідника максимального урізноманітнення інструментарію, за допомогою якого дана деконструкція буде проводитися. Тому не дивно, що численні постмодерністські студії все частіше залучають для аналізу терміни та поняття з інших наук, зокрема і природничого циклу, так звані Sciences. Деякі міждисциплінарні терміни («небулярність», «дифузність», «ризом» тощо) стали закономірними точками в естетиці та філософії постмодернізму, хоча їх використання у філології досі є рідкістю.

У статті авторка вдається до спроби популяризації поняття осмосу та тургору саме як термінів сучасного літературознавства. Ці терміни вперше були запропоновані нею в дисертаційному дослідженні «Еротичний осмос постмодернізму у версії Юрія Андруховича» (2017 рік), де використовувалися для аналізу постмодерністських текстів. На думку автора, дані терміни допомогли повніше схарактеризувати творчий доробок Ю. Андруховича як сферу проявлення інтертекстуальності та деконструкції. Водночас використання понятійно-категоріального апарату інших дисциплін (у цьому випадку природничих), з одного боку, підкреслює міждисциплінарну природу постмодерністської філософії та літератури, а з іншого – дає можливість трансформувати засади літературознавства, так само перетворюючи його на міждисциплінарний постмодерністський феномен. Адже постмодернізм є і напрямом філософської думки, і мистецькою течією, і науковою парадигмою, здатною осмислити постмодерністські тенденції й узагальнити здобутки.

SCIENCES VS HUMANITIES: USE OF NATURAL SCIENCE TERMINOLOGY IN CONTEMPORARY LITERATURE STUDIES

Opryshko N. O.

*PhD in Philology, Associate Professor,
Head of the Philology and Linguistic Didactics Department
Kharkiv National Automobile and Highway University
Yaroslav Mudryi str., 25, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1964-5821
nataopryshko21.11@gmail.com*

Key words: *postmodernism, osmosis, turgor, intertextuality, deconstruction.*

Interdisciplinary nature of postmodernism is one of its basic principles, lying at the very core of its paradigm: collage and deconstruction, which are equally characteristic of postmodern philosophy and art in all its manifestations, involve the destruction of established forms and methods of the world in general and postmodernism in it, in particular. Following the opinion of J. Deleuze, a French philosopher, whose theory of nomadism is, without a doubt, the author's version of postmodernism, we can assert: postmodern thought, reconstructing reality, time and space, the principles of world structure and the principles of narration, at the same time insists on the need for "its own deconstruction" (J. Deleuze). In other words, it a priori requires the researcher to maximally diversify the tools with which this deconstruction is to be carried out. Therefore, it is not surprising that numerous postmodern studies increasingly involve terms and concepts from other fields of knowledge, including the so-called Sciences, for analysis. Some interdisciplinary terms ("nebular", "diffusion", "rhizome", etc.) have become significant points in the aesthetics and philosophy of postmodernism, although their use in philology is still rare.

In this article, the author attempts to popularize the concepts of osmosis and turgor precisely as terms of modern literary studies. These terms were originally proposed by her in the thesis paper "Erotic osmosis of postmodernism in the version of Yuriy Andruhovich" (2017), where they were used to analyse postmodern texts. In the author's opinion, these terms helped to characterize the texts of Y. Andruhovich as a sphere where the manifestation of intertextuality and deconstruction takes place. At the same time, the use of the conceptual-categorical apparatus of other disciplines (in this case, natural sciences) on the one hand emphasizes the interdisciplinary nature of postmodern philosophy and literature, and on the other hand, provides an opportunity to transform the foundations of literary studies, thus turning them into an interdisciplinary postmodern phenomenon. After all, it is a common knowledge that postmodernism is both a direction of philosophical thought, an artistic trend, and a scientific paradigm capable of comprehending postmodern trends and generalizing achievements.

У візії Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі (1970-і рр.), постмодерністська думка «не є вкоріненою в конкретному місці, але постійно переміщується всіма можливими концептуальними та дисциплінарними територіями» [3, с. 184]. Про це говорить і Тетяна Гуменюк (2002 р.), яка стверджує, що нині «гуманітарні науки не знають у своєму розвитку ідеологічних обмежень, не змушені рухатися в єдиному методологічному «коридорі»» [2, с. 3]. На думку дослідниці, інтеграція суміжних гумані-

тарних наук в аналіз феномену постмодернізму – це лише початкова спроба міждисциплінарного декодування його, тоді як використання «понятійно-категоріального апарату конкретних наук» [там само] поступово набуває більшої популярності, таким чином накопичується корпус нових термінів і визначень, що дав би змогу більш повно схарактеризувати багатовекторність постмодерністської філософської думки та літературно-мистецького стилю. Тож нині, коли, за визначенням

М. Епштейна, постмодернізм переживає період свого згасання та трансформації, а важливість класифікувати його численні здобутки вже не викликає сумнівів, саме міждисциплінарне прочитання, як нам здається, найбільш точно могло б актуалізувати перцептивні точки постмодернізму в літературі. Адже ризоматична, нелінійна природа постмодернізму заперечує чітко окреслені рамки, тяжіючи до безкінечної кількості потрактувань і пояснень будь-якого його прояву [див.: 10]. Отже, стає можливим, навіть логічним, аналіз різних аспектів постмодерністського тексту за допомогою понять і термінів інших галузей знань. Без применшення внеску класичного літературознавства в дослідження феномену постмодерністської літератури взагалі та її української версії зокрема ми пропонуємо інтердисциплінарне прочитання постмодерністського тексту, послуговуючись термінами, запозиченими із природничих наук.

Мета статті – довести доцільність застосування понятійно-категоріального апарату наук природничого циклу, зокрема термінів «осмос» і «тургор», у літературознавчому аналізі. Досягнення нашої мети передбачає виконання низки **завдань**, головними серед яких є такі: дати визначення поняттям «осмос» і «тургор» у сфері природничих дисциплін і в гуманітаристиці, продемонструвати їхню органічність в аналізі постмодерністського літературного дискурсу.

Об'єктом дослідження стають тексти сучасних письменників, у яких міждисциплінарна природа постмодернізму відстежується особливо чітко, тоді як **предметом дослідження** залишаються поняття осмосу та тургору в їхньому літературознавчому аспекті.

Теоретики та дослідники постмодернізму часто підкреслюють кризовий характер постмодерністської свідомості, притаманне їй бачення світу як хаосу без ціннісних орієнтирів, світу «децентрованого» та фрагментованого дискурсу, що виливається у феномен постмодерністської чутливості. Для людини, зануреної в постмодерну культуру, вона подібна до живої клітини, яка перебуває в постійній взаємодії з навколишнім середовищем. Процес постійних взаємних впливів, інтерференцій, дифузії різних елементів постмодерністського дискурсу найбільш точно, на нашу думку, відображає запозичений із наук природничого циклу термін «осмос».

Традиційно під «осмосом» (гр. *ὄσμος* – «поштовх, тиск») розуміють процес спонтанного проникнення та розчинення речовини в певному середовищі [див.: 9]. Він забезпечується наявністю перегородки (мембрани), що пропускає малі молекули розчинника, але непроникна для більших молекул розчиненої речовини, і завдяки цьому відбувається вирівнювання концентрації

розчину по обидва боки мембрани. Уперше явище осмосу привернуло увагу французького дослідника А. Нолле в середині XVIII століття, пізніше більш детально його розробляли в XIX–XX століттях Л. Траубе, В. Пфедфер, Я. Вант-Гофф, Я. Д. Ван-дер-Ваальс та інші, причому активне дослідження осмотичних процесів у біології, хімії, медичних науках триває дотепер.

У культурологічному сенсі можемо говорити про осмос як механізм взаємодії різних культур та/або окремих елементів у рамках однієї культури. Таке бачення дифузності культур, що взаємодіють одна з одною, не є новим у понятійному апараті постмодернізму. На думку польської дослідниці С. Вислоух, постмодерністську культуру важко зрозуміти повною мірою «без залучення міждисциплінарних зв'язків, без можливості застосування їх у сфері інтерпретації» [8, с. 311–312]. Терміном «осмос» оперує один із теоретиків постмодернізму Р. Барт у «Міфологіях» (1957 р.), хоча і вживає дане поняття лише на позначення культурного та психологічного впливу дорослих на світ дитини. Метафора осмосу отримує ширше та глибше філософське, зокрема культурологічне, наповнення в 1970-і рр. Так, наприклад, у статті «Культурний осмос» ігумен Геннадій (Євгеній Ейкалович) говорить про осмос, колоїд і дифузю як основні типи взаємодії культур.

Сучасне літературознавство також запозичило термін «осмос» для окреслення виняткової дифузності постмодерного тексту, співвідносної із класичним для постмодернізму поняттям інтертекстуальності, адже «книга імітує світ так само, як мистецтво імітує природу, – за допомогою процесів, що властиві для неї й успішно завершують те, чого природа не може або більше не може робити» [6, с. 32]. Уважаючи осмотичний характер постмодерного тексту його визначальною рисою, можемо таким чином пояснити постійний діалог між внутрішнім і зовнішнім простором тексту, а ширше – універсальний характер принципу діалогічності, що структурує весь світ постмодерної культури. Подібно до живої клітини, яка «спілкується» з навколишнім середовищем шляхом постійного руху рідин і розчинених у них речовин через клітинну мембрану, слово в постмодерному тексті – не статичний елемент, воно змінюється, розвивається, є живим компонентом дискурсу, що завжди залишається у взаємодії (діалозі) зі своїм ідеологічним, культурним, суспільним і мовним середовищем.

Саме такий варіант взаємодії і дозволяє говорити про сучасну культуру загалом і літературу зокрема як про постійний діалог, навіть полілог текстів, що в усій фрагментованості та колажованості являє собою впорядковану цілісність. У концепції, запропонованій Ж. Дельюзом

у роботі «Логіка смислу» (1969 р.), ця нетипова, неоднорідна цілісність є водночас тотожністю хаосу та космосу, територією сенсу та нонсенсу. У літературі ж письменники, оскільки прагнуть зберегти власну ідентичність у вирі тотального взаємопроникнення культур, стилів і текстів, вдаються до постмодерністської гри, що відбувається у формі діалогу текстів і в деякому розумінні є тотожною ідеєю, яку Ж. Женетт вкладає в поняття «інтертекстуальність», а Ю. Крістева називає глибинною структурою дискурсу.

За принципом осмосу, постмодерна література створює поле, у якому домінує не раціональна, логічно оформлена рефлексія автора-творця, а глибоко емоційна реакція сучасної людини на світ навколо неї. Подібне світовідчуття знаходить відображення в композиції текстів, де письменник прагне відтворити справжній хаос життя через штучно організований хаос фрагментарної оповіді, компоненти якої подібні до ризоми-корінця. У ботаніці коренева система подібного типу носить назву мичкуватої, і вона, на відміну від стрижневого кореня, здатна утворювати такі змішування-контамінації, де кожен компонент, об'єднуючись з іншим, зберігає власні особливості. Але водночас даний процес – це осмос, який передбачає суворий відбір і фільтрацію інтертекстуальних елементів, чого не могло би бути, скажімо, у некеровано розсіяній «туманності» (В. Каляга). І саме текст як метафора клітинної мембрани здатен забезпечити впорядкованість цього хаотичного переходу, доцільність міжтекстового діалогу. Це значить, що всі «небажані» інтертекстуальні елементи залишаються поза текстом, врівноважуючи дискурс і залишаючи поряд із численними інтертекстуальними вкрапленнями місце для авторської думки. Одним із механізмів забезпечення такої рівноваги стає тургор.

У природничих науках термін «тургор» уживається на позначення напруженого стану оболонки живої клітини в ту мить, коли до неї в результаті осмосу потрапляє вода, яка притискає цитоплазму до клітинної стінки, спричиняючи таким чином певну неспроможність до подальшого проникнення води у клітину, а отже, і її життєдіяльності [див.: 9]. Як тургор у живій клітині не пов'язаний із її центром (явище відбувається на межі із клітинною мембраною), так само і простір сучасного тексту ацентрований, тобто не віддалений від центру, а радше позбавлений будь-якого поняття центру за визначенням. Його структурує ідея осмотичності як хаотичного взаємопроникнення елементів різних текстів, а ширше – різних культур і різних галузей знань, що просочуються одне в одне, розчиняються одне в одному та взаємодіють на різних рівнях. У результаті осмосу сучасний текст перетворюється на принципово

несистемну, невпорядковану мозаїку фрагментів, відкрити безмежній кількості довільних інтерпретацій. Внутрішнє напруження, тотожне процесу клітинного тургору, відбувається в тексті шляхом інтенсивної дифузії інтертекстуальних елементів і водночас – принциповістю їх відбору, у результаті якого фрагменти різного походження змогли б співіснувати максимально органічно в рамках одного тексту.

У постмодерністському літературному дискурсі можна знайти немало способів проявлення осмосу та тургору. Проте, на нашу думку, найбільш чітко це можна простежити в тексті, структурованому не у формі традиційного наративу, де людське життя виглядало б «однобоким і пласким» (М. Епштейн), а за допомогою жанру роману-словника, що демонструє свою власну мову, концептуальну модель авторського світогляду, вміщуючи все розмаїття особистого й інтертекстуального авторського досвіду. Ідеальною осмотичною територією, як і простором проявлення осмотичного тиску (тургору), можна вважати, наприклад, роман «Лексикон інтимних міст» (2011 р.) українського письменника-постмодерніста Ю. Андруховича.

Варто зауважити, що словник-лексикон уже давно став одним із способів впорядкування постмодерністського тексту. Найперше це роман Р. Барта «Фрагменти мовлення закоханого» (1977 р.), який, окреслюючи знакові стадії інтимного дискурсу оповідача, перетворюється на тезаурус любовного досвіду всієї європейської цивілізації. Серед інших знакових прикладів – «Хозарський словник» М. Павича (1984 р.), «Абетка» Ч. Мілоша (2001 р.), «Лексикон таємних знань» Т. Прохаська (2004 р.), «Кінець світу: перші підсумки» Ф. Бегбедера (2011 р.). В останньому, окрім усього іншого, автор подає критерії для відбору книг до такого собі «підсумкового» списку, і ці критерії, поза всяким сумнівом, можна розглядати як «мембрану-фільтр, що і забезпечує процес внутрішньотекстового тургору» [7, с. 20].

Стратегія створення текстів словниково-енциклопедичного типу не є новою і для самого Ю. Андруховича, одного із творців «Малої української енциклопедії актуальної літератури» (1998 р.), яка має алфавітне впорядкування, близьке до тексту-словника. Але саме «Лексикон інтимних міст», який за визначенням є художнім текстом, найкраще вписується в постмодерністську модель роману-лексикона/тезауруса/словника. Український письменник, хоча й переживає виняткову інтимність (про неї свідчить, зокрема, і назва «Лексикон <...>») з містами, переліченими у своєму романі, не розміщує їх, на відміну від Ф. Бегбедера, за принципом значущості / близькості для себе. Зате логічно припу-

стити, що ця інтимна близькість, яку автор-оповідач відчуває до описаних і відвіданих міст, стає основним критерієм їх проходження в тіло тексту, так би мовити, забезпечує текстовий осмос. Але водночас вона не може бути рамкою-мембраною: значущих і привабливих міст настільки багато, що кількість їх могла б розсунути межі роману майже до безкінечності. Так постає необхідність іншої мембрани, яка структурувала б «Лексикон», обмежуючи його осмотичний простір, і забезпечувала б водночас існування дискурсу через механізм тургору. Логічним і простим способом досягнення такої мети стає абетковий варіант упорядкування тексту. Абетка – найпростіша і всім відома впорядкована система, «цілісна й до кінця заповнена даність» (Ю. Андрухович), яка має змогу встановити певну послідовність, упорядкувати хаотичний авторський наратив. На переконання самого Юрія Андруховича, «з усіх можливих систем координат абетка є для письменника найріднішою. Людина, що за природою бачить світ перш усього описаним словами, складеними за допомогою літер, знаходить в абетці свою найнадійнішу і чи не єдину опору. Єдино можливий порядок розташування знаків надає їм, знакам, ваги символів» [1, с. 7]. Це забезпечує цілісність постмодерністського твору як винятково осмотичного середовища: обмеженість (у даному випадку – алфавітна) не відмежовує текст від ширшого постмодерністського дискурсу, що могло би зупинити процес текстового осмосу, а лише стає рамкою-мембраною, яка не дозволяє фрагментам розлетітися, водночас фільтрує та лімітує зміст інформації, її кількість у межах кожного окремого фрагмента, а також надає читачеві можливість вибору того, де, коли і для чого розпочати процес читання.

Творячи свій «Лексикон <...>», Ю. Андрухович не претендує на енциклопедичну універсальність власних суджень або інформативність розділів, притаманну словниковим статтям. Важливим завданням стає пошук способів, механізмів і принципів відбору того, що візьме участь у процесі текстового осмосу, а конкретніше – відбору міст, які стануть у порядку літер української абетки, формуючи перелік «інтимних» для автора топосів. Зауважимо, що для Ю. Андруховича, як і для багатьох представників постмодернізму, саме любов / близькість стає певною мембраною, критерієм існування та здійснення текстового осмосу. За умови, що мембрана є фільтром, який пропускає в осмотичне середовище потрібні тексти (чи його автору) елементи, процес тургору (внутрішньої напруги) усвідомлюється як механізм, що затримує чужорідні елементи, не дозволяючи їм проникнути в тіло тексту. Інакше кажучи, цей уже не клітинний, а текстовий тургор формує

обмеження, рамку, перетворює текст на досить автономну, хоча деякою мірою й відкритую осмотичну систему.

Роман-лексикон як інтертекстуальний простір, не лише впорядкований абеткою, а ніби створений нею, стає для українського письменника ідеальним ландшафтом розгортання любовного дискурсу, принаймні в контексті роману з містом, а ширше – роману з романом про місто. Ідеальним він є не лише завдяки своїй універсальності та вичерпності, про яку говорить Ю. Андрухович у «Передмові типу інструкції», а й через можливість реалізації у словниковій формі того тотального «намагання систематизувати світ бодай у якомусь його сегменті» [1, с. 7], що стало характерним для багатьох письменників на сучасному етапі доби постмодерну, коли множинність, навіть деяка інфінітність інтерпретацій стає не просто цілком можливою навіть у межах «елементарно систематизованої бази знаків» [1, с. 7]. Юрію Андруховичу такою базою бачиться алфавіт, який виступає єдино правильним тлумаченням зібраних у лексиконі знань, до того ж сам автор пропонує кілька варіантів читання тексту поза основним – читанням за українською абеткою. Перший приклад – це латиниця, отже, назви розділів (тобто назви відповідних міст) розмістяться вже в новій послідовності через відмінності правопису деяких із них в українській і європейських мовах і через іншу послідовність букв у латинській абетці. Що це, як не прихований інтертекст із досвіду деконструкції, де еквіваленти одного слова (чи тексту) у різних мовах тотожні, але не такі самі? Адже Ж. Дерріда зазначає: «Переклад дотичний до оригіналу лише мимохідь і лише в безкінечно малій точці змісту, щоби продовжити шлях відповідно до найвласнішого курсу, з дотриманням закону вірності у свободі мовного руху» [4, с. 63]. Нова мембрана (інша абетка) породжує перспективу не нового тексту, а радше альтернативного оригіналу, одного із множинних його прочитань, бо, на думку того ж таки Ж. Дерріда, переклад не є «вторинна та похідна подія відповідно до мови оригіналу» [5, с. 27].

Але в дусі притаманної всім його текстам постмодерністської гри Ю. Андрухович, окрім латиниці, пропонує низку інших способів упорядкування, а отже, і прочитання «Лексикона». Серед них є часткова чи навіть цілковита відмова від використання будь-якої абетки взагалі, наприклад, пропонується розташовувати міста-розділи за роками відвідання, країнами, розміром, значенням у житті автора, розташуванням зі сходу на захід тощо. Не залишаються поза увагою і менш чітко окреслені варіанти послідовності: «за землетрусами, порами року, гірськими чи рівнинними ландшафтами. Міста, в яких мені

снилися сни. Міста, в яких нічого не снилося. Міста, які мені снилися. Міста, в яких я не спав. Міста, які не сплять. Міста, які не дають спати» [1, с. 13]. Але в такому разі стабільність роботи фільтра-мембрани ставиться під сумнів: тотальна хаотичність відтепер не лише на рівні писання, але й на рівні сприйняття, розуміння й інтерпретації може породити надто велику кількість площин і варіацій, що, у свою чергу, послабить тургор текстового осмосу. Тому Ю. Андрухович зрештою повертається до визначення множинної, інфінітної свободи, притаманної постмодернізму загалом: «читайте цю книжку, як вам заманеться, у цілком довільній послідовності, відкривши її на цілком довільній сторінці, неважливо!, з кінця, початку чи середини. Йдеться ж усе-таки про свободу – власне кажучи, заради неї я й писав усе, що трапиться вам на цих сторінках» [1, с. 13]. Таким чином і дистанціюючись від тексту, надаючи читачеві свободу, навіть певну претензію на «співавторство», український письменник, проте, відмовляється від традиційної для постмодернізму концепції «смерті автора» (Р. Барт). Навпаки, «Лексикон інтимних міст» перетворює постмодерністський дискурс, принаймні у версії Ю. Андруховича, на територію воскресіння постаті автора, «повернення творця-деміурга» (вектор, започаткований письменником у замість-романі «Таємниця» (2007 р.) та низці інших (псевдо)біографічних текстів). Автор ніби відсторонюється від тексту, усе одно залишаючись у ньому, і як творець, і як персонаж, чим підсилює тургор (внутрішній тиск) текстового осмосу.

Як бачимо, поняття осмосу (осмози) та тургору (внутрішнього тиску), запропоновані як для літературознавчого прочитання роману Юрія Андруховича «Лексикон інтимних міст», так і для декодування постмодерністського тексту, досить органічно вписуються в характерну для сучасної науки парадигму міждисциплінарності. Звичайно, нині це лише спроба фокалізації постмодерністського тексту за допомогою понятійного апарату природничих дисциплін. Проте у світі, що тяжіє до глобалізації як стирання меж між кордонами та світоглядами, нівелювання відмінностей між різними науковими парадигмами є логічно вмотивованою перспективою. Отже, уживання термінології природничих чи будь-яких інших, не дотичних до гуманітаристики, наук може стати новим етапом у літературознавстві зокрема й у філологічних студіях загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович Ю. Лексикон інтимних міст. Довільний посібник з геопоетики та космополітики. Київ : Meridian Czernowitz, Майстер книг, 2011. 480 с.

2. Гуменюк Т. Постмодернізм як транскультурний феномен. Естетичний аспект : автореф. дис. ... докт. філ. наук : 09.00.08. Київ, 2002. 30 с.
3. Делёз Ж., Гваттари Ф. Трактат о номадологии / пер. и предисл. Валерия Мерлина. *Новый круг*. 1992. № 2. С. 183–187.
4. Деррида Ж. Вокруг Вавилонских башен (Destours de Babel) / пер. с франц. и коммент. В. Лапицкого. 2-е изд., испр. Санкт-Петербург : Machine, 2012. 118 с.
5. Деррида Ж. Письмо к японскому другу. *Вопросы философии*. 1992. № 4. С. 21–28.
6. Нич Р. Світ тексту: постструктуралізм і літературознавство / перекл. з польсь. Олена Галета. Львів : Літопис, 2007. 316 с.
7. Опришко Н. Абеткове впорядкування постмодерністського тексту-лексикону як один із способів проявлення його осмотичної природи. *I Таврійські філологічні читання : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 27–28 лютого 2015 р. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 18–21.*
8. Теорія літератури в Польщі : Антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. / упоряд. Б. Бакули; за заг. ред. В. Моренця; пер. з польськ. С. Яковенка. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 531 с.
9. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Киев : Студия «Ковчег», 2009. 1 электрон. опт. диск (DVD-ROM) : цветн. : 12 см. Системн. Требования : Pentium 500 МГц или выше; 64 Мбайт RAM; видеоадаптер SVGA; DVD-ROM.
10. Deleuze G., Guattari F. A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia. London; New York : Continuum, 2004. 632 p.

REFERENCES

1. Andruhovich, Yu. (2011). *Leksykon intymnykh mist. Dovol'nyy posibnyk z heopoetyky ta kosmopolitky* [Lexicon of intimate cities. An arbitrary guide to geopoetics and cosmopolitics]. Kyiv : Meridian Czernowitz, Mayster knyh.
2. Humenyuk, T. K. (2002). *Postmodernizm yak transkul'turnyy fenomen. Estetychnyy aspekt* [Postmodernism as a transcultural phenomenon. Aesthetic aspect] [Doctoral dissertation, G. S. Skovoroda Institute of Philosophy]. Kyiv : National Academy of Sciences.
3. Deloz, Z. H., Gvattari, F. (1992). *Traktat o nomadologii* [Treatise on nomadology] / Translation and preface by Valery Merlin. *Novyy krug*. № 2. Pp. 183–187.
4. Derrida, Z. H. *Vokrug Vavilonskikh bashen (Destours de Babel)* (2012). [Around the Towers of Babel (Destours de Babel)] / Translation from

- French and comment. V. E. Lapitsky. 2nd ed., rev. St. Petersburg : Machine.
5. Derrida, Z. H. (1992). Pis'mo k yaponskomu drugu [Letter to a Japanese friend]. *Voprosy filosofii*. № 4. Pp. 21–28.
  6. Nych, R. (2007). Svit tekstu: post strukturalizm i literaturoznavstvo [World of text: post-structuralism and literary studies] / Translated from Polish by Olena Galeta. L'viv : Litopys.
  7. Opryshko, N. O. (2015). Abetkove vporiadkuvannya postmodernists'koho tekstu-leksykonu yak odyn iz sposobiv proyavlennya yoho osmotychnoyi pryrody [Alphabetical arrangement of the postmodern text-lexicon as one of the ways of manifesting its osmotic nature]. *I Tavriys'ki filolohichni chytannya* : proceedings of the International conference of applied sciences. Kherson : Vydavnychyy dim "Hel'vetyka", pp. 18–21.
  8. Teoriya literatury v Pol'shchi: Antolohiya tekstiv. Druha polovyna XX – pochatok XXI st. (2008). [Literary theory in Poland: Anthology of texts. The second half of the 20'th – the beginning of the 21'st century] / Edited by B. Bakuly; General Manager ed. V. Morenets; Trans. from Polish S. Yakovenko. Kyiv : Vyd. dim "Kyyevo-Mohylyans'ka akademiya".
  9. Entsiklopedicheskiy slovar' Brokgauza i Yefrona : *Multimedia Edition* [Encyclopedic Dictionary of Brockhaus and Efron]. Kyiv : Studiia "Kovcheg", 2009. CD-ROM.
  10. Deleuze, G., Guattari, F. (2004). *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia*. London, New York : Continuum.

UDC 811.111

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-88-11>

DEVELOPING OF CULT CONSTRUCTION PARADIGM IN JOHN GALSWORTHY'S CREATIVE WORKS¹

Orobinska M. V.

PhD, Associate Professor at Philology and Lingvodidactics Department

Kharkiv National Automobile and Highway University

Yaroslava Mudroho str., 25, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-5812-3818

mariaorobinska@gmail.com

Key words: *concept, paradigmatic analysis, religion, church, cathedral, individual style.*

The article is focused on the analysis of John Galsworthy creative works, the paradigm of Cult Construction in particular. The analysis is conducted in the framework of function linguistics which considers text to be an action involving both the author and the reader.

Paradigmatic organization analysis claims to present a model of text perception. In the course of text understanding, the recipient moves from textual syntagmatics (words are lined up in the text) to mental paradigmatics ("subject" images are linked according to the laws of logic and associations). Text understanding depends on paradigms' characteristics and the inter-paradigmatic links. The analysis of the text paradigmatic organization includes individual paradigms distinguishing; characterization of the composition, functions, mode of expression and configuration of paradigms and interparadigmatic relationships.

John Galsworthy is a famous English novelist and playwright well-known for "The Forsyte Saga". The Cult Construction paradigm does not represent the concept that is principal for the author. It rather reveals furthermore crucial notions (morality in fin de siècle, inferiority of marriage and property laws, nature and etc.).

The evolution of the Cult Construction paradigm may be clearly traced in John Galsworthy's works.

Initially, John Galsworthy concentrates on sensorial aspects, describing cult constructions ("grey", "black", "stuffy", "mellow darkness", "it smelt only faintly of age and incense", "cold", etc.). The author contrasts cult constructions to nature turning this antagonism into life-death opposition.

But the situation changes drastically with the development of the novelist's individual style. A cathedral is described as "very rich"; "these old buildings gave one a feeling"; "a peculiar sensation, not unpleasant"; "the King's English" (Galsworthy supported children learning to speak and write proper English); "it smelt only faintly of age and incense"; "nothing was unbeautiful" and it gives "a sense of escape". Still accenting the sensorial aspect, Galsworthy removes the opposition.

¹ Funded by the Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG, German Research Foundation) – FOR 2779.

РОЗВИТОК ПАРАДИГМИ «КУЛЬТОВІ СПОРУДИ» У ТВОРЧОСТІ ДЖОНА ГОЛСУОРСІ

Оробінська М. В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології та лінгводидактики
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
вул. Ярослава Мудрого, 25, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-5812-3818
mariaorobinska@gmail.com*

Ключові слова: *концепт, парадигматичний аналіз, релігія, церква, собор, ідіостиль.*

Стаття присвячена аналізу творчості Джона Голсуорсі, зокрема парадигмі Культових споруд. Аналіз проводиться в рамках функціональної лінгвістики, що розглядає текст як дію, у якій беруть участь як автор, так і читач.

Аналіз парадигмальної організації претендує на представлення моделі сприйняття тексту. У ході розуміння тексту реципієнт переходить від текстової синтагматики (слова розташовані в тексті послідовно) до ментальної парадигматики («предметні» образи зв'язуються за законами логіки й асоціацій). Розуміння тексту залежить від характеристик парадигм і міжпарадигматичних зв'язків. Аналіз парадигмальної організації тексту включає розрізнення окремих парадигм; характеристику складу, функцій, способу вираження та конфігурації парадигм і міжпарадигмальних зв'язків.

Джон Голсуорсі – відомий англійський письменник і драматург, який здобув славу трилогією «Сага про Форсайтів». Парадигма «Культові споруди» не є основною для автора концепцією. Вона радше розкриває важливіші поняття (мораль у кінці віку, неповноцінність законів про шлюб і власність, природу тощо).

Еволюцію парадигми «Культові споруди» можна чітко простежити в роботах Джона Голсуорсі.

Спочатку Джон Голсуорсі зосереджується на чуттєвих аспектах, коли описує культові споруди («сірий», «чорний», «задушливий», «м'яка темрява», «легко пахло віком і пахощами», «холодний» тощо). Культові споруди автор протиставляє природі, перетворює цей антагонізм на опозицію «життя – смерть».

Але ситуація кардинально змінюється з розвитком індивідуального стилю романіста. Собор описується як «дуже багатий»; «ці старі будівлі викликали почуття»; «особливе відчуття, не неприємне»; «королівська англійська» (Дж. Голсуорсі підтримував дітей, які навчалися говорити та писати правильно англійською мовою); «лише ледь помітно пахло віком та фіміамом»; «нічого не було некрасивого», і це дає «відчуття втечі». Усе ще акцентуючи на чуттєвому аспекті, Дж. Голсуорсі усуває опозицію.

Religion has always been an important cultural concept that is widely reflected in world literature. The Cult Construction paradigm demonstrates general authors' attitude towards religion directly and indirectly and proclaims philosophical positions and basis.

John Galsworthy's creative works allow to trace the development of the Cult Construction paradigm focusing on the most important for the author

concepts, e. g. morality, hypocrisy of the middle class, marriage laws, etc. However, religion and faith are not the key notions in terms of Galsworthy's individual style. They are rather means of revealing other concepts.

The aim of the study is to determine the particularities of functioning and evolving of the Cult Constructions paradigm in John Galsworthy's creative works.

According to the aim the following tasks are set:

- define the main components and features of the Cult Construction paradigm;
- establish interconnections of the analysed paradigm and other paradigms functioning in John Galsworthy's creative works;
- trace the development of the Cult Construction paradigm.

The object of the research is the Cult Construction paradigm in John Galsworthy's creative works (in particular, "The Forsyte Chronicles").

The subject of the research is means of creating the mentioned paradigms, its place in John Galsworthy's creative works and interconnections with other paradigms.

John Galsworthy is a famous English novelist and playwright well-known for "The Forsyte Saga".

Ralph Waldo Emerson, Matthew Arnold, Honoré de Balzac, Gustave Flaubert, Prosper Mérimée, Guy de Maupassant, Anatole France, Conrad, Hudson, Cunninghame Graham, Nevinson, Kant, Hegel, Nietzsche, Schopenhauer and William James had a great influence on Galsworthy's social, political and philosophical views [1]. Thus the main and most progressive to that time views are reflected in the novelist's creative works. That makes it fruitful to analyse the writer's works in terms of cultural specificity.

The main methodological approach is functional linguistics that analyses text in an act of text perception.

The perception of the text occurs both at the linguistic and figurative-conceptual levels. Throughout perceiving a text at the linguistic level, the recipient reads the words which it consists of, sequentially, one after another: the first, then the second, the third, etc. Words generate "objective" images in our minds. We understand the text if we link all the images with each other. However, the "objective" images, generated by words, are connected not only due to language competence. Knowledge of surrounding world phenomena provides these connections. And these "objective" images are not connected consistently. The recipient may connect the first one with the fourth one, etc. Thus, in the course of perceiving the text, it is restructured, i.e. there is a transition from words images connected at the language level to "objective" images connected at the mental level. The interconnected "objective" images form paradigms [4].

Paradigmatic organisation of text is text paradigms and connections between them. Paradigmatic organisation of the text is characterised by paradigm composition, paradigm function, paradigm configuration, paradigm mode of expression and connections between paradigms.

The paradigm Cult Constructions is not widely represented in John Galsworthy's creative works. There are a few elements forming this paradigm ("grey", "black", "stuffy", "damp" and "cold", "a little grey church with a buttressed outer wall, and a smaller and greyer chapel", "little old grey church with funny pews and a damp smell", "black, white-veined, with shadowy summits in that half darkness", "an old, grey, square-towered church. <...> lofty and unwarmed", "Here and there were figures on their knees; the faint, sickly odour of long-burnt incense clung in the air", "the scent of incense [and] the drone of incantations", "mellow darkness", "It had a peculiar fascination for him, that old dome <...>. The attraction to him of this great church was inexplicable", "very rich", "these old buildings gave one a feeling", "a peculiar sensation, not unpleasant", "the King's English", "it smelt only faintly of age and incense", "nothing was unbeautiful", "a sense of escape", "There stood the dome, curved massive against the grey November sky, huge above the stir of flags and traffic, silent in the din of cheering" and etc.).

The majority of Galsworthy's antipathetic representations of cult constructions may be found in his works from 1910 to 1920.

Knoester claims that "time and again Galsworthy contrasts these cold and dark churches with the bright sunlight outside, reinforcing the negative idea associated with the church, almost turning it into a contrast between life and death" [1, p. 47].

The paradigm composition is a system of verbal images that generates a system of objective images on a mental level. Logically homogeneous and heterogeneous paradigm compositions are distinguished. If there is a logical connection between units of text paradigms, then the composition of a verbal paradigm is logically homogeneous. If the connection between elements of the paradigms is associative, then the paradigm composition is logically heterogeneous. The composition of a paradigm can be motivated by text if verbal images may be combined into a paradigm just in this context, or motivated by extratextual reality if verbal images may be combined outside the text framework [2, p. 25].

The elements of the analysed paradigm are assembled logically. The majority of elements are aimed to create a sensual perception of being in a secret place (at times pleasant, at times unpleasant). The paradigm composition is motivated by extratextual reality, they may be connected outside the text framework.

Depending on the number of functions performed, the paradigms may be monofunctional (performing one function in the text) and polyfunctional (performing several functions in the text). Projective paradigms (forming image) and conceptual paradigms

(defining the concept) are distinguished based on function characteristics [2, p. 43].

The Cult Construction paradigm performs both projective and conceptual functions. It creates an image of a secret place and the concept of church. This concept allows to analyse conflicts that are principal for the novelist (e. g. hypocrisy, double standards, society development). Thus the paradigm Cult Constructions is a polyfunctional paradigm.

The paradigms configuration is the relationship between separate paradigms. It determines the features of their unification into the hyperparadigm of the whole text [2, p. 49]. Unconditional and conditional paradigm configurations are distinguished. The texts whose paradigms are connected by relationships that are analogous to parataxis (paradigms complement each other in the composition of hyperparadigms, form an open conceptual series) have unconditional paradigms configuration. The texts whose paradigms are united by relationships that are analogous to hypotaxis have conditional paradigms configuration [2, p. 45].

The Cult Constructions paradigm enters the relationship similar to parataxis. It forms an open conceptual series along with other texts paradigms, taking its part in general criticism of contemporary to John Galsworthy society, representing one of the main conflicts in the novelist's creative activity. Still the part this paradigm plays changes with the development of the writer's individual style.

The connection of paradigms in the text may be established at the language level (lexical and grammatical links) and at the mental level (associative and logical connections), and also at both levels simultaneously [2, p. 47].

The connection of the paradigm Cult Construction to other texts paradigms is established both at the language and mental levels. E.g. the Cult Construction paradigm is opposed to the Nature paradigm associatively and lexically. Galsworthy opposes these two paradigms in his work "Freelands" in the following way: "They turned away from that, passing below the dark pile of the cathedral. Here couples still lingered on benches along the river-bank, happy in the warm night, under the August moon". The opposition is created with usage of antonyms "light" (the element of the Nature paradigm) and "dark" (the element of the Cult Constructions paradigm). This antagonism is developing through all Galsworthy's creative activity, getting and losing its intensity periodically, until it loses its tension at the end of Galsworthy's life.

Still Galsworthy is aimed to evoke almost physical associations describing secret places that turn out to be means of antagonism creation. Cult constructions are often cold, dark and oppressing, meanwhile the nature is warm, light and cheering up. Maarten

Willem Knoester notices that "Galsworthy contrasts these cold and dark churches with the bright sunlight outside, reinforcing the negative idea associated with the church, almost turning it into a contrast between life and death" [1, p. 47].

The paradigm Cult Constructions is explicit [3, p. 38]. All the paradigm forming elements may be found in the texts.

Therefore, John Galsworthy moves from opposition of the Cult Construction paradigm and Nature paradigm, that represents life-death opposition, to their juxtaposition in the same terms. Initially, Galsworthy criticises churches and traditional religion in common for fin de siecle manner. "Galsworthy's aversion to institutionalised religion becomes clear from his descriptions of churches" [1, p. 244].

Galsworthy condemns the church in regard to the notions that are the most important for him and society of his time (double standards in reference to premarital sex, adultery; women's rights; war and etc.).

Still accenting the sensorial aspect, Galsworthy removes the opposition later. He "appeals for a renewed and secularised Christianity from a truly humanitarian spirit" [1, p. 245].

The research prospective is comparative analysis of the Cult Construction paradigm in Ukrainian and British literatures for establishing specific and common features of this paradigm functioning. It will give an opportunity for determining similarities and differences in attitude to cult constructions, their part in routine in mentioned culture.

It is hoped that the end result of this study will be a clearer identification of cult constructions part in Ukrainian and British cultures and factors determining similarities and differences.

ЛІТЕРАТУРА

1. Оробинская М. В. Русская рок-поэзия: моделирование глубины текста : монография. Харьков : издатель Иванченко И. С., 2016. 164 с.
2. С. Есенин и его окружение: А. Мариенгоф, Н. Клюев, Н. Клычков. Сопоставительный анализ лексики / И. И. Степанченко и др.; под науч. ред. И. И. Степанченко. Харьков, 2016. 234 с.
3. Степанченко И. И. Функционализм как альтернативная лингвистическая парадигма. Киев : Українське видавництво, 2014. 200 с.
4. Степанченко И. И. О конфигурации парадигматических структур поэтического текста (на материале стихотворений С. Есенина). Філологічні студії / за заг. ред. Л. А. Лисиценко. Харків, 2009. С. 328–339.
5. Knoester M. W. Faith of a novelist: religion in John Galsworthy's work. 2006, February 23. URL: <https://hdl.handle.net/1887/4303>

REFERENCES

1. Knoester, M. W. (2006, February 23). Faith of a novelist: religion in John Galsworthy's work. URL: <https://hdl.handle.net/1887/4303>
2. Miroshnichenko, M. P., Nesterenko, K. V., Orobinska, M. V., Prosianik, O. P., Stepanchenko, I. I. (2016). S. Esenin i ego okruzenie: A. Mariengof, N. Kljuev, N. Klychkov. Sopostavitel'nyj analiz leksiki [S. Esenin and his surrounding: A. Mariengof, N. Kljuev, N. Klychkov. Comparative lexicon analysis] / I. I. Stepanchenko (Ed.) Kharkiv : Ivanchenko I. S.
3. Orobinska, M. V. (2016). Russkaja rok-pojezija: modelirovanie glubiny teksta [Russian rock poetry: text depth modelling].
4. Stepanchenko, I. I. (2014). Funkcionalizm kak al'ternativnaja lingvisticheskaja paradigma [Functionalism as an alternative linguistic paradigm]. Kyiv : Ukrainske vydavnytstvo.

ДЕЯКІ ЛЕКСИЧНІ ТРУДНОЩІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ КУЛІНАРНИХ ВІДЕОРЕЦЕПТІВ

Остроушко О. А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізький державний педагогічний університет
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна
orcid.org/0000-0002-5329-8387
ostroushko.oksana@gmail.com*

Ключові слова:

*кулінарний дискурс,
лексичні перекладацькі
трансформації, генералізація,
конкретизація, еквонімізація,
переклад термінологічних
словосполучень,
деметафоризація.*

У статті на матеріалі самостійно виконаного перекладу низки відеорецептів із кулінарних YouTube-каналів Г. Рамзі, Дж. Олівера та А. Олсон проаналізовано та описано деякі лексичні труднощі англо-українського перекладу кулінарних текстів. Увагу було зосереджено на перекладі широкозначних лексем, умовах вибору часткових перекладацьких відповідників, перекладі термінологізованих словосполучень. Багато кулінарних назв англійської та української лінгвокультур є лише частковими відповідниками, оскільки різняться внутрішньою формою, набором сем, граматичною структурою. Перекладацький відповідник вибирається залежно від мовного та позамовного контексту. Відеозображення допомагає перекладачу дібрати правильну номінацію, але лише за умови належного рівня його/її обізнаності зі сферою кулінарії мови перекладу. Складним може виявитися пошук адекватних відповідників до назв кухонної техніки та приладдя, оскільки для певної кількості нових приладів словники поки не фіксують відповідників, отже, виникає потреба звертатися до живого мовлення. Синонімічні та метонімічні заміни доводиться використовувати для перекладу лексикалізованих термінологічних словосполучень, оскільки в різних лінгвокультурах семантичною основою творення термінів стали різні ознаки. Переклад терміносполучення з одним і тим самим компонентом вимагає застосування різних трансформацій з огляду на традиції термінотворення в мові перекладу, уживаність тої чи тої сполуки в живому мовленні. Серед лексичних труднощів перекладу виокремлено: переклад назв інгредієнтів, кулінарних дій і процесів, посуду, кухонного приладдя та начиння, термінологізованих словосполучень, метафоричних висловів, прикметників. Під час перекладу застосовано такі типи трансформацій, як: синонімічні заміни, кореферентні заміни, метонімічні заміни (зокрема, конкретизація, генералізація, еквонімізація), деме́тафоризація, експресивні конотативні трансформації посилення чи применшення ознаки. Лексичні трансформації в абсолютній більшості супроводжуються трансформаціями на граматичному рівні. Критично важливою є обізнаність перекладача у сфері кулінарії обох лінгвокультур. На вибір перекладацького відповідника впливає тип виконуваного перекладу, зокрема дотримання вимог ізохронії у разі закадрового перекладу.

SOME LEXICAL DIFFICULTIES OF ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATING OF CULINARY VIDEO RECIPES TEXTS

Ostroushko O. A.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Translation and Slavic Philology
Kryvyi Rih State Pedagogical University
Gagarin Ave., 54, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5329-8387
ostroushko.oksana@gmail.com*

Key words: *culinary discourse, lexical translation transformations, generalization, concretization, equanimization, translation of terminological phrases, demetaphorization.*

Some lexical difficulties of English-Ukrainian translating of culinary texts are analyzed and described in the article. The analyze is based on the self-made translations of a number of video recipes from culinary YouTube channels by G. Ramsay, J. Oliver and A. Olson. Attention is focused on the translation of broad-meaning lexemes, the conditions of choosing partial correspondences, and the translation of terminological phrases. Many culinary names of English and Ukrainian lingual cultures are only partial correspondences, as they differ in their inner forms, set of semes, and grammatical structure. The translation correspondence is chosen depending on the linguistic and non-linguistic context. The video image helps the translator to choose the right nomination, but only if he/she has an adequate level of familiarity with the culinary field of the target language. It can be difficult to find adequate correspondences for the names of kitchen equipment and utensils, because the dictionaries do not yet fix the correspondences for a certain number of new appliances, therefore we need to turn to the speech. Synonymous and metonymic substitutions have to be used when translating lexicalized terminological phrases, since in different lingual cultures different signs have become the semantic basis of the creation of terms. The translation of different term combinations with the same component requires the application of various transformations depending on the traditions of term formation in the target language, the usability of one or another combination in the speech. Among the lexical difficulties of translation, the following ones are distinguished: translation of the names of ingredients, culinary actions and processes, dishes, kitchen equipment and utensils, translation of the terminological phrases, metaphorical expressions, adjectives. The following types of transformations are used in the translation: synonymous substitutions, co-referential substitutions, metonymic substitutions (in particular, concretization, generalization, equanimization), demetaphorization, expressive connotative transformations of strengthening or diminishing a sign. Lexical transformations in the absolute majority are accompanied by transformations at the grammatical level. The translator's knowledge of the cuisine of both lingual cultures is critically important. The choice of a translation correspondence is influenced by the type of translation being performed, in particular, compliance with isochrony requirements during voice-over translation.

Постановка проблеми. Вивчення кулінарного дискурсу є порівняно новим напрямом лінгвістичних досліджень, але науковці говорять про становлення окремої галузі прикладного мовознавства, що в англомовному середовищі отримала назву *culinary linguistics* «кулінарна лінгвістика» [1]. Як складний соціокультурний феномен кулінарний дискурс не тільки відображає матері-

альну, звичаєву, соціально-статусну та інші сторони життя національно-культурної спільноти, а й формує модель щоденної поведінки, транслює ціннісні орієнтації, спонукає до певного стилю життя. Останні два-три десятиліття позначені суттєвим посиленням інтересу до сфери харчових практик, що, зокрема, виявляється у значному зростанні кількості традиційних кулінар-

них текстів (збірники рецептів, кулінарні книги), у розширенні жанрового діапазону кулінарного дискурсу (кулінарні телешоу, сайти, відеоблоги та ін.). Глобалізаційні процеси, зі свого боку, сприяють поживленню міжкультурної комунікації у сфері кулінарії, що актуалізує потреби перекладу. Наприклад, проблема адекватності перекладу мови певної національної кухні іншою мовою розглядалася у 2009 р. у межах щорічного Оксфордського симпозіуму з продовольства й кулінарного мистецтва (*Oxford Symposium on Food and Cookery*) [2].

У наших сучасних умовах збройної російської агресії роль української мови як культурного посередника суттєво зростає, причому це має відображатися в усіх сферах життєдіяльності соціуму – від політики й дипломатії до, на перший погляд, «приземлених» і «несерйозних» сфер комп'ютерних ігор, мультфільмів, кулінарних рецептів і т. ін., які насправді визначальним чином формують наше щодення.

Нашу увагу привернули відеорецепти, представлені на YouTube-каналах відомих шеф-кухарів Гордона Рамзі (*Gordon James Ramsay*), Джеймі Олівера (*James Trevor "Jamie" Oliver*), Анни Олсон (*Anna Olson*). Це популярні відеоблоги, що мають по кілька мільйонів підписників та багатомільйонні (канал Гордона Рамзі – мільярди) перегляди. Самі ж шеф-кухари є референтними особистостями, що демонструють та задають певні правила та стандарти і харчової поведінки, і стилю життя. Залишаючи осторонь питання авторського права, дозволів на переклад тощо, констатуємо, що українські глядачі поки що не мають можливості переглядати канали або принаймні найбільш значущі чи найпопулярніші рецепти в українському перекладі, тоді як російські переклади в мережі є. Вважаємо, що переклад українською англійського кулінарного контенту популярних YouTube-каналів є одним напрямів реалізації нагального та важливого завдання забезпечення функціонування української мови у віртуальному комунікативному просторі Інтернету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджень, присвячених проблемам англо-українського перекладу кулінарного дискурсу, порівняно небагато. Науковці передусім відзначають труднощі перекладу реалій, зокрема назв страв, продуктів харчування, способів приготування чи подавання їжі тощо [3, с. 137]. На актуальність проблеми перекладу «гастрономічних реалій» звертає увагу І. Державецька. Мовознавиця говорить про відображення «духу народу» в найменуваннях продуктів харчування, самого процесу й часу споживання їжі та напоїв [4, с. 468]. О. Панченко серед найбільш продуктивних способів перекладу «глутонічних найменувань»

називає транскрипцію, транслітерацію, описовий переклад, калькування, переклад за допомогою еквівалента; нерідко перекладач змушений застосувати лексико-граматичні (змішані) трансформації [5, с. 91]. Ю. Чернова, Т. Гаращенко, як і інші автори, підкреслюють, що еквівалентність перекладу кулінарного тексту напряму залежить від обізнаності перекладача у сфері кулінарії та його соціокультурної компетентності [6].

Мета і завдання статті. На згаданих вище YouTube-каналах ми вибрали 37 відеорецептів, об'єднаних різдвяною тематикою та виконали переклад текстів задля можливого використання як закадрового перекладу. Мета нашої розвідки – виявити й проаналізувати основні, крім перекладу реалій, лексичні труднощі англо-українського перекладу текстів кулінарних відеорецептів. Завдання дослідження: виокремити групи лексики, які становлять труднощі перекладу, дібрати оптимальні способи перекладу, охарактеризувати чинники, які впливають на вибір перекладацьких відповідників.

Об'єктом дослідження є лексичні одиниці текстів англійських кулінарних відеорецептів та їхні українськомовні відповідники. **Предмет дослідження** – лексичні трансформації, застосовані під час перекладу.

Виклад основного матеріалу. Найбільше труднощів у перекладача у разі роботи з кулінарними текстами виникає на лексичному рівні. Особливої уваги, як відзначають дослідники і що підтверджує проаналізований нами матеріал, потребують назви страв, інгредієнтів, одиниць вимірювання, дій і процесів. Вважаємо, що перелік може бути доповнений назвами посуду, кухонного приладдя та начиння, а також до лексичних труднощів перекладу слід уналежнити переклад термінологізованих словосполучень.

Певна кількість лексем має свої повні словникові відповідники: *onions* – *цибуля*, *garlic* – *часник*, *cabbage* – *капустя*, *ginger* – *імбир*, *soup* – *суп*, *sauce* – *соус*.

Але для значно більшої групи слів відповідники часткові, тобто, по-перше, далеко не завжди семний склад відповідників збігається, що зумовлює застосування під час перекладу синонімічних заміни, метонімічних заміни (зокрема, трансформацій конкретизації, генералізації, еквонімізації); по-друге, ономазіологічна структура відповідників може бути різною, що з погляду граматики дозволяє говорити про трансформації опущення, додавання, категорійної і частиномовної заміни.

Наприклад, до англійської лексеми *pan* словники [7] пропонують відповідники *каструля*, *сковорода*, *миска*, *деко*, *форма* (*формочка*). Вибір того чи того синонімічного відповідника залежить

від контексту: як від вузького, так і від текстового й позатекстового.

Скажімо, у рецептах Анни Олсон вважаємо доречним уживати відповідник *форма*, що відповідає українській кулінарній традиції: у назвах посуду для випікання прийнято вживати це слово, а також демінутив *формочка* для відповідного посуду невеликого розміру (пор.: *форма для торта, форма для випічки (випікання) – формочки для кексів*): *You want to spread the batter into a level layer within the pan. – Вам треба розрівняти тісто у формі.* У такому разі можемо говорити про лексичну трансформацію генералізації та застосування стратегії доместикації. Принагідно зауважимо, що в наведеному прикладі застосовуємо генералізацію й під час перекладу лексеми *batter*: семна структура слова містить сему «рідкий», це рідке тісто, під час перекладу ця сема не актуалізується, але компенсація відбувається завдяки відеозображенню консистенції тіста. Також у наведеному реченні на синтаксичному рівні трансформуємо словосполучення, замінюючи його словом: *spread into a level layer – розрівняти.*

В інших контекстах відеозображення зумовлює вибір інших відповідників для перекладу англійського *pan*: *Put the croissant in a dry pan and toast* (Г. Рамзі) – *Покладіть круасани на суху сковорідку і обсмажте; I'm going to get a pan on and I'm going to put it on a little heat* (Дж. Олівер) – *Я візьму каструлю та поставлю її на невеликий вогонь; First, pour red wine into a pan and gently heat* (Г. Рамзі) – *Спочатку налейте в каструлю червоного вина й трохи підігрійте; Add 150 grams of caster sugar to a pan followed by a couple of star anise* (Г. Рамзі) – *Висипте у сотейник 150 грамів цукру, додавши пару зірочок анісу.* В останньому прикладі маємо еквонімічну заміну: *сотейник* – «сковорідка з товстим дном і високими прямими боками, в якій готують переважно соте» [8]. Цю ж лексему вважаємо доцільним використати і під час перекладу словосполучення *casserole style pan*: *I'm using a kind of casserole style pan on a medium heat* (Дж. Олівер) – *Я використовуватиму сотейник на середньому вогні.* Зрозуміло, орієнтація на відеозображення вимагає від перекладача обізнаності з цим предметним складником кулінарного мистецтва та особливостями номінацій у мові перекладу.

Подібні особливості виявляються й під час перекладу лексеми *bowl*, до якої у словниках [7] маємо відповідники *миска, чаша, чашка, келих*. Але широкий контекст – не тільки текст, але й відповідний відеоряд – зумовлює як уживання словникового відповідника, так і застосування еквонімічних замін: *First add pork mice to the bowl, season with salt and pepper and mix* (Г. Рамзі) –

Спочатку покладіть свиний фарш у миску, направте сіллю й перцем та перемішайте; I'll add one and a half cups of unsalted butter to the mixing bowl (А. Олсон) – *Я додам півтори склянки несоленого масла в чашу міксеру; Just one side of the bowl* (Г. Рамзі) – *З одного боку тарілки.*

Для називання форми для випікання з невисокими бортами в аналізованих текстах відеорецептів уживається лексикалізоване словосполучення *baking tray*: *So get this on a thin baking tray* (Дж. Олівер), що контекстуально мовцями може скорочуватися лише до іменника *tray*: *I have one tray that's for bases* (А. Олсон). Українсько-англійські словники [7] не містять відповідника для *baking tray* у разі наявності варіантів перекладу *baking pan* – *деко для випікання*. Уважаємо доцільним під час перекладу уживати однослівний відповідник *деко*: *Покладіть це на тонке деко; У мене одне деко для основи.* Тлумачний словник української мови [8] маркує слово *деко* як діалектне, синонім до слова *лист* у значенні «тонкий, щільний шматок або шар якого-небудь матеріалу (паперу, заліза, фанери і т. ін.)». Але сучасне живе мовлення засвічує активне побутування слів *деко* і *лист* саме на означення зазначеного вище типу форми для випічки (див., наприклад пропозиції інтернет-магазинів із продажу кухонної техніки та начиння).

Складним може виявитися пошук адекватних відповідників до назв кухонної техніки та приладдя. Таких назв в аналізованих текстах небагато, але для певної кількості нових приладів словники поки не фіксують відповідників, отже, виникає потреба звертатися до живого мовлення, приділяти увагу відеозображенню. Зауважимо, що навіть таке звичне й широкоживане слово, як *блендер*, фіксується поодинокими словниками української мови, а перекладні словники електронного ресурсу [7] до англійського *blender* пропонують як перекладні відповідники лексеми *змішувач, міксер*. Останнє не відповідає нашим поточним реаліям: *блендер* і *міксер* – різні кухонні прилади.

Наприклад, в одному з відеорецептів Джеймі Олівера фіксуємо: *So I'm gonna put 250 grams into a food processor...* В англійській мові *food processor* тлумачиться як електричний прилад, який по-різному нарізає їжу та швидко її змішує (*“an electric machine that cuts, slices, and mixes food quickly”* [9]). На інтернет-сайтах продавців кухонної техніки знаходимо детальніше пояснення: *“A great food processor is able to dice, mince, grind, knead, puree, slice and shred”* (<https://www.goodhousekeeping.com/appliances/a26064214/best-food-processors-review/>), тобто це прилад, який може нарізати кубиками і скибочками, розмелювати м'ясо, місити тісто, робити пюре, подрібнювати продукти. До сполуки

food processor «Новий українсько-англійський словник» [7] пропонує перекладний відповідник *кухонна машина*. Але магазини побутової техніки в Україні пропонують для продажу *кухонні машини* й *кухонні комбайни*. У рекламних матеріалах відмінності між ними пояснюють тим, що машини більші за розміром, потужніші, мають більше функцій та широкую комплектацію. У кухонній машині, по суті, поєднуються дуже багато функцій менших приладів: міксера, блендера, м'ясорубки, подрібнювача, тістоміса та ін. Тому під час перекладу наведеного вище речення орієнтуємося на ширший контекст: автор у відео використовує саме кухонну машину: *Покладу 250 грамів у кухонну машину...* Такий переклад можемо трактувати як синонімічну заміну.

В іншому контексті у Джеймі Олівера фіксуємо уживання лексеми *processor*: *Three cloves of garlic go straight into the processor...*, але відео демонструє використання мовцем значно меншого за розміром приладу, який в українському контексті отримав би іменування кухонного комбайна. Та під час перекладу зважаємо на необхідність дотримання вимог ізохронії, тому вважаємо за доцільне застосувати трансформацію еквонімізації: *Три зубчики часнику прямо в блендер...*, що не спотворює зміст кінцевого повідомлення, оскільки кухар використовував саме цю насадку до комбайна.

В інших контекстах доречним буде застосування прийому синонімічної заміни або генералізації: *Use the paddle attachment* (А. Олсон) – *Використовуйте насадку-лопатку*; *I have discovered you can use your pasta roller...* (А. Олсон) – *Я відкрила, що ви можете використати насадку для пасту...* Кухонні машини допускають комплектацію різноманітними аксесуарами, додатковими елементами спеціалізованого призначення. Для таких змінних компонентів у сучасному українському мовленні часто вживається слова *насадка* із залежними іменниками, як-от: *насадка для замісу тіста*, *насадка для картоплі фри* тощо. Під час перекладу, як бачимо, застосовується і зміна порядку слів, що є типовим для перекладу іменниково-іменникових словосполучень із означальними відношеннями.

Синонімічні та метонімічні заміни доводиться використовувати під час перекладу лексикалізованих термінологічних словосполучень, оскільки в різних лінгвокультурах семантичною основою творення термінів стали різні ознаки. Скажімо, лексема *powder* входить до складу терміносполук *Dutch processed cocoa powder*, *baking powder*, *gelatin powder*, *meringue powder*, *espresso powder*, *skim milk powder*. В усіх випадках актуалізовані семи «сухий», «порошок». Але для кожної сполуки маємо різні українські відповідники.

Перше словосполучення може бути перекладене як *алкалізований какао-порошок* (синонімічна заміна), або *алкалізоване какао* (синонімічна заміна з опущенням), або як *голландський какао-порошок*, або *голландське какао* (опущення). Для проведеного нами закадрового перекладу доцільним видається вживання варіанта *алкалізоване какао* з двох причин. По-перше, цей термін, в основу якого покладено ознаку за процесом виготовлення (какао-порошок піддається процесу алкалізації – оброблення лугами, що знижує кислотність какао, надає йому більш темного кольору та збільшує термін зберігання), більш відомий в українській лінгвокультурі, саме ця характеристика зазначається на товарних упаковках. По-друге, це словосполучення у формі родового відмінка містить 10 складів, що краще відповідає восьми складовому англійському словосполученню, аніж кореферентна заміна із компонентом *порошок*, яка містить 13 складів: *three quarters of a cup of Dutch processed cocoa powder* (А. Олсон) – *три чверті склянки алкалізованого какао*. Принагідно зауважимо, що в англійській лінгвокультурі також є терміносполука *alkalized cocoa powder*, але більш відомим і уживаним (зокрема, саме він зазначається на товарних упаковках) є термін із іншою мотивацією: *Dutch* – *голландський* – за місцем розроблення процесу на початку XIX століття.

Для перекладу другої терміносполуки *baking powder* може бути використано словосполучення *порошок для випічки* (частинимовна заміна дієприкметника на іменник, зміна синтаксичного зв'язку та порядку слів зі збереженням семного набору та внутрішньої форми номена) або слово *розпушувач* (синонімічна заміна, зміна ономаціологічної структури найменування та зміна мотиваційної бази – «те, що використовується для розпушування»). Беручи до уваги кількість складів та уживаність найменувань у живому мовленні (знову-таки суттєвим маркером виступає уживання слова чи словосполучення на товарних упаковках), надаємо перевагу лексемі *розпушувач*: *a teaspoon and a half of baking powder* (А. Олсон) – *півтори чайної ложки розпушувача*. Зауважимо, що у сучасному українському мовленні побутують і синонімічні вислови *пекарський порошок*, *пекарний порошок*, але вони значно менш уживані.

Для перекладу третьої терміносполуки *gelatin powder* уживаємо однослівний український відповідник *желатин*, застосовуючи трансформацію опущення: *I just need a teaspoon of plain gelatin powder* (А. Олсон) – *Зараз мені треба чайна ложка звичайного желатину*. По-перше, відповідник-словосполучення (родовий відмінок *желатинового порошку*) має 9 складів порівняно з 5 складами вихідної конструкції, що є неба-

жаним для закадрового перекладу. По-друге, харчовий желатин може бути порошкоподібний, гранульований і листовий, але в українській лінгвокультурі на форму вказують лише коли йдеться про листовий желатин, на форми порошку та гранул (такий желатин більш низької якості) експліцитно не вказують (зокрема, й на товарних упаковках).

Терміном *meringue powder* позначають порошок, який отримують із яєчних білків. Термін має прозору мотивацію щодо другого компонента – вказівку на текстуру продукту (це, дійсно, порошок) і приховану мотивацію щодо першого компонента – він мотивований словом *meringue* – “*a mixture of sugar and the beaten white part of eggs, baked until firm, or the light, sweet cake made of this*” [9], тобто в основі мотивації – мета використання предмета (продукту). Відповідником в українській мові буде терміносполука з іншою прозорою мотивацією – за вказівкою на сировину та одну з ознак текстури: *сухий яєчний білок*; також уживається двокомпонентне словосполучення *сухий білок*. Синонімом до терміносполучення в українській мові є лексема *альбумін*: це передусім біохімічний термін, але внаслідок процесу транстермінологізації він уживається й у сфері харчового виробництва. Під час перекладу фрази з цим словосполученням ми надали перевагу двокомпонентному словосполученню, яке містить меншу кількість складів: *Just beat one and a half tablespoons of meringue powder* (А. Олсон). – *Просто збийте півтори чайні ложки сухого білка*.

Під час перекладу словосполучення *espresso powder* застосовуємо граматичну трансформацію перестановки: *Now I'll add some instant espresso powder* (А. Олсон) – *Зараз я додаю трохи порошку еспресо*. Під час перекладу речення змушені застосувати й трансформацію опущення (*instant* – (швидко)розчинний), оскільки і без цього компонента перекладена фраза містить 14 складів проти 11 в оригінальній фразі.

Шосте найменування *skim milk powder* (синоніми *skimmed milk powder*, *nonfat dry milk powder*) означає дрібний сухий порошкоподібний продукт, який виготовляється зі знежиреного (збираного) молока. Подібний продукт виготовляється і з цільного (незбираного) молока, тоді він має назву *whole milk powder*. Українськими відповідниками до цих двох найменувань будуть синонімічні заміни *сухе знежирене молоко* і *сухе незбиране молоко* відповідно. При цьому зі значення терміносполуки зникають семи «сипкий», «дрібний» і лексична трансформація супроводжується зміною синтаксичного зв'язку та порядку слів. Але якщо структура мови перекладу має 4 склади, то необхідний у тексті перекладу родовий відмінок повного українського відповідника матиме

11 складів, що для закадрового перекладу небажано. Тому вважаємо за доцільне застосувати прийом генералізації (із синтаксичного погляду матимемо опущення): *I add one and a half tablespoons of skim milk powder* (А. Олсон) – *Я додаю півтори чайної ложки сухого молока*.

Принагідно зауважимо, що в проаналізованих текстах зафіксовано вживання ще двох терміносполук із компонентом *milk*, які вимагають уваги перекладача: *I've got a cup of evaporated milk along with a half a cup of regular milk* (А. Олсон). *Regular milk* – це звичайне молоко (у багатьох контекстах протиставляється *organic milk* – органічному молоку, отриманому від худоби, вирощеної за методами органічного виробництва). Англо-українські словники пропонують сполучення *evaporated milk* перекладати як *згущене молоко* [7]. Але такий переклад може стати перекладацькою помилкою. *Згущеним молоком* в Україні називають концентрований молочний продукт, отриманий із молока шляхом згущення та консервування цукром або стерилізацією. Широкому загалу відомо передусім згущене молоко з цукром, саме з таким продуктом відразу виникають асоціації. Але згущування молока може відбуватися і без додавання цукрового сиропу, у такому разі продукт консервують шляхом стерилізації й у результаті отримують «згущене молоко без цукру», яке називають концентрованим молоком. Англійське *evaporated milk* позначає саме згущене молоко без цукру, тому під час перекладу доцільно вживати термін *концентроване молоко*: *Я беру склянку концентрованого молока й пів склянки звичайного молока*.

Також перед перекладачем постають певні труднощі під час перекладу слів на позначення процесів обробки продуктів та приготування страв. Поряд із лексемами, які мають повні словникові відповідники (*roast* – *запекати*, *bake* – *пекти*, *fry* – *смажити*, *boil* – *варити*, *glaze* – *глазурувати*, *blanch* – *бланшувати*), є такі, що під час перекладу потребують застосування перекладацької трансформації додавання, завдяки чому експлікуються ті чи ті семи: *simmer* – *варити (кип'ятити) на малому вогні*, *skim* – *знімати, збирати (піну, вершки, накип тощо)*. Це небажано у разі закадрового перекладу в плані тривалості звучання, але інколи цього не можна уникнути задля досягнення точності та еквівалентності перекладу: *Up to the boil and then turn it down. Let it simmer and then skim it.* (Г. Рамзі) (17 складів) – *Закип'ятить і зменшить газ. Нехай кипить помалу, знімать піну*. (19 складів). У наведеному прикладі фіксуємо частиномовну заміну (*up to the boil* – *закип'ятить*), кореферентні заміни (*it* – *газ*, *it* – *піну*).

З іншого боку, є лексеми, що допускають низку синонімічних заміни під час перекладу: *crumble* –

(по)дрібнити, (по)(роз)кришити, (роз)дробити, (роз)лама(ува)ти: *I just **crumble** them in to the mushrooms* (Г. Рамзі) – Я просто **розламаю** їх до грибів (у рецепті йдеться про каштани).

Англійська лексема *cook* має загальне значення «готувати їжу способами теплової обробки» (“to prepare food by heating it in a particular way, or (of food) to be prepared in this way” [9]). У перекладних текстах вона може зазнавати формальної трансформації, замінюватися на словниковий відповідник *готувати* («3. Варити, приготувати їжу; куховарити» [8]). Але доволі часто застосовують трансформацію конкретизації й під час перекладу вказують на спосіб теплової обробки, що, зрозуміло, визначається контекстом: *On Christmas day simply pop it into the oven and **cook** at 200 degrees 40 minutes* (Г. Рамзі) – На Різдво просто покладіть це до духовки і **готуйте** при 200 градусах 40 хвилин; *This year **I'm cooking** my bird two ways for maximum flexibility* (Дж. Олівер) – Цьогоріч я **приготую** свою птицю двома способами для максимальної гнучкості; *That's going to go into a pan of boiling water just to **cook** for about 5 minutes* (Дж. Олівер) – Відправляємо це в каструлю з окропом і **варимо** близько 5 хвилин; *Put a lid on and **cook** that slowly* (Дж. Олівер) – Накрийте кришкою і повільно **тушкуйте**.

Англійська мова має низку слів на позначення різних способів нарізання продуктів, на що слід зважати під час перекладу й застосовувати або трансформацію додавання, або трансформацію генералізації, уживаючи гіперонім. Гіпероніму *cut* – (на)різати в англійській мові відповідають гіпоніми *slice* – *різати тонкими скибочками*, *dice* – *нарізати кубиками*, *chop (up)* – *шаткувати, кришити*, *shred* – (на)різати, *rвати тонкими смужками*, *mince* – *різати (сікти) на дрібні шматочки*, *trim* – *підрізати (край, верх тощо), підрівнювати*. Повторимося, що додавати лексеми до звукової фрази небажано у разі закадрового перекладу, й компенсувати застосування генералізації допомагає відео, на якому демонструється спосіб нарізання. Крім того, можливі і синонімічні заміни українськими відповідниками (на)різати, (на)кришити, (по)дрібнити, (на)шаткувати тощо: *First thing **slice** the onion* (Г. Рамзі) – Спочатку **наріжте** цибулю; *One or two nice apple. Roughly **chop** it* (Дж. Олівер) – Одне або два яблука. **Розріжте** його; *I'll **dice** it up* (А. Олсон) – **Покришу** їх (ідеться про цукати з апельсинових шкірок; маємо у цьому випадку й морфологічну трансформацію – категорійну заміну числа); *Take off the outer leaves, **trim** the bottom and **cut** in half* (Г. Рамзі) – Зніміть верхні листки, **зріжте** низ і **розріжте** навпіл; *We'll let that simmer now, just enough time for me to get some herbs **chopped up**. So just finely **slice** the parsley* (Дж. Олівер) – Нехай

це потихеньку кипить, якраз досить часу **накришити** зелень. Просто гарно **нарізаємо** петрушку (у цьому прикладі маємо також зміну синтаксичної структури речення – заміну предикативної частини з конструкцією об'єктного інфінітива на просте двоскладне речення, синонімічну заміну *herbs* – *зелень*).

Ще одним аспектом лексичних труднощів перекладу виявився переклад метафоричних висловів. Це те, що не властиво письмовим рецептам, але для контексту відеоблогінгу є прийнятним і навіть бажаним із огляду на його орієнтування не тільки на функцію інформування та пояснення, але й на експресивну та естетичну функції. Під час перекладу застосували трансформацію демегафоризації: *Just **kiss** those with a little bit of honey, and that will just protect the lovely crispy skin* (Дж. Олівер) – **Нанесіть** зверху трохи меду, і це захистить цю чудову хрустку шкірочку; *Now sage, and pork, and apple – that's the perfect **marriage*** (Г. Рамзі) – **Шавлія, свинина, яблуко – чудове поєднання**. В інших випадках ми зберегли метафори, застосувавши граматичні трансформації: *windowpane tea cookies* (А. Олсон) – чайне печиво з **віконцем** (зміна порядку слів); *I'm going to do **diamonds cutouts*** (А. Олсон) – А тепер **виріжу діаманти** (опущення).

Аналізовані нами кулінарні тексти насичені прикметниками певних тематичних груп. Умовно ми виокремили дві ключові групи: до першої віднесли прикметники, що безпосередньо описують різні сторони страв або їх інгредієнтів: називають ознаки предметів за властивостями, що сприймаються органами смаку, дотику, слуху, нюху; до другої віднесли прикметники зі значенням загальної позитивної оцінки. Під час перекладу кулінарних текстів важливо якомога точніше перекласти лексеми першої групи, тоді як друга група припускає застосування синонімічного перекладу, експресивних конотативних трансформацій посилення чи применшення ознаки [10, с. 76], можливе застосування трансформації опущення, якщо в англійському тексті вжито синоніми. Також необхідно під час перекладу зберегти смисловий взаємозв'язок між лексемами цих двох груп: лише отримання певної якісної ознаки (текстури страви, балансу смаку тощо) дає підстави для позитивної оцінки. Наведемо кілька прикладів.

*It makes it a little bit **sweete*** (Г. Рамзі) – Вони **роблять її трохи солодшою**. У контексті йдеться про додавання яблук до начинки зі свинини; застосовано граматичну трансформацію категорійної заміни числа.

*I don't want a **runny** sauce. I want something really **nice and thick, delicious, packed full of flavor*** (Г. Рамзі) – Я не хочу, щоб соус був **рідким**. Хочу, щоб він був **гарним, густим, вишуканим, спов-**

неним смаку. Цей приклад яскраво демонструє згаданий вище взаємозв'язок: лише досягнення якісної ознаки (густа текстура соусу) дає підстави для високої загальної позитивної оцінки. Під час перекладу застосовано граматичні трансформації зміни структури речень. В іншому прикладі також простежуємо цей смисловий взаємозв'язок, але акцент зроблено на ознаці кольору: *So after the 30 minutes you've got this beautiful golden brown pastry* (А. Олсон) – *За 30 хвилин ви маєте ці чудові золотисто-коричневі коржі*. Під час перекладу цього речення застосовано також трансформацію конкретизації: англійське *pastry* уживається на означення широкого кола кондитерських виробів, повного словникового відповідника українська мова не має, тож добір слова під час перекладу залежить від контексту.

So it's silky, silky, smooth, and it's going to be amazing (Дж. Олівер) – *Він шовковистий, однорідний, і буде чудовим*. У контексті йдеться про опис текстури збитого в кухонній машині крему, тож для доволі широкозначного англійського прикметника *smooth* використали під час перекладу прикметник *однорідний*, що конкретизує ознаку однаковості складу та властивостей в усіх частинах [8]. Акцентування семи «однорідний» маємо і в такому контексті: *The butter and the chocolate have melted through and this is nice and smooth*. (А. Олсон) – *Масло й шоколад повністю розтопилися, суміш гарна й однорідна*.

Нерідко у відеотекстах Джеймі Олівера та Гордона Рамзі в одному реченні вживаються кілька прикметників позитивної оцінки, часом із залежними прислівниками, що вказують на міру вияву ознаки, або прислівниками, утвореними від оцінних прикметників. Можливий і дослівний переклад, але, як правило, доводиться застосовувати і лексичні, і граматичні трансформації. Наведемо кілька прикладів.

The balance of flavours is nice and delicate (Г. Рамзі) – *Баланс смаків гарний і витончений*.

I'm going to show you a brilliant side dish that is so beautiful, delicious, and really fun to put together (Дж. Олівер) – *Я покажу вам чудовий гарнір, прекрасний, смачний, легкий у приготуванні*. Під час перекладу застосували конотативну трансформацію применшення ознаки (*brilliant* – *чудовий*), синонімічну заміну (*fun* – *легкий*), опущення (*really*), заміну словосполучення однослівним відповідником (*side dish* – *гарнір*).

Of course, cabbage is incredibly good for you, but we've made this so desirable, so delicious (Дж. Олівер) – *Зрозуміло, капуста дуже корисна, а ми зробили її ще такою гарною, такою смачною*. Під час перекладу застосували конотативну трансформацію применшення ознаки (*incredibly* – *дуже*, *desirable* – *гарна*), конкретизації (*good* – *корисна*).

Don't worry if it's not perfect, the flavours are going to be amazing (Дж. Олівер) – *Не хвилюйтеся, якщо вони не ідеальні, смак буде дивовижним*. Під час перекладу застосовуємо граматичну трансформацію категорійної заміни числа (*it* – *вони*).

It's looks rich, delicious, sumptuous, luxurious (Г. Рамзі) – *Це виглядає поживно, смачно, розкішно*. Під час перекладу застосували частинимовну заміну (прикметники замінено під час перекладу на прислівники), трансформацію опущення (два синонімічні прикметники перекладено одним словом *sumptuous, luxurious* – *розкішно*), конкретизацію та применшення ознаки (*rich* – *поживно*).

It's rich, sumptuous and incredibly easy to do (Г. Рамзі) – *Розкішна і наддивовижно проста в приготуванні страва*. Під час перекладу змінено структуру речення: в українському перекладі маємо односкладне називне речення, застосовано трансформацію опущення (два синонімічні прикметники перекладено одним словом *rich, sumptuous* – *розкішна*).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, переклад кулінарних текстів вимагає від перекладача обізнаності у сфері кулінарії, уваги до низки позамовних чинників. Багато кулінарних назв англійської та української лінгвокультури є лише частковими відповідниками, оскільки різняться внутрішньою формою, набором сем, граматичною структурою. Важливим є вибір перекладацького відповідника залежно від контексту. Серед лексичних труднощів перекладу виокремлено: переклад назв інгредієнтів, кулінарних дій і процесів, посуду, кухонного приладдя та начиння, термінологізованих словосполучень, метафоричних висловів, прикметників. Під час перекладу застосовано такі типи трансформацій, як: синонімічні заміни, кореферентні заміни, метонімічні заміни (зокрема, конкретизація, генералізація, еквонімізація), деметафоризація, експресивні конотативні трансформації посилення чи применшення ознаки. Лексичні трансформації в більшості супроводжуються трансформаціями на граматичному рівні.

Подальші дослідження передбачають, по-перше, залучення до аналізу інших типів текстів сучасного кулінарного дискурсу, по-друге, опис граматичних труднощів перекладу, по-третє, вивчення соціокультурних аспектів перекладу кулінарних текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Culinary Linguistics. The chef's special / Edited by Cornelia Gerhardt, Maximiliane Frobenius and Susanne Ley. John Benjamins Publishing Company Amsterdam/Philadelphia, 2013, 347 p.
2. Mac Con Iomaire M. The Language of Food: A Review of the 2009 Oxford Symposium on Food and Cookery. *Journal of Culinary*

- Science and Technology*, Vol. 7. 2019, No. 2–3, pp. 211–217.
3. Жулавська О., Заболотна І. Способи відтворення кулінаронімів українською мовою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2021. № 52. Том 2. С. 137–140.
  4. Державецкая И. Глюттотическая лексика и проблемы её перевода. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2013. Том 26 (65). № 1. С. 466–470.
  5. Панченко О. Глютонічний дискурс як проблема перекладу. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. 2021. № 16. С. 90–95.
  6. Чернова Ю., Гаращенко Т. Кулінарна термінологія та проблеми її перекладу. *Молодий вчений*. 2018. № 12 (64). С. 148–151.
  7. Англо-українські словники. URL: <https://e2u.org.ua>
  8. Словник української мови : в 11 т. URL: <http://sum.in.ua>
  9. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org>
  10. Литвин І. Перекладознавство : науковий посібник. Черкаси : Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013. 288 с.
- REFERENCES**
1. Culinary Linguistics. The chef's special / Edited by Cornelia Gerhardt, Maximiliane Frobenius and Susanne Ley. John Benjamins Publishing Company Amsterdam/Philadelphia, 2013, 347 p.
  2. Mac Con Iomaire, M. (2019). The Language of Food: A Review of the 2009 Oxford Symposium on Food and Cookery. *Journal of Culinary Science and Technology*. Vol. 7. No. 2–3, pp. 211–217.
  3. Zhulavska, O., Zabolotna, I. (2021). Sposoby vidtvorennia kulinaronimiv ukrainskoiu movoiu [Ways of reproduction of culinary names in the Ukrainian language]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*. 2021. No. 52, Iss. 2, pp. 137–140.
  4. Derzhavetska, I. (2013). Glyuttonicheskaia leksika i problemy eyo perevoda [Gluttonic lexis and difficulties of its translation]. *Uchenyie zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. Seriya "Filologiya. Sotsialnye kommunikatsii"*. 2013. Vol. 26 (65). No. 1, pp. 466–470.
  5. Panchenko, O. (2021). Hliutonichnyi dyskurs yak problema perekladu [Gluttonic discourse as a problem of translation]. *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni I. Franka. Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. 2021. No. 16, pp. 90–95.
  6. Chernova, Yu., Harashchenko, T. (2018). Kulinarna terminolohiia ta problemy yii perekladu [Culinary terminology and problems of its translation]. *Molodyi vchenyi*. 2018. No. 12 (64), pp. 148–151.
  7. Anhlo-ukrainski slovnyky [English-Ukrainian dictionaries]. Retrieved from: <https://e2u.org.ua>
  8. Slovyk ukrainskoi movy [Ukrainian language vocabulary]: v 11 t. Retrieved from: <http://sum.in.ua>
  9. Cambridge Dictionary. Retrieved from: <https://dictionary.cambridge.org>
  10. Lytvyn, I. (2013). Perekladoznavstvo [Translation studies] : naukoviy posibnyk. Cherkasy : Vydavnytstvo Yu. A. Chabanenko. 2013, 288 p.

УДК 82.0:[159.923:159.937.7]
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-88-13>

ПОНЯТТЯ СИНЕСТЕЗІЇ В ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНОМУ ВИМІРІ

Пелікан М. Р.

*аспірантка кафедри німецької філології
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
orcid.org/0000-0002-4007-8668
marjanapel@gmail.com*

Ключові слова: *сплутування чуттів, інтермодальні властивості, сфера відчуття, мовна синестезія, синестетична метафора.*

У статті розглянуто явище синестезії, яке позначає поєднання двох чи більше фізично розділених сфер сприйняття. Наукові студії даного феномену сягають початку XVIII століття і стосуються цілої низки наук, як-от медицина, психологія, філософія, мистецтвознавство. Віднедавна синестезію активно досліджують у літературознавстві та лінгвістиці. Дотепер немає єдиної дефініції, яка б охоплювала результати досліджень цих галузей. У розвідці проаналізовано явище синестезії в наукових працях із вищезгаданих дисциплін, наведено приклади зразків різного роду синестетичних модальностей.

У результаті узагальнення науково-теоретичних підходів щодо тлумачення синестезії зазначаємо, що всі дослідження цього явища об'єднує той факт, що невеликий відсоток людей наділений здатністю до відчуття, яке супроводжується співвідчуттям іншої модальності. З медичного погляду це тривалий час уважали хворобою. Роботи в галузі психології розглядають синестезію суто як психічний феномен. З погляду філософії йдеться про здатність висловлювати враження в понятті, поєднання усвідомленого та неусвідомленого. У мистецтвознавстві злиття відчуттів веде до нового витвору. У літературознавстві та лінгвістиці мовиться про «інтермодальні властивості», мовну форму, підкатегорію метафори.

Закцентовано увагу на структурних і морфологічних особливостях літературних синестетичних явищ, наведено приклади синтаксично-семантичних форм мовної синестезії.

Основною метою роботи визначено огляд різних підходів і розроблення власного визначення, яке буде релевантним для подальшого дослідження художнього явища синестезії в мовному й естетичному аспектах. Стверджується, що синестезія – це особливе світосприйняття, що поєднує дві чи більше розділені сфери сприйняття, усвідомлене та неусвідомлене, репрезентується через мову.

Перспективою майбутніх наукових досліджень у цьому напрямі є аналіз мовно вираженої синестезії в художньому творі.

THE CONCEPT OF SYNESTHESIA IN AN INTERDISCIPLINARY DIMENSION

Pelikan M. R.

Postgraduate Student at the Department of German Philology

Ivan Franko National University of Lviv

Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-4007-8668

marjanapel@gmail.com

Key words: *synesthesia, intermodal properties, sphere of feeling, language synesthesia, synesthetic metaphor.*

The article explores the phenomenon of synesthesia, which involves the combination of two or more physically separated spheres of perception. Scientific studies of this phenomenon date back to the beginning of the 18th century and are related to a number of sciences, such as medicine, psychology, philosophy, art history. Synesthesia has recently seen a great surge of interest in literary studies and linguistics. There is still no comprehensive definition that would cover the core findings in these fields. The article examines the phenomenon of synesthesia in scholarly papers across the above-mentioned disciplines and provides the examples of various types of synesthetic modalities.

The analysis of scientific and theoretical approaches to the treatment of synesthesia shows that what all studies of this phenomenon have in common is the fact that a small percentage of people have the ability to feel, which is accompanied by empathy of another modality. From a medical point of view, it was considered a disease for a long time. In psychological research papers, synesthesia is treated merely as a mental phenomenon. From a philosophical perspective, it involves the ability to express impressions in a concept, a combination of the conscious and the unconscious. In art history, the fusion of perceptions gives rise to a new creation. In literary studies and linguistics, it refers to “intermodal properties”, a linguistic form, a subcategory of metaphor. The prime focus of the paper is on structural and morphological features of literary synesthetic phenomena. The examples of syntactic-semantic forms of linguistic synesthesia are given.

This study aims to provide a survey of the existing approaches and offer a definition, relevant for further research into the artistic phenomenon of synesthesia in linguistic and aesthetic aspects. It is argued that synesthesia is a special perception of the world that combines two or more separate spheres of perception, conscious and unconscious, and is represented through language. The prospect for further research is the investigation of linguistically expressed synesthesia in a work of fiction.

Постановка проблеми. Поліаспектність тлумачення та різноманітні сучасні підходи до дослідження поняття синестезії уможливають стверджувати, що синестезія є інтердисциплінарним комплексним явищем, яке охоплює погляди різних наук – медицини, нейропсихології, філософії, літературознавства, мовознавства. Думки науковців щодо появи поняття «синестезія» в історичному розрізі різняться. Є припущення, що перші наукові відомості про синестезію з’являються на початку ХІХ століття, зокрема в дисертаційному дослідженні з медицини Георга Тобіаса Людвіга Сакса (Georg Tobias Ludwig Sachs, 1786–1814 pp.), опублікованому в 1812 р. латиною в Ерлянгені, а згодом (1824 р.) перекладеному німецькою мовою лікарем Юліусом Гайнріхом Готтлібом Шлегелем

(Julius Heinrich Gottlieb Schlegel, 1772–1839 pp.) [1, с. 293; 2, с. 1]. За Гайнцом Вернером (Heinz Werner), уперше феномен синестезії науково тематизував ще на початку ХVІІІ століття британський окуліст Джон Томас Вулгаус (John Thomas Woolhouse, 1650–1734 pp.). Теорія синестезії базується на прадавній ідеї єдності відчуттів, сформульованій ще Аристотелем у роботі “De anima”, у якій автор порівнює дані, отримані з різних органів чуття, і виокремлює відмінності між ними. Аристотель розглядав єдність чуттів за аналогією до системи координат, де основні лінії перетинаються в певній точці. Ішлося про те, що у природі є дані (величина, число), що можуть відобразитися всіма органами чуття. Саме виходячи із вчення Аристотеля про спільне відчуття

(Gemeinsinn), психолог Гайнц Вернер вводить поняття інтермодальних властивостей [3, с. 27]. Дослідження спирається на лінгвістичні (С. Ульман, П. Станєвські, М. Вернінг, В. Петерсен) і літературознавчі праці (С. Грос), з урахуванням психології сприйняття (С. Барон-Коген, Дж. Гаррісон).

Мета дослідження полягає в узагальненні науково-теоретичних підходів щодо тлумачення синестезії, розробленні робочої дефініції, яка буде релевантною для подальшого дослідження. Основна увага зосереджуватиметься на мовній синестезії, естетичних її властивостях. Основним **завданням** є осмислення усталеного розуміння синестезії, виділення структурних особливостей мовної синестезії.

Предмет дослідження – художня синестезія як багатоаспектне явище, властиве свідомості.

Об'єкт дослідження – наукові літературознавчі та лінгвістичні студії, дослідження феномену синестезії в галузях медицини, психології, філософії, мистецтвознавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найпоширеніших визначень синестезії є етимологічне: термін «синестезія» походить від грецького *synalsthēsis*, де *syn* – «поєднання, злиття», а *alsthēsis* – «сприйняття, чуття, відчуття», і означає в перекладі співвідчуття, одночасне відчуття (Mitempfindung). Отже, ідеться про поняття, яке загалом стосується сфери світосприйняття.

Усі дослідження явища синестезії базуються на фактах: невеликий відсоток людей володіє екстраординарними відчуттями кольору, смаку, форми, звуку, які виникають у буднях – під час читання, прослуховування музики, прийому їжі тощо. Синестети мають здатність, наприклад, бачити кольори тоді, коли чують звуки, або відчувати смак під час читання чи розмов [2, с. 1–2]. У наведеному пасажі герой збірки «Крейслеріана» Е. Т. А. Гофмана позначає кольори музичними термінами: “*Auch hatte ich grade ein Kleid an, das ich einst im höchsten Unmut über ein mißlungenes Trio gekauft, und dessen Farbe in Cis-Moll geht, weshalb ich zu einiger Beruhigung der Beschauer einen Kragen aus E-dur-Farbe darauf setzen lassen, Ew. Hoch- und Wohlgeboren wird das doch wohl nicht irritiert haben*” [4, с. 93]. Персонаж асоціює колір, тобто побачене, зі звуком, що відображає модальність почутого. Не випадково звертаємося саме до тексту визначного німецького письменника, композитора та художника доби романтизму Е. Т. А. Гофмана (Е. Т. А. Hoffmann, 1776–1822 pp.), який у своїх творах передусім спирається на особисте синестетичне сприйняття.

У словниках і лексиконах першочергово знаходимо тлумачення цього феномену з медичного погляду. Під синестезією розуміють «відчуття

подразнення одного органу чуття при подразненні іншого (наприклад, поява відчуття кольору під час прослуховування певних звуків)» [5, с. 1731], сплутування чуттів (Sinnesvertauschung), що довгий час уважалося хворобою, обов'язковий перетин подразнення одного органу чуття зі сприйняттям іншого [6, с. 747]. Тут акцентується психологічний аспект, згідно з яким синестезія розглядається як відхилення від норми або особистісна особливість.

У галузі психології проведено низку експериментальних робіт порівняльного вивчення відчуттів різних модальностей, закономірностей сенсibiлізації, залежності динаміки відчуттів від парної роботи великих півкуль головного мозку. Психологи, серед них Сімон Барон-Коген (Simon Baron-Cohen) і Джон Гаррісон (John Harrison), розуміють під синестезією “occurring when stimulation of one sensory modality automatically triggers a perception in a second modality, in the absence of any direct stimulation to this second modality” [7, с. 58]. Варто зазначити, що автори не визнають мовної синестезії, називають таке явище «псевдосинестезією», вважають синестезію суто психічним феноменом.

Оскільки у ХХ столітті на зміну емпіричному підходу до психологічних явищ прийшов біхевіористський, у межах якого науковці відмовлялися від ідеалістичного та базувалися на матеріалістичній основі, дослідження феномену синестезії призупинилося. Лише наприкінці ХХ століття спостерігаємо повернення до цього явища, нові спроби його наукового обґрунтування.

З філософського погляду синестезію розглядають як соціокультурне явище. Мовиться про здатність особистості зосереджувати увагу на певних ознаках дійсності, активно аналізувати чуттєві факти в органічному поєднанні зі здатністю висловлювати враження в понятті, у художньому образі, що стає необхідною опосередковуючою ланкою між неусвідомленим і свідомим, крізь яку чуттєві враження заломлюються і перетворюються на усвідомлені уявлення [8]. Важливим для даного дослідження в цій позиції є те, що увага зосереджується на синестезійному вираженні через чуттєві факти та художні образи. Синестезія поєднує усвідомлене та неусвідомлене, що особливо важливо для естетики романтизму.

У мистецтвознавстві синестезія – це синтез окремих мистецтв, який якісно відрізняється від їх простої суми. Різні мистецтва зливаються, утворюючи іншу чуттєвість, інший витвір. Тут синестезія ототожнюється з «міжмодальним переносом», завдяки якому відчуття поєднуються [9, с. 62–63]. Ця інша чуттєвість наближає людину до світу невлізного, такого, що перебуває поза відчуттями. Ідея проникнення за допомогою відчуття у сферу абсолютного

становить основу романтичної естетики, наприклад, коли йдеться про музикалізовану літературу чи візуалізовану музику.

Першочергово під явищем синестезії розуміли спільне сприйняття або «комунікацію» органів чуття, інтеграцію такого сприйняття в єдиний організм, тіло як «система синергії» (“systeme synergique”). У такому значенні синестезія постає єдністю сприйняття, на протигагу «старому» дуалістичному протиставленню душі та тіла [10, с. 185]. Важливим є акцентування на тілі як органі світосприйняття.

Довгий час синестезію розглядали як риторичну фігуру – «літературна синестезія» була об'єктом дослідження в галузі риторики, стилістики, літературознавства [11, с. 194]. З погляду риторики синестезія – це риторична фігура, переважно метафора, що використовує для своєї функції сплутування чуттів як варіацію зразків і форм сприйняття [6, с. 747]. У літературознавстві терміном «синестезія» позначають мовно виражене злиття кількох відчуттів (наприклад, schreiendes Rot) [5, с. 1731], поєднання різних вимірів чуття в мовленнєву гру, що дає можливість інтенсифікувати естетичний досвід. У такому значенні термін «синестезія» уживають тривалий час – від античності до романтизму і символізму – на позначення дієвої чуттєвості (wirksame Versinnlichung) [6, с. 747]. Тобто за допомогою мовленнєвого вираження злиття декількох відчуттів автор має змогу передати через досвід естетичну інтенсивність явища.

Синестезії часто називають «інтермодальними властивостями» [3, с. 26]. Під модальністю тут розуміємо один із видів сенсорного сприйняття (зір, слух, дотик, нюх), який стосується стимулів і властивостей сприйняття, притаманних кожній окремій сенсорній області, наприклад, акустичній модальності – звукові подразники, оптичній модальності – світлові стимули та зорові сприйняття. Сприйняття простору, часу й інтенсивності зазвичай базується на інтермодальних властивостях. Отже, слуховий, зоровий і тактильний простори зливаються в єдиний сенсорний простір [12].

Одним із традиційних називають лінгвістичний підхід до розуміння синестезії. Ідеться про те, що для характеристики фактів однієї чуттєвої сфери часто використовуються вирази, що належать до іншої сфери чуття. Якщо взяти сферу звуків, то розрізняємо високі та низькі тони, легкий і важкий, світлий і темний, тупий і гострий звук. Водночас прикметниками «високий» і «низький» звично позначаємо речі у просторі, «легкий» і «важкий» належать до позначень ваги, прикметниками «тупий» і «гострий» характеризуємо річ із досвіду дотику до неї. Про кольори кажуть,

що вони можуть бути теплі та холодні, запахи – солодкі та гострі, смаки – вогняний і ніжний [3, с. 26–27]. Отже, мовиться про зв'язок модальностей із різних сфер чуття. Чим абстрактнішими будуть ці елементи з різних модальностей, тобто чим менше звук, світло, смак будуть характеризуватися звичними для них ознаками, тим більш правдивими будуть синестезії. На прикладах із творів німецького письменника Ернста Теодора Амадея Гофмана бачимо такі зв'язки різного роду модальностей:

1. Звук і світло:

a) Schaut die Sonne an, sie ist der Dreiklang, aus dem die Akkorde, Sternen gleich, herabschießen und Euch mit Feuerfaden umspinnen. – Verpuppt im Feuer liegt Ihr da, bis sich die Psyche emporschwingt in die Sonne;

<...> *Da fuhren Lichtstrahlen durch die Nacht, und die Lichtstrahlen waren Töne, welche mich umfingen mit lieblicher Klarheit* [4, с. 93];

b) *Doch plötzlich leuchtete ein Lied durch die Finsternis, dessen Töne funkelten wie milder Sternenschimmer* [4, с. 93].

У прикладі а) автор бачить сонце як тризвук, а світлові промені ототожнюються зі звуками. Приклад б) унаочнює відчуття автором пісні, що не звучить, як звично, а сяє.

2. Звук і колір: *Farbe in Cis-Moll, Kragen aus E-dur-Farbe* [4, с. 93].

3. Звук і запах: *Die wunderbare Musik des Gartens tönte zu ihm herüber und umgab ihn mit süßen, lieblichen Düften* [4, с. 93].

4. Світло і запах: *Ich wollte sie mit leiblichen Augen erschauen, aber da legte es sich wie eine große dunkelrote Nelke über meine Stirn, und ihr Duft, wie mit brennenden Strahlen den Hauch der Rose wegsengend, betäubte meine Sinne, so dass ein bitterschmerzliches Gefühl mich durchdrang, welches laut werden wollte in tiefklagenden Akzenten* [4, с. 93].

У наведеному вище прикладі автор мовно виражає синестезію запах, що обнімає палаючими променями, і характеризує таким способом модальність запаху ознаками, що не притаманні звичному його відчуженню, натомість такими, що звично характеризують світло, тобто побачене.

Виражаючи синестезію, Ернст Теодор Амадей Гофман поєднує також сплетіння відчуттів більш ніж двох модальностей:

– звук + світло + запах: *Es besitzt jemand ein Stück Land, das die Natur mit ganz besonderem Wohlgefallen im Schoße der Erde mit allerlei wunderbaren Schichten und metallischen Ölen vom Himmel herab aber mit duftigen Dünsten und feurigen Strahlen nährte, dass die schönsten Blumen ihre bunten glänzenden Häupter über das gesegnete Land erheben und ihre mannigfaltigen Wohlgerüche wie in*

einem jubelnden Choral zum Himmel aufatmend, die gütige Natur preisen [4, с. 94];

– звук + колір + запах: *Dagegen waren wieder die rosafarbenen und himmelblauen Vögel die duftenden Blumen, und der Geruch, den sie verbreiteten, stieg aus ihren Kelchen empor in leisen lieblichen Tönen, die sich mit dem Geplätscher der fernen Brunnen, mit dem Säuseln der hohen Stauden und Bäume zu geheimnisvollen Akkorden einer tiefklagenden Sehnsucht vermischten* [4, с. 94].

У даному прикладі «рожеві та небесно-блакитні птахи були запашиними квітами», пахли вони «м'якими звуками». Автор характеризує відчуття запаху через звук.

За характером відчуттів, що виникають додатково, розрізняють такі види синестезії: фотизми – зорові відчуття кольору чи світла, спричинені невізуальними подразниками, і фонізми – слухові відчуття, зумовлені неакустичними подразниками [13].

Дефініції синестезії в галузі мовознавства містять поняття синестетичної метафори [11, с. 195]. Словосполучення *холодний колір, гострий запах, низький тон* вважають метафоричними [3, с. 26–27]. У визначенні поняття синестезії лінгвісти говорять про розрізнення двох модальностей. Ідеться про те, що відчуття у сфері однієї сенсорної модальності, як-от зір, знаходить вираження в понятті, що початково належить іншій модальності, наприклад: *warme Farben, süßer Geruch* [11, с. 195]. Отже, зважаючи на синестетичну метафору «солодкий запах», відчуття, сприйняті нюхом, виражаються модальністю смаку.

Польський германіст Пшемислав Станєвські (Przemysław Staniewski) розглядає структурні особливості «синестетичної метафори», яка тісно пов'язана із семантичними особливостями такого виразу, і виділяє такі синтаксично-семантичні форми синестезії, як:

– атрибутивна синестетична конструкція: прикметник + іменник (напр.: *warme Farben, saurer Geruch, süße Stimme*) або іменникове словосполучення (Nominalphrase), у якому іменник є основою і модифікується прикметником [11, с. 197–198].

З метафорично-семантичної перспективи іменник ототожнюється з «доменом мети» (Zieldomäne), прикметник, що модифікує, є «доменом джерела» (Quelldomäne) [11, с. 197–198]. Варто зазначити, що згадана вище синестетична конструкція прикметника з іменником трапляється найчастіше.

Згідно з дослідженням Маркуса Вернінга (Markus Werning) і Вібке Петерсена (Wiebke Petersen), можна виділити такі підтипи атрибутивної синестетичної конструкції:

а) іменникове словосполучення з якісним прикметником в атрибутивному слоті, з. В. *gelbe Ruhe, grüner Duft*;

б) іменникове словосполучення зі скалярним прикметником (що має відповідний антонім) в атрибутивному слоті (*менший колір, кистий запах*): *Eine Rose von himmlischer Glut hoch gefärbt, streckte ihr Haupt empor und schaute den Medardus an mit englisch mildem Lächeln, und süßer Duft umfing ihn, und der Duft war das wunderbare Leuchten des reinsten Frühlingsäthers* [4, с. 94];

<...> *wenn die Jungfrauen lächelten, ging ein süßer Wohlklang durch das weite Gewölbe, und höher und freudiger schossen die wunderbaren Metallblüten hervor* [4, с. 95];

с) іменникове словосполучення з атрибутивним партиципом, наприклад, *brüllender Gestank: Unwillkürlich schlossen sich meine Augen und ein glühender Kuß schien auf meinen Lippen zu brennen: aber der Kuß war ein wie von ewig dürstender Sehnsucht lang ausgehaltener Ton* [4, с. 95].

З погляду морфології словосполучення з атрибутивним партиципом можна розглядати як окремий клас мовно вираженої синестезії.

Поряд з атрибутивною синестетичною конструкцією вирізняють такі, як:

– предикативна синестетична конструкція, наприклад: *der Klang ist hart, der Klang ist warm und sanft*;

– синестетична конструкція з родовим відмінком, наприклад: *der Duft der Ruhe und Entspannung, das Licht der Musik*. У даній синестетичній конструкції поєднуються два іменники, один із яких є доменом мети, а інший – «доменом джерела»;

– вербальне синестетичне словосполучення, наприклад: *süß duften, süß riechen, hell tönen*. У таких конструкціях основою виступає дієслово, що модифікується прикметником або прислівником.

Варто зазначити, що розглядаємо синтаксично-семантичні особливості «синестетичної метафори» на базі німецької мови.

За Стівеном Ульманом (Stephen Ullmann), відчуття складаються в певну ієрархію, існує напрям передачі від одного до іншого. Схематично ієрархія відчуттів виглядає так: ДОТИК → СМАК → НЮХ → ЗІР → СЛУХ [11, с. 196]. Зі схеми видно, що домінує почуте.

Як у лінгвістиці, так і в літературознавстві йдеться про мовну форму, про вираження через мову або про специфічне вираження літературної мови. Мовознавці та більшість літературознавців дійшли консенсусу, що мовні синестезії є специфічною підкатегорією метафори [7, с. 58]. Існує гіпотеза, що більшість метафоричних виразів, заснованих на сприйнятті (наприклад, *холодна тиша*), мотивовані та вкорінені у структуру перцептивного досвіду та сенсорну систему. Метафори не відображають абстрактно-амодальне значення слів, натомість слугують мовним вира-

женням нейрокогнітивних процесів, необхідних для обробки інформації, отриманої органами чуття [14, с. 426]. Оскільки прояву мовної синестезії передують нейрокогнітивні процеси, зважатимемо під час дослідження даного феномену на психологію сприйняття.

Висновки і перспективи подальших розробок. Якщо узагальнити науково-теоретичні підходи щодо тлумачення синестезії, релевантною для дослідження дефініцією цього феномену видається така: синестезія стосується сфери світосприйняття й означає поєднання двох чи більше фізично розділених сфер сприйняття (коліористика, звучність, смак, запах, світло). Коли говорять про синестезію, і лінгвісти, і літературознавці виходять із того, що йдеться про репрезентацію сприйняття через мову або про «специфічне вираження літературного вживання мови» (С. Гросс). Синестезія пов'язана зі складністю процесу сприйняття – подвійність відчуттів, злиття різних відчуттів, відчуття, яке супроводжується співвідчуттями іншої чуттєвої сфери. Ідеться не так про відхилення, як про наголошення на надзвичайності такого сприйняття, яке послуговується формою метафоричного вираження, відображає довільний зв'язок різних сфер уяви, поєднує усвідомлене та неусвідомлене.

Щодо перспектив дослідження, видається доцільним аналіз мовно вираженої синестезії в художніх творах автора доби романтизму Е. Т. А. Гофмана, у текстах якого простежуємо вираження через музику там, де мова не може сповна передати суті.

ЛІТЕРАТУРА

- Jewanski J. A colorful albino: The first documented case of synaesthesia, by Georg Tobias Ludwig Sachs in 1812. *Journal of the History of the Neurosciences* / J. Jewanski et al. (Ed.). 2009. № 18. P. 293–303.
- Simner J. Defining synaesthesia. *British Journal of Psychology*. 2012. № 103. P. 1–15.
- Böhme G. Synästhesien im Rahmen einer Phänomenologie der Wahrnehmung. *Synästhesie. Leib – Raum – Architektur*. 2013. Heft 31. S. 23–34.
- Margis P. Die Synästhesien bei E. T. A. Hoffmann. *Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft*. Stuttgart : Verlag von Ferdinand Enke. 1910. № 5. S. 91–99.
- Scholze-Stubenrecht W., Pescheck I. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. 8., überarbeitete und erweiterte Auflage. Berlin : Dudenverlag, 2015. 2128 S.
- Metzler Lexikon Literatur. Begriffe und Definitionen / D. Burdorf et al. Stuttgart : Springer-Verlag, 2007. 845 S.
- Groß S. Literatur und Synästhesie: Überlegungen zum Verhältnis von Wahrnehmung, Sprache und Poetizität. *Synästhesie. Interferenz – Transfer – Synthese der Sinne* / Astrid von der Lühe (Hr.). Würzburg : Königshausen & Neumann, 2002. S. 57–92.
- Савчин Г. В. Соціально-філософський аналіз категорії «синестезія» : автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Київ. 2018. 20 с.
- Ione A., Tyler Ch. Neuroscience, History and the Arts. Synesthesia: Is F-sharp Colored Violet? *Journal of the History of the Neurosciences* / S. Finger, P. Koehler (Ed.). 2004. № 13. P. 58–65.
- Lühe A. von der. Aisthesis – synaesthesia – sensus communis. Shaftesburys Entdeckung des moralischen Gefühls. *Synästhesie: Interferenz – Transfer – Synthese der Sinne* / Astrid von der Lühe (Hr.). Würzburg : Königshausen & Neumann 2002. S. 185–204.
- Staniewski P. Sprachliche Synästhesie – Versuch einer Typologie. *Phrasenstrukturen und -interpretationen im Gebrauch II*. Wrocław ; Dresden : Neisse Verlag, 2015. S. 193–203.
- Lexikon der Psychologie. Spektrum.de. URL: <https://www.spektrum.de/lexikon/psychologie/modalitaet/9864> (дата звернення: 25.12.2022).
- Deutsche Synästhesie Gesellschaft E. V. URL: <https://www.synaesthesia.org/de/synaesthesia/synaesthesialexikon> (дата звернення: 25.12.2022).
- Cacciari C. Crossing the senses in metaphorical language. *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. New York : Cambridge University Press, 2008. P. 425–443.

REFERENCES

- Jewanski, J. (2009). A colorful albino: The first documented case of synaesthesia, by Georg Tobias Ludwig Sachs in 1812. *Journal of the History of the Neurosciences* / J. Jewanski, S. Day, J. Ward (Ed.). № 18, pp. 293–303.
- Simner, J. (2012). Defining synaesthesia. *British Journal of Psychology*. № 103, pp. 1–15.
- Böhme, G. (2013). Synaesthesien im Rahmen einer Phänomenologie der Wahrnehmung [Synaesthesia in the context of a phenomenology of perception]. *Synaesthesia. Leib – Raum – Architektur*, vol. 31, pp. 23–34 (in German).
- Margis, P. (1910). Die Synaesthesien bei E. T. A. Hoffmann [E. T. A. Hoffmann's synaesthesia]. *Zeitschrift fuer Aesthetik und allgemeine Kunstwissenschaft [Journal of Aesthetics and General Art Studies]*. Stuttgart : Published by Ferdinand Enke. № 5, pp. 91–99 (in German).
- Scholze-Stubenrecht W., Pescheck I. Duden. (2015). Deutsches Universalwörterbuch [Duden. German

- universal dictionary]. 8'th revised and expanded edition. Berlin : Duden publisher, 2128 p.
6. Burdorf, D., Fasbender, Ch., Moennighoff, B. (2007). *Metzler Lexikon Literatur. Begriffe und Definitionen [Metzler Lexicon Literature. Terms and Definitions]*. Stuttgart : Published by Springer, 845 p. (in German).
  7. Gross, S. (2002). Literatur und Synästhesie: Ueberlegungen zum Verhaeltnis von Wahrnehmung, Shprahe und Poetizitaet [Literature and synesthesia: reflections on the relationship between perception, language and poeticity]. *Synästhesie. Interferenz – Transfer – Synthese der Sinne [Synesthesia. Interference – Transfer – Synthesis of the senses]* / Astrid von der Luehe (Ed.). Wuerzburg : Koenigshausen & Neumann, pp. 57–92 (in German).
  8. Savchyn, H. V. (2018). Sotsialno-filosofskij analiz katehorii “synesthesia” [Socio-philosophical analysis of the category “synesthesia”] : synopsis of thesis Cand. Sc. Philosophy: 09.00.03 – socio-philosophy and history of philosophy. Kyiv. 20 p. (in Ukrainian).
  9. Ione, A., Tyler, Ch. (2004). Neuroscience, History and the Arts. Synesthesia: Is F-sharp Colored Violet? *Journal of the History of the Neurosciences* / S. Finger, P. Koehler (Ed.). № 13, pp. 58–65.
  10. Lühe, A. von der. (2002). Aisthesis – synaesthesia – sensus communis. Shaftesburys Entdeckung des moralischen Gefühls [Aisthesis – synaesthesia – sensus communis. Shaftesburys Entdeckung des moralischen Gefuehls]. *Synästhesie: Interferenz – Transfer – Synthese der Sinne [Synaesthesia: Interferenz – Transfer – Synthesis of the Sinne]* / Astrid von der Lühe (Hr.) [Astrid von der Luee (Ed.)]. Wuerzburg : Koenigshausen & Neumann, pp. 185–204 (in German).
  11. Staniewski, P. (2015). Shprahlihe synaesthesia – Fersuh ainer Typologie [Linguistic synaesthesia – an attempt at a typology]. *Phrasenstrukturen und –interpretationen im Gebrauch II [Phrase structures and interpretations in use II]*. Wroclaw – Dresden : Neisse publishing house, pp. 193–203 (in German).
  12. Lexikon der Psychologie [Lexicon of Psychology]. Spektrum.de., <https://www.spektrum.de/lexikon/psychologie/modalitaet/9864> (Data zvernennia [Date of application]: 25.12.2022).
  13. Doitche Synaesthesia Gesellschaft E. V. [German Synaesthesia Society E. V.], <https://www.synaesthesia.org/de/synaesthesia/synaesthesielexikon> (Data zvernennia [Date of application]: 25.12.2022).
  14. Cacciari, C. (2008). Crossing the senses in metaphorical language. *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. New York : Cambridge University Press, pp. 425–443.

ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Приблуда Л. М.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри гуманітарних дисциплін

Національний університет харчових технологій

вул. Володимирська, 68, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-3858-7324

Smoloskyp-5@ukr.net

Ключові слова: *номінація, вторинна номінація, метафора, метонімія, синекдоха, перифраза.*

У науковій праці схарактеризовано метафору, метонімію, синекдоху та перифразу як засоби вторинної номінації.

Останні десятиріччя характеризуються підвищеним інтересом лінгвістів до номінативного напрямку в сучасному мовознавстві. Відзначено, що мовна номінація є явищем складним і надзвичайно багатоплановим. Це складний феномен, за якого відбувається вербалізація розумового процесу, який спрямований на позначення навколишньої об'єктивної дійсності через виявлення характерних ознак реалій дійсності, що оточує мовців.

Зауважено, що мовні процеси, які впливають на поповнення номінативних ресурсів, пов'язані переважно з переосмисленням значень уже наявних у мові назв, з появою в них нових значень, формування яких відбувається завдяки вторинній номінації. Зазначено, що метафора постає в мові тоді, коли реалія породжує якісь асоціації суб'єкта пізнання. Процес виникнення нового знання супроводжується проведенням аналогій між об'єктами на концептуальному рівні, оскільки це закладено у природі мисленнєвих операцій людини. Відзначено, що метафора як засіб вторинної номінації є значною частиною повсякденного життя мовців, їхнього мисленнєвого процесу. Вона виникає в результаті співвіднесеності об'єкта реальної дійсності та суб'єкта пізнання. Метонімія є семантичним процесом, у якому з'являється мовне оформлення різноманітних відношень суміжності, що їх установлює свідомість людини між концептуальними категоріями предметності, кількості, належності тощо. Завдяки прагматичному потенціалу та різноманітності видів метонімія постає продуктивним засобом вторинної номінації.

Перифраза є яскравим засобом вторинної номінації, що увиразнює зображувану дійсність, надає їй особливого колориту. Вона функціонує як вільно, спонтанно народжуване алегоричне вираження думки. Вторинна номінація – це комплексне лінгвістичне явище, що слугує засобом концептуалізації дійсності шляхом використанням уже наявного мовного матеріалу в новому амплуа. Природа вторинної номінації характеризує її не лише як результат суспільного досвіду людини, але і як витвір мовного досвіду. Асоціативне переосмислення мовної дійсності, властиве акту творення вторинної номінації, наділяє його продуктом потенціалом прагматизму, що є важливим для реалізації комунікативного впливу.

MEANS OF CREATING A SECONDARY NOMINATION: LINGUISTIC ASPECT

Prybluda L. M.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Humanities
National University of Food Technologies
Volodymyrska str., 68, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3858-7324
Smoloskyp-5@ukr.net*

Key words: *nomination, secondary nomination, metaphor, metonymy, synecdoche, paraphrase.*

The scientific work characterizes metaphor, metonymy, synecdoche and periphrasis as means of secondary nomination.

The last decades are characterized by the increased interest of linguists in the nominative direction in modern linguistics. It was noted that language nomination is a complex and extremely multifaceted phenomenon. This is a complex phenomenon in which the mental process is verbalized, which is aimed at marking the surrounding objective reality through the identification of certain characteristic features of the reality surrounding the speakers.

It is noted that language processes that affect the replenishment of nominative resources are mainly related to the reinterpretation of the meanings of names already present in the language and the appearance of new meanings in them, the formation of which occurs due to secondary nomination. It is noted that a metaphor appears in language when a certain reality gives rise to some associations of the subject of knowledge. The process of the emergence of new knowledge is accompanied by analogies between objects at the conceptual level, since this is inherent in the very nature of human thought operations. It is noted that metaphor as a means of secondary nomination is a significant part of the everyday life of speakers, their thinking process. It arises as a result of the correlation between the object of real reality and the subject of knowledge. Metonymy is a semantic process in which the linguistic design of various relations of contiguity, which are established by human consciousness between the conceptual categories of objectivity, quantity, belonging, etc., appears. Due to the pragmatic potential and diversity of species, metonymy appears as a productive means of secondary nomination.

Periphrasis is a bright means of secondary nomination, which emphasizes the depicted reality, gives it a special flavor. It functions as a free, spontaneously born allegorical expression of thought. Secondary nomination is a complex linguistic phenomenon that serves as a means of conceptualizing reality by using already existing language material in a new role. The nature of secondary nomination characterizes it not only as a result of human social experience, but also as a product of language experience. The associative reinterpretation of linguistic reality, characteristic of the act of creating a secondary nomination, endows its product with the potential of pragmatism, which is important for the realization of communicative influence.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві останні десятиріччя ознаменовані підвищеним інтересом лінгвістів до «номінативного напрямку». Номінація – явище складне та надзвичайно багатогранне, адже це складний феномен, за якого відбувається вербалізація розумового процесу, спрямованого на позначення навколишньої дійсності через виявлення характерних ознак зображуваних реалій. Особливу увагу лінгвістів привертає вторинна номінація, яка надзвичайно

яскраво знаходить своє відображення в сучасному художньому дискурсі, адже репрезентує авторську специфіку використання мовних засобів із наявністю яскравої експресивної семантики зі спеціальною метою. Підґрунтям вторинної номінації загальномовних значень у мовотворчості сучасних українських письменників є метафора, метонімія, синекдоха і перифраза. Активне поповнення сучасного українського художнього дискурсу новими творами, їхнє тематичне роз-

маїття, змішування жанрів, експериментування зі стилями й інші прийоми вияву авторської особистості приводять до урізноманітнення типів вторинних найменувань, що потребують повного, усеохопного аналізу.

Мета і завдання статті. Мета наукової праці полягає у витлумаченні особливостей метафори, метонімії, синекдохи та перифрази як засобів вторинної номінації. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: обґрунтувати концептуальні засади визначення поняття вторинної номінації, окреслити корпус основних способів творення вторинних найменувань.

Предмет і об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є вторинна номінація як лінгвістичне явище. Предмет дослідження – лінгвістична специфіка метафори, метонімії, синекдохи та перифрази як засобів реалізації вторинної номінації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мисленнева та мовленнева діяльність дає змогу людині пізнавати світ, акумулювати одержані знання й обмінюватися ними в суспільстві завдяки мовній фіксації цих знань [1, с. 30]. А. Зінченко зауважує, що схильність людини до ефективізації номінаційних процесів знайшла відбиття у практиці використання вже наявної назви на позначення нового об'єкта з удаванням до мінімальних модифікацій словесного коду [1, с. 31].

Г. Барна наголошує на тому, що провідне місце в системі номінативних засобів мови посідає непряма (вторинна) номінація як спосіб називання, що для найменування інших понять використовує наявні лексичні одиниці. У результаті вторинної номінації на основі асоціацій, аналогій і конотацій утворюються мовні одиниці з нашаруванням додаткових значень. Вивчення непрямих номінацій, актуалізованих безпосередньо в актах комунікації, викликає науковий інтерес [2, с. 10].

У вітчизняних мовознавчих дослідженнях поширене таке тлумачення поняття вторинної номінації: надання об'єктові ще однієї назви з іншою вмотивованістю та спеціальною метою (метонімічна, метафорична номінація, перифрази тощо) або трансформація попередньої назви об'єкта [3, с. 386].

Теорія номінації ставить перед собою важливе завдання, суть якого полягає у вивченні співвідношення світу, що нас оточує, мислення та мови, дослідження не лише різноманітних засобів номінації, а передусім процесу перетворення фактів позамовної дійсності на набуток системи та структури мови [4, с. 21].

Вторинна номінація – комплексне лінгвістичне явище, що слугує засобом концептуалізації дійсності шляхом використання вже наявного мовного матеріалу в новому амплуа. Природа вторинної номінації характеризує її не лише як результат

суспільного досвіду людини, але і як витвір мовного досвіду. Асоціативне переосмислення мовної дійсності, властиве акту творення вторинної номінації, наділяє його продукт потенціалом прагматизму, що є важливим для реалізації комунікативного впливу [1, с. 34].

Метафора – яскравий засіб творення вторинної номінації. Термін «метафора» належить до найдавніших понять філологічних і літературних студій, а метафоричне перенесення вважається способом людського мислення, омовлення набутого досвіду, зрештою, продуктивним типом семантичної деривації [1, с. 35].

На думку Аристотеля, метафора – це перенесення слова зі зміною значення або з роду на вид, або з виду на вид, або за аналогією. Давньогрецький учений був переконаний, що сутність метафори полягає в переосмисленні значення слова на основі схожості [5]. У мовознавчих студіях учення Аристотеля вважають класичним. Воно слугувало початком для різних спроб пояснити метафору як засіб вторинної номінації.

О. Тараненко зазначає, що метафора – це «семантичний процес, під час якого форму мовної одиниці або оформлення мовної категорії переносять з одного референта на інший на підставі подібності під час відображення її у свідомості того, хто говорить» [6, с. 76]. На переконання дослідника, в основі метафори лежить приховане порівняння, причому виникнення асоціацій може бути як на основі реальної схожості референтів, так і вмотивованої мовцем, з певною метою у значенні [1, с. 36], пор.: – *Йди, сороко*, – сказав. *Або ж рота на замок. І ключик сховай* [7, с. 59] – зоометафора *сорока* вживається на позначення жінки-пліткарки. Або: *З точки зору користі для суспільства, готи, як на мій погляд, абсолютні трутні* [8, с. 77] – ідеться про осіб, які не роблять нічого корисного для суспільства, дармоїдів. Метафори *сорока*, *трутні* репрезентують приховане порівняння на основі схожості референтів.

В. Вовк дає визначення метафорі як засобу вторинної номінації з погляду ономазіології, що передбачає появу значення на підставі зіставлення двох предметів за загальною ознакою [9, с. 50].

Метафора постає значною частиною повсякденного життя людини, мисленневого процесу, виникає в результаті співвіднесеності об'єкта реальної дійсності та суб'єкта пізнання. Численні наукові розвідки вказують на те, що метафора утворюється внаслідок асоціацій між двома об'єктами на концептуальному рівні, які також підпорядковуються певним закономірностям – типу вмотивованості, направленості й ієрархічності ознак [1, с. 39].

У контексті вивчення засобів вторинної номінації, заснованих на переусвідомленні вихідного

значення лексеми, особливий інтерес становить метонімія, яку протягом тривалого часу розглядали як різновид метафори. Так, Аристотель метонімію вважав різновидом метафоричного перенесення, не надавав їй особливої значущості в експресивізації мовлення [10, с. 103].

Поряд з аристотелівською теорією субституції набув розвитку й компаративістський підхід. Над його розробленням працювали Квінтіліан, Цицерон і Феофаст, які тлумачили метонімію як відмінне від метафори явище, зосереджували увагу на особливостях процесу зіставлення предметів за суміжністю споріднених предметів чи назв [11, с. 237].

Більшість науковців схилиється до думки, що метонімія має розглядатися з погляду загального процесу мовлення, а їхні напрацювання в цьому руслі зрештою оформилися в окремий семантико-синтаксичний підхід [1, с. 43]. А. Зінченко підкреслює: «Метонімія тривалий час розглядалася як суто мовне явище, стилістичний інструмент, риторичний прийом. З поширенням ідей когнітивної лінгвістики метонімія отримала суттєву переоцінку її ролі не лише в мові, але й пізнанні, мисленні, комунікації та культурі» [1, с. 44]. Г. Нанберг розглядав метонімію радше як випадок «абстрагованого згадування» об'єкта, аніж «перенесення назви за суміжністю», тобто це ситуація, коли мовець говорить про предмет А та побіжно апелює до предмета Б [12, с. 160], напр.: *Песець на комірі бордового демісезонного пальта «джерсі» намок і зі стриженого став лисим* [13, с. 123]. У прикладі реалізується метонімічне перенесення *тварина* → *хутро тварини* → *виріб із цього хутра*.

А. Зінченко підкреслює, що метонімічне перенесення – це семантичний процес, під час якого вербалізуються відношення суміжності між реферованими об'єктами. Завдяки прагматичному потенціалу та різноманітності видів метонімія постає продуктивним засобом вторинної номінації [1, с. 47].

Розрізняємо поняття метонімії та синекдохи, яка теж є одним зі способів формування вторинного номінативного змісту. Варто зауважити, що питання співвідношення метонімії та синекдохи вирішується неоднозначно. Багато дослідників розглядають синекдоху як різновид метонімії на тій підставі, що синекдоха дуже близька до метонімії, точної межі між ними немає [4, с. 37]. Проте частина мовознавців розмежовують метонімію та синекдоху. Так, наприклад, Ш. Баллі [14] розрізняє синекдоху і метонімію. На думку У. Еко, метонімію потрібно трактувати як вихідний троп, який ґрунтується на ланцюжку асоціативних суміжностей [15, с. 123]. Водночас представники Льєзької групи на чолі із Ж. Дюбуа доводять, що є проміжні форми тропів, які взаємодіють одна

з одною. Основною фігурою пропонують вважати синекдоху [16, с. 188–192].

Перифраза привертала до себе увагу ще в добу античності, стала об'єктом вивчення в античних теоріях стилю. У промовах ораторів античності перифраза виконувала функцію уникнення прямого називання небажаних явищ, що надавало думкам, які висловлював ритор, більшої привабливості та переконливості [4, с. 40].

У потрактуванні перифрази в сучасних мовознавчих студіях виокремлюють два основні підходи: ономазіологічний і стилістичний. Їх виокремлення є умовним, адже вони є невіддільними аспектами функціонування перифрази, як і будь-якої іншої одиниці мови [4, с. 40].

Прибічники першого, ономазіологічного підходу кваліфікують перифразу як одиницю мови. Витлумачення перифрази як описового найменування лягло в основу подальших спроб дати їй дефініцію. Натепер інтерпретація сутності перифрази значно ширша, витлумачення терміна «перифраза» різне [17, с. 218]. На думку О. Галича, перифраза – це заміна прямого найменування предмета непрямим його означенням, даним у формі описового словесного звороту, що вказує на предмет, виділяючи його побічні ознаки [17, с. 218], пор.: – *Горе, горе вам, невісти Христові! Гасиди йдуть рогаті – будуть вас твалтувати! Тікайте!* [18, с. 81] – ідеться про черниць. *Дехто з учораших подруг вже намастив лижі до Варшави, Лісабона чи навіть Нью-Йорка, але їй пасувало місто Кия* [19, с. 54] – ідеться про Київ.

Стилістичний підхід репрезентує витлумачення перифрази як стилістичного засобу. Ю. Макарець підкреслює, що неоднозначність у витлумаченні видової належності перифрази могла б бути усунена за умови розв'язання питання про її входження до лексико-семантичної чи синтаксичної сфери мови, оскільки, на думку мовознавця, саме в цьому полягає основна відмінність між тропами та стилістичними фігурами [20, с. 13].

Висновки і перспективи подальших розробок. Вторинна номінація – складне явище, що репрезентує використання наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції найменування. Вона є узагальненням мовного досвіду. Так, метафора постає в мові тоді, коли певна реальність породжує якісь асоціації суб'єкта пізнання. Метонімія – семантичний процес, у якому з'являється мовне оформлення різноманітних відношень суміжності. Перифраза є вторинною описовою номінацією, скомбінованою мовцем для повторного називання денотата, який уже має первинну назву, та містить оцінний компонент. Природа вторинної номінації характеризує її не лише як результат суспільного досвіду людини, але і як витвір мовного досвіду. Дослідження особли-

востей функціонування проаналізованих засобів вторинної номінації відкриває перспективи для їх студіювання на матеріалі різножанрових творів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зінченко А. Вторинні номінації невизначеної кількості в англomовному публіцистичному дискурсі: лінгвокогнітивний та прагматистичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2021. 214 с.
2. Барна Г. Семантичні особливості номінації політичного опонента як засобу його дискредитації. *Філологічні студії*. 2011. Вип. 6. Ч. 2. С. 10–14.
3. Тараненко О. Номінація. Українська мова : енциклопедія / редкол.: В. Русанівський та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. С. 385–387.
4. Приблуда Л. Структура та стилістичні функції вторинних номінацій в українській художній прозі початку XXI століття : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2018. 218 с.
5. Словник української мови : Академічний тлумачний словник (1970–1980) : в 11 т. URL: <http://sum.in.ua/s/kilkist> (дата звернення: 22.12.2022).
6. Тараненко А. Языковая семантика в ее динамических аспектах : монография / АН УССР, Институт языковедения им. А. А. Потебни. Киев : Наукова думка, 1989. 256 с.
7. Лис В. Століття Якова : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. 240 с.
8. Жупанський О. Побутовий сатанізм : оповідання. Київ : Видавництво Жупанського, 2010. 236 с.
9. Вовк В. Языковая метафора в художественной речи: природа вторичной номинации. Киев : Наук. думка, 1986. 140 с.
10. Аристотель. Риторика. Поэтика / пер. с древнегреч. О. Цыбенко, В. Аппельрота. Москва : Лабиринт, 2000. 224 с.
11. Античные теории языка и стиля : антология текстов. Санкт-Петербург : Алетей : Кренов, 1996. 362 с.
12. Nunberg G. The Non-Uniqueness of Semantic Solutions: Polysemy. *Linguistics and Philosophy*. 1979. Vol. 3. Issue 2. P. 143–184.
13. Малярчук Т. Звіролов : оповідання. Харків : Фоліо, 2009. 281 с.
14. Балли Ш. Французская стилистика. Москва : Изд-во иностр. лит., 1961. 394 с.
15. Eco U. The Theory of Semiotics. Bloomington : Indiana University Press, 1979. 354 p.
16. Общая риторика / Ж. Дюбуа и др.; общ. ред. и вступ. ст. А. Авеличева. Москва : Прогресс, 1986. 392 с.
17. Теорія літератури : підручник / О. Галич та ін.; за наук. ред. О. Галича. Київ : Либідь, 2001. 488 с.
18. Шкляр В. Залишинець. Чорний ворон : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 384 с.
19. Брати Капранови. Кобзар 2000 + Нові розділи + Найновіші розділи. Soft : роман. Київ : Гамазин, 2010. 401 с.
20. Макарець Ю. С. Перифразові номінації в українському публіцистичному дискурсі : монографія. Київ : В-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 205 с.

REFERENCES

1. Zinchenko, A. V. (2021). Vtorynni nominatsii nevyznachenoj kilkosti v anhlovnomu publitsystychnomu dyskursi: lnhvokohnytyvnyi ta prahmastylystychnyi aspekty [Secondary nominations of indefinite number in English-language journalistic discourse: linguistic-cognitive and pragmatic aspects] : dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. Zaporizhzhia, 214 p. [in Ukrainian].
2. Barna, H. S. (2011). Semantichni osoblyvosti nominatsii politychnoho oponenta yak zasobu yoho dyskredytatsii [Semantic features of the nomination of a political opponent as a means of discrediting him]. *Filolohichni studii*. Vyp. 6. Ch. 2. Pp. 10–14 [in Ukrainian].
3. Taranenko, O. O. (2007). Nominatsiia [Nomination]. *Ukrainska mova : entsyklopediia / redkol.: V. M. Rusanivskyyi, O. O. Taranenko ta in.* Kyiv : Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana. Pp. 385–387 [in Ukrainian].
4. Prybluda, L. M. (2018). Struktura ta stylystychni funktsii vtorynykh nominatsii v ukrainskii khudozhnii prozi pochatku XXI stolittia [The structure and stylistic functions of secondary nominations in Ukrainian fiction at the beginning of the XXI century] : dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv, 218 p. [in Ukrainian].
5. Slovyk ukrainskoi movy: v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes] (1970) / red. koleh.: I. K. Bilodid (holova) ta in. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980. T. 1: A–V / red. P. Y. Horetskyi, A. A. Buriachok, H. M. Hnatiuk, N. I. Shvydka. Kyiv : Naukova dumka, 799 p. [in Ukrainian].
6. Taranenko, A. A. (1989). Yazukovaia semantyka v ee dynamycheskykh aspektakh : monohrafyia [Linguistic semantics in its dynamic aspects : monograph] / AN USSR, Ynstytut yazukovedeniya im. A. A. Potebny. Kyev : Naukova dumka, 256 p. [in Ukrainian].
7. Lys, V. (2010). Stolittia Yakova : roman [The century of Jacob : a novel]. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub “Klub Simeinoho Dozvillia”, 240 p.

8. Zhupanskyi, O. (2010). Pobutovyi satanizm : opovidannia [Household Satanism : stories]. Kyiv : Vydavnytstvo Zhupanskoho, 236 p.
9. Vovk, V. N. (1986). Yazukovaia metafora v khudozhestvennoi rech: pryroda vtorychnoi nomynatsyy [Linguistic metaphor in artistic speech: the nature of secondary nomination]. Kyev : Nauk. dumka, 140 p. [in Ukrainian].
10. Arystotel (2000). Rytoryka. Poetyka [Rhetoric. Poetics] / per. S drevnehrech. O. Tsubenko, V. Appelrota. Moskva : Labyrynt, 224 p. [in Russian].
11. Antychnue teoryy yazuka y styliia : antolohyia tekstov [Ancient theories of language and style: an anthology of texts] (1996). Sankt-Peterburh : Aleteiia : Krenov, 362 p. [in Russian].
12. Nunberg, G. (1979). The Non-Uniqueness of Semantic Solutions: Polysemy. *Linguistics and Philosophy*. Vol. 3, Issue 2, Pp. 143–184.
13. Maliarchuk, T. (2009). Zvirolov : opovidannia [Zviroslov : stories]. Kharkiv : Folio, 281 p.
14. Bally, Sh. (1961). Frantsuzskaia stylystyka [French style]. Moskva : Yzd-vo ynostr. lyt, 394 p. [in Russian].
15. Eco, U. (1979). The Theory of Semiotics. Bloomington : Indiana University Press, 354 p.
16. Obshchaia rytoryka [General rhetoric] (1986) / Zh. Diubua, F. Edelyn, Zh.-M. Klynkenberh y dr. / obshch. red. y vstup. st. A. K. Avelycheva. Moskva : Prohress, 392 p. [in Russian].
17. Halych, O. A., Nazarets, V. M., Vasyliiev, Ye. M. (2001). Teoriia literatury : pidruchnyk [Literary theory: a textbook] / za nauk. red. Oleksandra Halycha. Kyiv : Lybid, 488 p. [in Ukrainian].
18. Shkliar, V. (2013). Zalyshynets. Chornyi voron : roman [Remnant Black Raven : a novel]. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub “Klub Simeinoho Dozvillia”, 384 p.
19. Braty Kapranovy (2010). Kobzar 2000 + Novi rozdily + Nainovishi rozdily. Soft : roman [Kobzar 2000 + New chapters + Latest chapters. Soft : a novel] Kyiv : Hamazyn, 401 p.
20. Makarets, Yu. S. (2013). Peryfrazovi nominatsii v ukrainskomu publitsystychnomu dyskursi : monohrafiia [Periphrastic nominations in Ukrainian journalistic discourse : monograph]. Kyiv : V-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 205 p. [in Ukrainian].

ТЕХНОЛОГІЇ МАНІПУЛЯЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ (НА МАТЕРІАЛІ МЕРЕЖІ «ІНТЕРНЕТ»)

Сотников А. В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов*

Київський національний лінгвістичний університет

вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-0288-9582

avsotnykov@ukr.net

Ключові слова: *гібридна війна, повна дезінформація, навішування ярликів, переведення політичної дискусії в моральну площину, використання інформаційного сміття (відволікання уваги), приховування реальних наслідків, цілей, соціальна мережа, спрямованість інформаційних потоків, ієрархічна мережева структура.*

В умовах глобалізації роль державних інститутів влади, самої державної влади та системи державної оборони в умовах військового конфлікту суттєво трансформується, а факт існування інформаційного суспільства наражає державу на ризик інформаційної війни. Ведення інформаційної війни в умовах військового протистояння завжди було невід'ємним компонентом конвенційної війни. Але саме у 21 столітті значення маніпулятивного впливу на населення значно зросло з огляду на гібридний характер сучасних війн, з одного боку, та використанням засобами масової інформації потенціалу мережі «Інтернет», з іншого. Громадська думка є однією з форм масової (колективної) свідомості, що формується стихійно, але на її формування можна впливати за допомогою маніпулювання свідомістю. Інформаційна війна, яку Російська Федерація веде проти України із 2014 року, стала більш актуальною з початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 року. У ході загарбницької війни Російська Федерація використовує широкий спектр методів і технологій психологічних операцій, які є складовою частиною інформаційної війни. З метою протидії психологічним операціям противника на наше населення необхідно розуміти сутність маніпулятивного впливу. Стаття присвячена дослідженню основних технологій і методів сучасної інформаційної війни, а як ілюстрації наводяться практичні приклади основних технологій маніпуляції свідомістю аудиторії в рамках проведення Російською Федерацією інформаційної війни проти народу України з висвітленням завдань, що постають перед маніпуляторами, і аналізом маніпуляції. Також у статті аналізується важливість соціальних мереж як форми існування інформаційного суспільства, використання соціальних мереж як засобу ведення інформаційної війни. Усі приклади взяті з відкритих джерел мережі «Інтернет», телеграм-каналів і соціальних мереж.

TECHNOLOGIES OF MANIPULATION AS AN ELEMENT OF INFORMATION WARFARE (ON THE BASIS OF MATERIALS FROM THE INTERNET)

Sotnykov A. V.

PhD in Linguistics,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages

Kyiv National Linguistic University

Velyka Vasylkivska str., 73, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-0288-9582

avshotnykov@ukr.net

Key words: *hybrid war, complete disinformation, labeling, shifting political discussion to moral plane, using information garbage (distraction), hiding real consequences of goals, social network, direction of information flows, hierarchical network structure.*

In terms of globalization, the role of state power institutions, the very state power, and the state defense system under the conditions of a military conflict are significantly transformed, and the fact of the existence of an information society exposes the state to the risk of an information war. Conducting information warfare in the context of military confrontation has always been an integral component of warfare. But it is the 21st century that has seen that the importance of manipulative influence on the population has grown significantly, given the hybrid nature of modern wars, on the one hand, and the media's use of the potential of the Internet, on the other one. Public opinion is one of the forms of mass (collective) consciousness that is formed spontaneously, but its formation can be influenced by manipulating consciousness. The information war, which the Russian Federation has been waging against Ukraine since 2014, has become more relevant since the beginning of the full-scale invasion of Russian troops on the territory of Ukraine on February 24, 2022. During the war of aggression, the Russian Federation uses a wide range of methods and technologies of psychological operations, which are a component of information warfare. In order to counteract the enemy's psychological operations on our population, it is necessary to understand the essence of manipulative influence. This article is dedicated to the study of the main technologies and methods of modern information warfare, and as an illustration, practical examples of the main technologies of manipulation of the audience's consciousness in the framework of the information war of the Russian Federation against the people of Ukraine are given, with the coverage of the tasks facing the manipulators and the analysis of the manipulation. In addition, the article analyzes the importance of social networks as a form of existence of the information society, and the use of social networks as a means of conducting information warfare. All examples are taken from open sources of the Internet, Telegram channels and social networks.

З появою інформаційного суспільства наприкінці 20 ст. інформаційні загрози стали набувати актуальності. В умовах постіндустріального суспільства індивід потребує включення у вертикально організовану ієрархічну структуру із чітким підпорядкуванням вищим структурам, з вертикальною спрямованістю інформаційних потоків. Водночас інформаційна насиченість вищих щаблів ієрархічної структури перевищує нижчі, тому низхідний інформаційний потік переважає [1, с. 63–64]. В умовах нормального функціонування суспільства таке інформування спокійно сприймається соціумом. З іншого боку, індивіди зазнають впливу не лише регламенто-

ваних прав/обов'язків, але й дружніх, родинних та інших неформальних відносин, які приводять до формування неформальних горизонтальних інформаційних потоків, що може призвести до розриву ієрархічної структури та змінення суспільства. Оскільки в умовах змін соціальних, економічних та інших чинників ієрархічна структура виявляється неефективною, вищим щаблям доводиться своєчасно реагувати на такі зміни й адаптувати систему. Але в умовах воєнного часу саме неформальні горизонтальні канали інформування призводять до руйнування чіткої ієрархії, тому активно використовуються для маніпуляції свідомістю.

Невід'ємним компонентом сучасних інформаційних протистоянь і війн є інформаційні загрози як тиск і соціально-психологічний вплив на державу та її громадян. Зазвичай активна фаза протистояння/інформаційної війни супроводжується досить жорсткою інформаційною кампанією, спрямованою на домінуванні окремої держави в інформаційному просторі шляхом здійснення специфічного інформаційно-психологічного впливу на населення противника.

Такий вплив здійснюється кількома етапами. На початковому етапі збільшується кількість інформаційних матеріалів і вкидань для створення відповідного емоційного тла (нагнітання ситуації) з метою привернення уваги аудиторії до проблемної чи конфліктної ситуації. Наступним етапом є завоювання аудиторії чи консолідування споживачів інформаційного контенту, присвяченого проблемі чи предмету конфлікту. На третьому етапі відбувається максимальне насичення інформаційного простору матеріалами для привернення визначеної верстви населення противника на свій бік. І нарешті, на заключному етапі викликається необхідна емоційна реакція аудиторії, яка спрямовується на підтримання домінування в інформаційному просторі. Таке домінування дозволяє одній стороні керувати реакцією аудиторії та ситуацією, сприяти або врегулюванню конфлікту або його ескалації. Варто зазначити, що в сучасній науці практично відсутній єдиний погляд на концепт інформаційних війн, основні методи та технології, що залучаються. Актуальність досліджень даного напрямку підкреслюється тривалою інформаційною війною, яку уряд Російської Федерації (далі – РФ) веде проти народу України та вільного світу від початку повномасштабного вторгнення на територію України 24 лютого 2022 р. та загарбницької війни.

Мета статті полягає у висвітленні основних технологій маніпулятивного впливу під час інформаційної війни нашого противника на свідомість цільової аудиторії, у нашому випадку, як народу України, так і народу РФ. Завданням статті вважаємо розкриття основних методів і технологій із їх подальшим аналізом. Предметом дослідження виступають основні засоби інформаційної війни проти нашої країни. Об'єктом дослідження є конкретні інформаційно-психологічні операції, які проводить наш противник.

Варто зазначити, що в сучасній політології виникають різні версії щодо першого вживання терміна «інформаційна війна». Так, наприклад, деякі припускають, що поняття інформаційної війни було введено Сунь Цзи в його відомому творі «Трактат про військове мистецтво» [2, с. 75], де він окреслює основний набір операцій проти супротивника. У 20 ст. питання інформаційних

війн і використовуваних тактик набуло більшої актуальності. Як зазначає Л. Фараго, психологічна війна розуміється як «організовані зусилля для поширення ідей, доктрин і принципів, свідомою ціллю яких є набуття прихильників, послідовників або союзників, а також переконання людей у тому, що їхня справа – правильна та справедлива, а справа противника – неправильна та помилкова, найголовніше, щоб люди почали діяти на користь однієї сторони та на шкоду іншій стороні» [3, с. 267]. Нині під інформаційною війною розуміється комплекс заходів, спрямований на нав'язування стандартів життя та системи цінностей, що вигідні агресорові; формування стереотипів виховання й освіти, що вигідні агресорові; дії, спрямовані на розпалювання расової, національної чи міжконфесійної ненависті та провокування міжетнічних/ міжнаціональних конфліктів; стимулювання та підтримку сепаратизму; руйнування громадської та національної свідомості й уявлень громадян про обов'язок перед своєю країною; пропаганду та поширення хибних чуток тощо [4, с. 97–98; 3, с. 75]. Варто зазначити, що теоретичні засади інформаційного суспільства (мережевого суспільства), у якому володіння інформацією та знання відіграють надзвичайно важливу роль, були закладені в роботах Г. Бехманна [5], Ф. Вебстера [6], М. Кастелса [7], інших дослідників. На підставі цього теоретичного підґрунтя дослідники методів впливу на аудиторію змогли визначити основні методи інформаційної війни (див.: [8–10]). Уважаємо доцільним зауважити, що в умовах сучасних бойових дій інформаційні війни стали невід'ємним компонентом воєнних дій, про що свідчить аналіз останніх джерел із даної проблематики [11–14, 16].

Серед основних прийомів сучасних інформаційних війн зазначають повну дезінформацію, приховування суттєвої інформації, перебільшення чи применшення з метою дезінформації, зсунення понять, використання «позитивних кліше», посилення на неіснуючі підстави, апеляцію до авторитетної особи під час представлення лживої чи сумнівної тези як доведеної, використання аналогічних тез, використання інформаційних табу, пошук підстав для загострення ситуації, навішування ярликів, переведення політичної дискусії в моральну площину, апеляцію до вищих цінностей, апелювання до емоцій, висміювання, використання лексичних прийомів інформаційної боротьби, використання інформаційного сміття (відволікання уваги), приховування реальних наслідків, цілей, використання інтернету для ведення інформаційної війни [15, с. 16–80]. Автори монографії «Світова гібридна війна: український фронт» зазначають, що таке самопозиціонування РФ в конфлікті

з Україною є виявом загальної тенденції за умов гібридної війни, коли «нападник намагається, попри очевидні факти, приховати факт агресії і подати себе не як нападника, а як миротворця» [17, с. 40]. Варто зазначити, що дискурс РФ щодо України майже не змінився із часу виходу вищезазначеної монографії. Проаналізуємо ці прийоми на прикладі телеграм-каналів країни-агресора та матеріалів масмедіа мережі «Інтернет».

Заходи з дезінформації здійснюються за допомогою створених агресором телеграм-каналів з огляду на зростання популярності користування даним застосунком із боку користувачів. Переваги поширення дезінформації саме через телеграм-канали полягають в тому, що інформаційні вкидання робляться на основі «сітки», коли ініціатор операції публікує медійний контент, який за сутністю є цілковитою дезінформацією, і дублює його на інших телеграм-каналах, що належать до цієї «сітки». Прикладом дезінформації є спростування чуток та повідомлень у західних ЗМІ щодо дати вторгнення російських військ в Україну. Так, видання *DW* [a] у статті від 24 лютого 2022 р. проаналізувало заходи із приховування вже запланованого вторгнення посадовими особами РФ (М. Захарова, Д. Песков і С. Лавров), хоча в даному разі можна простежити використання та поєднання декількох прийомів (зсунення понять, приховування суттєвої інформації тощо).

Значимо, що здебільшого прийоми сучасних інформаційних війн використовуються комплексно, що дозволяє посилити ефект кожного з них. Розглянемо комплексне поєднання зсуву понять, посилання на неіснуючі підстави, апеляцію до авторитетної особи в разі представлення лживої чи сумнівної тези як доведеної, використання аналогічних тез, використання інформаційних табу, пошук підстав для загострення ситуації, навішування ярликів, переведення політичної дискусії в моральну площину, апеляцію до вищих цінностей, апелювання до емоцій і висміювання.

Як приклад можна навести звернення лідера РФ в день вторгнення на територію України, у якому він заявив, що «НАТО приближается к границам России, и что Россия действует в соответствии со статьёй 51 части 7 устава ООН, добавил, что не была оставлена «ни одна другая возможность защитить Россию». Целью вторжения в Украину Путин назвал «защиту людей, которые на протяжении восьми лет подвергаются издевательствам, геноциду со стороны киевского режима», а для предотвращения якобы происходящих издевательств и геноцида России необходимо «демилитаризировать и денацифицировать Украину» [b]. Варто зазначити, що, по-перше, положення статті 51 розділу 7 Статуту ООН регламентують дії країни – члена ООН у разі збройного

нападу на таку країну, чого не відбулося, навпаки, РФ, як член ООН, перша напала на Україну, також країну – члена ООН. Посилання на статтю Статуту можна вважати також апеляцією до авторитету ООН (у даному разі – А. С.) під час представлення сумнівної тези як доведеної, використання аналогічних тезисів. Навіть більше, апеляція до розширення НАТО на схід також є маніпулятивною технологією. 14 країн Східної Європи приєдналися до НАТО із часів розвалу СРСР, і чотири з них (Литва, Латвія, Польща й Естонія) на даному етапі мають сухопутний кордон із РФ. Щодо України, перспектива вступу в НАТО була надана нашій державі у 2008 р., але в середині лютого 2022 р. під час візиту до РФ канцлер Німеччини О. Шольц наголосив на тому, що перспективи вступу України до НАТО на той час не було. Як маніпуляцію можна розглядати посилання лідера РФ на прохання так званих ЛДНР про захист, оскільки, по-перше, ці утворення є частиною України і не є суб'єктами міжнародного права. По-друге, використання такого посилання для виправдання вторгнення відповідає переведенню політичної дискусії в моральну площину й апеляції до вищих цінностей. Коли діяльність підтримуваних РФ проросійських сепаратистів із залученням спецслужб РФ призвела до початку АТО, на що Україна мала право для відновлення конституційного строю та територіальної цілісності країни, РФ почала переводити політичну дискусію в моральну площину й апелювати до вищих цінностей, звинувачувати уряд України в геноциді місцевого населення [17, с. 291–329]. Також варто зазначити, що в історії РФ було дві такі операції (так звані Чеченські війни, метою яких було відновлення конституційного ладу, які супроводжувалися геноцидом місцевого населення та протидією втручання іноземних спецслужб).

У результаті аналізу виступу лідера РФ під час повідомлення про вторгнення можна побачити використання прийому «навішування ярликів». Так, серед «причин» вторгнення, вказаних вищезазначеною особою, було те, що «неонацисты захватили власть на Украине» [c], що, знову ж таки, є маніпуляцією. Річ у тому, що ультраправа ідеологія не знаходила підтримки серед уряду та виборців, принаймні до початку вторгнення, навіть більше, на парламентських виборах 2019 р. [d] жодна ультраправа націоналістична партія не отримала жодного місця в парламенті, із 2015 р. в Україні діє Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [e]. До того ж ця неприхована маніпуляція була викрита як самими росіянами [f], так і міжнародними фахівцями з дослідження Голокосту [g]. Водночас наявність неонацистських

організацій у самій РФ, їх використання в бойових діях не афішуються [h; i].

Узагальнено вищенаведений матеріал і зазначимо, що у 21 ст. інформаційна війна виступає невід'ємним компонентом військових конфліктів, така війна або передують конфлікту, або розгортається у процесі вторгнення. Загальними принципами інформаційної війни виступають такі: планування дій для досягнення визначеної мети (політичної, економічної, ідеологічної), комплексне використання методів маніпулятивного впливу, налаштування інформаційного впливу на різні соціальні групи відповідно до обраного алгоритму (з урахуванням особливості інформаційного суспільства) тощо. Протидія маніпулятивному впливу ворога під час інформаційної війни чи окремої психологічної операції вимагає розуміння механізмів і цілей противника. Уважаємо, що наступні дослідження використання технік маніпуляції й елементів психологічної війни в умовах сучасної гібридної війни мають базуватися на мультимодальному та міждисциплінарному підходах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бреслер М. Социальные сети и сетевые сообщества информационного общества : монография. Уфа : РИЦ БашГУ, 2014. 174 с. С. 63–64.
2. Операции информационно-психологической войны / В. Вепринцев и др. Москва : Горячая линия – Телеком, 2005. 495 с.
3. Фараго Л. Война умов. Москва : Изд. АН СССР, 1956. 304 с.
4. Воронцова Л., Фролов Д. История и современность информационного противоборства. Москва : Горячая линия – Телеком, 2006. 192 с.
5. Бехманн Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний / пер. с нем. А. Антоновского и др. Санкт-Петербург, 2010. 248 с.
6. Webster F. Theories of the Information Society. Second Edition. London; New York, 2002. 416 p.
7. Castells M. The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban Regional Process. Oxford, UK; Cambridge, MA : Blackwell, 1989. 408 p.
8. Почепцов Г. Информационные войны. Новый инструмент политики. Москва : Алгоритм, 2015. 135 с.
9. Крысько В. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт). Минск : Харвест, 1999. 448 с.
10. Лайнбарджер П. Психологическая война. Москва : Военное издательство МО СССР, 1962. 352 с.
11. Galeotti Mark. Putin's Wars. From Chechnya to Ukraine. Bloomsbury Publishing Plc, 2022. 401 p.
12. Macdonald Scot. Propaganda and Information Warfare in the Twenty-First Century. Routledge, 2007. 217 p.
13. Clark Timothy, Johnson Robert. The World Information War. Western Resistance, Campaigning and Cognitive Effects. Routledge, 2021. 317 p.
14. Jankowicz Nina. How to Lose the Information War. Russia, Fake News and the Future of Conflict. I. B. Taurus, 2020. 295 p.
15. Вилен Георгий. Современные медиа. Приемы информационных войн. Москва : Аспект-пресс, 2013. 128 с.
16. Курбан О. Сучасні інформаційні війни у мережевому онлайн-просторі. Київ : ВІКНУ, 2016. 286 с.
17. Світова гібридна війна: український фронт / за ред. В. Горбуліна. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2017. 496 с.

REFERENCES

1. Bresler, M. G. (2014). Sotsialnyie seti i setevyie soobshchestva informatsionnogo obshchestva: monografia. Ufa : PITS BashGY.
2. Veprentsev, V. B., Manoilo, A. V., Petrenko, A. I., & Frolov, D. B. (2005). Operatsii informatsionno-psikhologicheskoi voyny. Moscow : Goryachaya liniia – Telecom.
3. Farago, L. (1956). Voyna umov. Moscow : Izd. AN SSSR.
4. Vorontsova, L. V., Frolov, D. B. (2006). Istoriia i sovremennost informatsionnogo protivoborstva. Moscow : Goryachaya liniia – Telecom.
5. Bekhmann, G. (2010). Sovremennoe obshchestvo: odshchestvo riska, informatsionnoye obshchestvo, obshchestvo znaniy. St. Petersburg.
6. Webster, F. (2002). Theories of the Information Society. New York.
7. Castells, M. (1989). The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban Regional Process. Oxford.
8. Pocheptsov, G. (2015). Informatsionnye voyny. Novyi instrument politiki. Moscow, Algoritm.
9. Krysko, V. (1999). Sekrety psikhologicheskoi voyny (tseli, zadachi, metody, formy, opyt). Minsk.
10. Lainbarger, P. (1962). Psikhologicheskaya voyna. Moscow.
11. Mark Galeotti (2022). Putin's Wars. From Chechnya to Ukraine. Bloomsbury Publishing Plc.
12. Scot Macdonald (2007). Propaganda and Information Warfare in the Twenty-First Century. Routledge.
13. Timothy Clark, Robert Johnson (2021). The World Information War. Western Resistance, Campaigning and Cognitive Effects. Routledge.

14. Nina Jankowicz (2020). How to Lose the Information War. Russia, Fake News and the Future of Conflict. I. B. Taurus.
15. Vilen, G. (2013). Sovremennye media. Priemy informatsyonnykh vojn. Moscow.
16. Kurban, O. (2016). Suchasni informatsiini viyny u merezhevomu on-lain prostori. Kyiv.
17. Gorbulin, V. (2017). Svitova hybrydna viina: ukrainsky front. Kyiv.
- c. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-60503311>
- d. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3032019-27121>
- e. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>
- f. URL: <https://meduza.io/feature/2022/02/28/putin-nazyvaet-ukrainskih-liderov-natsistami-a-sobytiya-v-donbasse-genotsidom-eto-nepravda>
- g. URL: <https://www.nbcnews.com/news/world/putin-claims-denazification-justify-russias-attack-ukraine-experts-say-rcna17537>
- h. URL: <https://www.currenttime.tv/a/ya-natsist-mogu-ruku-vskinut-v-ukraine-na-storone-rf-voyuyut-desyatki-boytsov-rossiyskih-neonatsistskih-gruppirovok-/31868399.html>
- i. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=izk04uCSnMo>, <https://meduza.io/feature/2022/07/08/my-hotim-ubivat>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- a. URL: <https://www.dw.com/ru/putin-vral-cto-vojni-s-ukrainoj-ne-budet-hronologija-obmana/a-60904218>
- b. Как Путин оправдывает вторжение в Украину / Йоша Вебер и др. Фактчекинг DW. URL: <https://www.dw.com/>

THEORETICAL PREREQUISITES FOR COGNITIVE AND LINGUISTIC RESEARCH OF A BRANCH TERMSYSTEM

Shashkina N. I.

*Ph. D. in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Prydniprovskya State Academy of Civil Engineering and Architecture
O. Petrova str., 24-A, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9603-4552
shashkina.nataliia@pdaba.edu.ua*

Sokolova K. V.

*Ph. D. in Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Prydniprovskya State Academy of Civil Engineering and Architecture
O. Petrova str., 24-A, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3158-8957
sokolova.kateryna@pdaba.edu.ua*

Druzhinina L. V.

*Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Prydniprovskya State Academy of Civil Engineering and Architecture
O. Petrova str., 24-A, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0396-0205
druzhinina.liliya@pdaba.edu.ua*

Atroshenko I. I.

*Lecturer,
Lecturer at the Department of Foreign Languages
Prydniprovskya State Academy of Civil Engineering and Architecture
O. Petrova str., 24-A, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3857-4830
atroshenko.iryana@pdaba.edu.ua*

Key words: *term, terminology system, frame, machine building, cognitive approach.*

This paper is focused on fundamental theoretical terminology concepts such as “term”, “terminology system”. The prerequisites for terminology investigation in terms of system and functional analysis, as well as cognitive aspects, have been grounded.

In cognitive approach, “the term” is considered to be a result of some specific cognitive human activity. It was defined that general frame structure of “Construction Machinery” terminology system is determined by its peculiar concept-based field. Each frame or subframe has its complex multilevel structure, which is reflected in machine building categories and concepts. It is necessary to note that frames are open-ended. As a result, terms can appear and disappear in a term system. However, it doesn't lead to any changes in paradigmatic relations of terminology system. Six basic frame

groups in modern “Construction Machinery” terminology are not singled out automatically, but according to internal system, characteristics are based on presentive and logical relations of concepts and categories in this field.

It was also found that frames do not just replace one another or appear from scratch. Their emergence occurs on the basis of already existing topical unities, which is a consequence of the dialectical process of developing extralinguistic reality. The specialization and differentiation of frames included in the terminology system occur, because the production industry specializes itself. Therefore, the number and composition of frames within the terminology system cannot be constant.

It was essential to point out the nonclosure and openness of the borders of frames that manifest themselves in the free withdrawal or influx of terminological units, which, however, does not lead to changes in the paradigmatic organization of the terminology system.

It is concluded that conceptual model can be used as a basis for further development and ranking of machine building terminology.

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГАЛУЗЕВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ АСПЕКТІ

Шашкіна Н. І.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов*

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

вул. О. Петрова, 24-А, Дніпро, Україна

orcid.org/0000-0001-9603-4552

shashkina.nataliia@pdaba.edu.ua

Соколова К. В.

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов*

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

вул. О. Петрова, 24-А, Дніпро, Україна

orcid.org/0000-0002-3158-8957

sokolova.kateryna@pdaba.edu.ua

Дружиніна Л. В.

доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

вул. О. Петрова, 24-А, Дніпро, Україна

orcid.org/0000-0002-0396-0205

druzhinina.liliya@pdaba.edu.ua

Атрошенко І. І.

викладач,

викладач кафедри іноземних мов

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

вул. О. Петрова, 24-А, Дніпро, Україна

orcid.org/0000-0002-3857-4830

atroshenko.iryna@pdaba.edu.ua

Ключові слова: термін, терміносистема, фрейм, будівельне машинобудування, когнітивний підхід.

Стаття присвячена основним теоретичним поняттям термінознавства – «термін», «терміносистема», обґрунтуванню передумов дослідження базових питань, пов'язаних із визначенням терміна як основної одиниці спеціальної номінації. Інтерес до термінології зумовлюється не лише соціальною значущістю цього класу номінативних одиниць як засобу мовного представлення та кодування концептуальних знань конкретних сфер діяльності людини, але й тим, що термінологія – наймобільніша частина лексики, що відображає рух науково-технічного прогресу.

Було зазначено, що роль термінів у науковому пізнанні цілеспрямовано визначає нещодавно сформований напрям – когнітивне термінознавство, у рамках якого визначається когнітивна функція термінів, установлюється зв'язок розумових процесів із процесами вивчення дійсності та передачі знань. У статті підкреслюється, що в рамках когнітивного підходу термін розглядається як результат спеціальної когнітивної діяльності людини. Значущість когнітивних ретельних пошуків зростає в разі звернення до не досить досліджених у лінгвістичному аспекті терміносистем.

Застосування до дослідженого матеріалу методики фреймового аналізу дозволило збудувати концептуальну модель одного з розділів будівництва – терміносистему найменувань будівельних машин і механізмів. Було встановлено, що з усіх засобів представлення знань найбільшого поширення набуло поняття фрейму. Установлено, що загальна структурація фрейму терміносистеми «Найменування будівельних машин і механізмів» зумовлена специфікою концептуальної області, яка репрезентується. Кожен фрейм і підфрейм має складну ієрархічну структуру, що відображає концептуальний зміст понятійного апарату будівельного машинобудування.

Було також виявлено, що фрейми не просто замінюють один одного або з'являються на порожньому місці. Їх виникнення відбувається на основі вже наявних тематичних єдностей, що є наслідком діалектичного процесу розвитку екстралінгвістичної реальності. Також відбуваються спеціалізація та диференціація фреймів, що входять до термінологічної системи. Ось чому кількість і склад фреймів у терміносистемі не можуть бути постійними. У статті важливо було відзначити незамкненість і відкритість меж фреймів, які проявляються у вільному вході та виході термінологічних одиниць, що, однак, не призводить до змін парадигматичної організації терміносистеми.

Зроблено висновок, що концептуальна модель може бути використана як основа для подальшого розвитку та ранжування машинобудівельної термінології.

Introduction. This Paper continues our research devoted to implementing the idea of the frame representation of terminology systems and description of the conceptually lexical content of specific frames.

The aim of this study is to describe the frame of the terminology system “Denominations of Construction Machines and Mechanisms”, which was done by the conceptual and discursive analysis.

Therefore, **the object** of this study is the terminology system “Denominations of Construction Machines and Mechanisms”. In this connection, **the subject** becomes evident: due to the fact that the terminology system of construction machinery in English has not been practically studied against the backdrop of linguistics, and even more, from the point of view of the cognitive approach, the relevance of this research seems to be undoubted.

Main body presentation. In the conceptual and discursive study of the term, as in our previous papers [1–2], we proceed from the analysis of its contextual environment – the phenomenon of internal and external valence, compatibility, identification of all the features and patterns of incorporating the term into the text, as a result of one or another discourse, and detection of cognitive and onomasiological structures that stand behind the terms representing them. The greatest characteristic of terms can be obtained on the basis of discourse reflecting the entire knowledge base, including the professional experience of those engaged in production activities.

It is known that the effectiveness of research largely depends on clear understanding of scientific concepts to be operated in the process of work. Therefore, it is no coincidence that when studying the

language of science and technology, they primarily find out the following: what is meant by the concept “terminology”, “terminology system”, “term”; what specific features are inherent in the term as a lexical unit of the language of science and technology; what is a lexical composition of the language of scientific and technological literature, etc. We start with a brief review of the state of these issues by considering the basic concepts of terminology science: terminology, terminology system and term.

The analysis of modern terminology-specific literature allows us to conclude that at present there are no principal disagreements in understanding the terminology as a system, being a combination of all denominations of scientific and professional concepts that reflects and objectively fixes connections existing between them. As the most intensively developing part of the vocabulary body, the terminology represents a subgroup that gives the largest number of new formants [4].

W. Ebert notes that the word “terminology” currently has two meanings. The first one is a set of “terminologized industry-based lexicon”, and the second is a linguistic discipline that studies terms of the science and technology language [5, p. 227].

Terminologists believe that the terminology of each science is a system being distinct from the terminology of other sciences not only in the content of notions expressed in terms, but also in purely linguistic features (word-formation models), and different attitude toward semantic processes. Another essential feature of the terminology is deemed to be the presence in its composition of several correlated terminology systems, which have their own laws and rules of formation and functioning [6].

It is commonly known that in modern terminology science there are two opposite opinions of the peculiarities of shaping the terminology system. In the terminology system, some linguists see the result of the conscious intervention of scientists and professionals in the spontaneously formed set of terms of one or another sphere of knowledge and production. Others believe that the language of the terminology system “develops under the same laws as the entire vocabulary”. We will highlight the main linguistic criteria for evaluating the industry-based terminology systems.

The terminology system is characterized by the following:

1) it is not a simple collection of words, but a system of words and word-combinations connected with one another in a certain way at the conceptual, lexical-semantic, word-formative and grammatical “levels” [1–2];

2) in the semasiological structure of included words, it reflects the certain links and relations objectively existing in the circle of named objects and concepts [4];

3) it has a dynamic character, since it directly depends on the development of scientific knowledge;

4) it is real and objective and does not depend on the aspects of its vision and methods of its description [3].

Based on these criteria, we define the terminology system being studied as a set of terms naming construction machines and mechanisms, and each term is directly or indirectly connected and correlated with one another.

In linguistics, there are already many definitions of the term, which indicate its specific features. Although, a number of linguists state that at present there are still no sufficiently firm views on the term, and definitively established harmonious theory of the term formation and term usage is not yet in existence. It is also emphasized that the problem of peculiarities of the term has not been resolved so far in all its complexity and scope.

The concept “term” in linguistics was shaped at the beginning of the 20-th century. A review of scientific papers devoted to this concept indicates that until the mid-1950’s of the 20-th century the term was very often considered as an unusual phenomenon of the common-literary language. A new outlook on the term, which is distinguished by direct penetration into the essence of the term, and into the specifics of its functioning in special texts and special casual conversation, refocused the attention of researchers primarily on the properties of the term representing external markers that differentiate it from other units of the language, i.e. characterize the term as a subject matter of the special field of research known as terminology science. Such main external property of the term and terminology is their belonging to special areas of human activity or professional speech of certain groups of people. This idea is the key for defining the concept “term” by the majority of linguists, regardless of their approach to the study of terminology.

In modern linguistic literature the following distinctive features of the term are usually in the foreground: expression (reflection) of a scientific and technological concept or correlation with it; presence of a specific definitive function, belonging to a certain terminology system; unambiguity and motivation within the terminology system; expressive neutrality; performance of cognitive and information function; the term is systemic as an element of the terminology system and as an element of the language system; delineation, rigor and definitiveness of the lexical concept of the term.

The definition of the role of terms in scientific cognition is purposefully dealt with by a recently formed direction – cognitive terminology studies. A cognitive function of terms is determined in the framework of cognitive terminology studies and it

establishes the connection of thinking processes with processes of the study of reality and transfer of knowledge.

The term in its contracted form presents the content of a special concept and its properties. The subject of thought limited to a certain field is always behind the term, or, according to some linguists, “a clear and precise structure of knowledge is behind each term”.

The terms, being motivated and possessing a clear internal form, have the greatest cognitive value. The conceptual motivation of the term finds its expression in both the definition and terminological structure of the term, in which certain term elements and term models are used. By using the definition, the term is introduced into the definitional system of industry and, by means of the terminological structure, into its logical-conceptual model.

Emphasizing again that the term is a result of special cognitive human activity and a result of intellectual processing of information, we note that the study of processes of the language information processing becomes a leading task of the cognitive-communicative direction in terminology science.

The above-cited review of approaches existing in linguistics within the meaning of unique features of the term and difference in viewpoints on the main issues related to terminology, reveal the multifaceted nature of terminological essence. It confirms the idea expressed by V. M. Ovcharenko [6] to study not only the term formation, but also the term usage, that is, how real terms function in real texts and in their professional application.

The problem of search for appropriate knowledge representation structures used in language communication processes has always remained one of the most relevant problems in cognitive linguistics.

The concepts “frame”, “scheme” and “scenario” are interpreted in scientific research in various manners and the concept of a frame is the most commonly used one.

In Ch. J. Fillmore’s works, the frame is associated with the structure of semantic field. The scientist calls the groups of words, held together in the recipient’s mind, by the frame, since they are motivated, determined and mutually structured, meaning some conceptual whole (conceptual basis of knowledge), which can be represented by any of individual words [3].

These ideas have been further developed in studies of many authors, who proved that the linguistic meaning of a word directly depends on a certain image shaped in a human brain and being behind such word.

According to V. M. Leichik and other scientists, the frame reflects knowledge of a certain area of reality and represents it in the form of a structure organized specifically [4; 7].

Thus, the cognitive approach to the description of a specific terminological system is associated with a frame structure, i.e. representation in the form of frame, where specific multilevel relations are formed, and whose blocks are filled in with particular information about this terminology system. The language design depends on the conceptual structure of the term and its place in the system.

In common with any industry-based terminology system the terminology system of denominations for construction machines and mechanisms primarily needs to establish certain linguistic characteristics that allow presenting it as a special nominative subsystem of the language. The most significant thing for the overall characteristic of terminology under study is linguistic parameters that are a manifestation of consistency, namely: presence of nest-forming terms, terms-synonyms and terms-opposites. To determine specific features of the terminology system, it is also important to identify a model of its formation, which characterizes the place of terminology of denominations for construction machines and mechanisms (TDCM) in a number of adjacent terminology systems.

As our studies have shown, the formation of the terminology system being analyzed is based on a “heterogeneous model”, that is, its emergence is a result of interaction of several initial terminology systems nominating concepts of those branches of knowledge and spheres of human activity, where a new sphere of human activity has arisen.

The field under study can be presented as a confluence of discourses: scientific knowledge and applied knowledge obtained as a result of experimental research. This circumstance is the most directly reflected in paradigmatic characteristics of special concepts representing the given sphere of human activity and, consistently, in paradigmatic characteristics of corresponding terms.

The commonality of the TDCM terms in some features and divergence in other ones involve each of the terms in a variety of relations, uniting them into microsystems of various levels. The structuring of topically related concepts made it possible to represent topical associations of denominations of these concepts in the form of basic frames.

Our classification is rooted in the feature “by type of work performed (purpose)”. It is on the basis of this feature that six basic frame associations are singled out in the terminology system under study.

Frames do not just replace one another or appear from scratch; their emergence occurs on the basis of already existing topical unities, which is a consequence of the dialectical process of developing extralinguistic reality: as the production industry specializes itself, the specialization and differentiation of frames included in the terminology

system occur. Therefore, the number and composition of frames within the terminology system cannot be constant, i.e. given once and for all.

It is also necessary to point out the nonclosure and openness of the borders of frames that manifest themselves in the free withdrawal or influx of terminological units, which does not lead to changes in the paradigmatic organization of the terminology system. The extraction of six basic frame associations in the modern TDCM does not occur arbitrarily, but in accordance with internal properties of the system, taking into account subject-logical relations of the conceptual framework of the branch of knowledge itself. This makes it possible to outline quite clearly the boundaries of each frame of the terminology system and determine the commonality of their word-formation and semantic signs.

Each basic frame has its own generic industry-wide term: an earth-moving machine, a lifting-and-shifting machine, a hand-held machine, etc. It should be noted that there are no single-word terms in the modern TDCM to denote industry-wide concepts. These concepts are called only with the aid of compound terms. It is particularly remarkable that compound terms, denoting generic and specific industry-wide concepts, are formed on the basis of the term “machine”, which acts as a core component of the compound term.

All listed basic frames are not homogenous; they consist of several smaller subframes of terms in the form of hierarchically organized microsystems, their number is different in composition of basic frames and depends on the number of differential signs in the meanings of generic industry-wide terms.

It is worth mentioning that the industry-specific term “machine” (which is general technical) in the terminology system under study performs functions of the core component in 178 terms-phrases (crane drilling machine, vibrating machine, soil-tamping machine, vibratory tamping surface mounted machine, etc.).

Subframes are based on key terms having the meanings, whose distinctive features determine the internal structure of the group.

The classification of denominations of loading-and-unloading machines can be presented according to the “principle of operation”, where one of signs is included in the concept of “loading-and-unloading machine”. This sign receives a formal language expression by the following: 1) borrowing new terms to denote the concept of “bucket conveyor” – elevator or for the concept of “helicoid conveyor” – screw; 2) creating terms-compound words with a clipped first component of international nature – electroloader, autoloader; 3) creating terms, phrases of appositive type – crane-loader, truck-loader; 4) forming terms – phrases – special electric

loader, universal electric loader, single-bucket excavator with loading equipment, universal single-bucket loader. Other signs of this concept receive a similar linguistic expression (airslide, airbox, air installation, etc.).

Supportive terms have the high word-formation activity serving as core components in terms-compound words and terms-phrases.

Analyzing the lexical composition of each microstructure in the “Construction Machinery” general frame shows that the main methods for the formation of terms are semantic, morphological and syntactic, and in individual specific microsystems they are presented in different proportions. Depending on the topical branch of knowledge represented by a particular frame structure, the sets of features-concepts implemented through onomasiological signs also vary.

It should be emphasized that the concept-based model of construction machinery can be considered as a basis for further development and arrangement of the terminology under study.

Conclusion. The study showed that the frame “Denominations of Construction Machines and Mechanisms” is a rather complex hyper-hyponymic structure (organization). The conducted research convinces that the study of terminological systems and terms, from the cognitive point of view, allows us to present the existing body of special knowledge in all the variety of their inherent connections and relations. Therefore, we see **the prospects for further research** in applying this methodology to other terminology systems of the construction industry in the English and Ukrainian languages.

ЛІТЕРАТУРА

1. Linguistic and Methodological Aspect in Translation of Construction Industry Scientific Texts. Innovative Lifecycle Technologies of Housing, Industrial and Transportation Objects: Monograph / N. I. Shashkina et al. Dnipro; Bratislava, 2018. P. 107–112.
2. Деякі положення теорії валентності (на матеріалі термінології найменувань будівельних матеріалів) / Н. І. Шашкіна та ін. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 8 (76), С. 47–50.
3. Charles J. Fillmore. Frames and the semantics of understanding. *Quaderni di semantica*. 1985. Vol. VI. № 2. P. 222–254.
4. Лейчик В. М. Співвідношення факторів свідомого і стихійного у формуванні науково-технічної термінології. *Теорія та прагматика термінологічної лексики*. Київ : НМК ВО, 1991. С. 52–54.

5. Ebert W. Linguistische Fragen des Fachwortschatzes. *Sprachpflege*, 1970. H. 11. P. 227.
6. Овчаренко В. М. Структура і семантика науково-технічного терміна. Харків, 1968.
7. Ясіновська О. Про межі термінів «поняття» і «концепт» у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологія»*. Львів, 2003. Вип. 30. С. 257–268.

REFERENCES

1. Shashkina, N. I., Druzhinina, L. V., Sokolova, K. V. (2018). Linguistic and Methodological Aspect in Translation of Construction Industry Scientific Texts. *Innovative Lifecycle Technologies of Housing, Industrial and Transportation Objects. Monograph*. Dnipro – Bratislava, pp. 107–112.
2. Shashkina, N. I., Druzhinina, L. V., Sokolova, K. V. (2019). Deiaki polozhennia teorii valentnosti (na materialii terminolohii naimenuvan budivelnikh materialiv) [Some issues of the valency theory (by the example of terminology of building materials)]. *Journal of the National University of Ostroh Academy. Philology Series*. Ostroh, vol. 8 (76), pp. 47–50.
3. Charles, J. Fillmore (1985). Frames and the semantics of understanding. *“Quaderni di semantica”*, vol. VI, № 2, pp. 222–254.
4. Leichik, V. M. (1991). Spivvidnoshennia faktoriv svidomoho i stykhiinoho u formuvanni naukovo-tekhnichnoi terminolohii [Correlation of factors of conscious and spontaneous in formation of scientific and technical terminology]. *Theory and Pragmatic of Terminological Lexicon*. Kyiv, pp. 52–54.
5. Ebert, W. (1970). Linguistische Fragen des Fachwortschatzes. *Sprachpflege*, H. 11, p. 227.
6. Ovcharenko, V. M. (1968). *Struktura i semantika nauково-tekhnichnoho termina* [Structure and semantics of scientific and technical terms]. Kharkiv.
7. Yasinovska, O. (2003). Pro mezhi terminiv “poniattia” i “kontsept” u suchasni kohnityvni linhvistytsi [About the subtle difference of terms “notion” and “concept” in modern cognitive linguistics]. *Bulletin of Lviv University. Philology Series*, issue 30, pp. 257–268.

УДК 811.111'37'42:808.53]:124
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-88-17>

ТЕЛЕОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСЕМА ЯК ІМОВІРНІСНИЙ КОМПОНЕНТ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ СЛОВА

Шевченко О. І.

*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0001-6972-5761
shavch.alex@gmail.com*

Ключові слова: моральна телеологія, евристика, політичний дискурс, лінгвосеміотика, трансформація, семантична структура, потенційна нескінченність.

Стаття присвячена ціннісно-цільовому аналізу трансформацій у семантичній структурі слова у сучасному англomовному політичному дискурсі. Актуальність розвідки зумовлена потребою виявлення закономірностей і чинників актуалізації імовірнісних компонентів семантичної структури слова крізь призму постулатів постнекласичної наукової рефлексії. У ситуації невизначеності з обмеженою базою даних ціннісно-цільові чинники актуалізації семантики слова у політичному дискурсі здобувають особливу значущість. Дослідження виконане на основі науково-методологічних принципів моральної телеології у руслі постнекласичної наукової рефлексії із застосуванням поняттєвого апарату телеологічної лінгвосеміотики. Як гіпотезу висунуто тезу про телеологічно зумовлену потенційно нескінченну трансформацію семантичної структури слова, що позначає у політичному дискурсі соціально значущий факт реальності. Потенційна імовірнісна невичерпність трансформацій у семантичній структурі слова в англomовному політичному дискурсі зумовлена логічними і зокрема ціннісно-цільовими (телеологічними) чинниками. Евристичну природу смислопродукування у разі сприйняття слова відображає термін «рефлексема». Для потенційних компонентів з ціннісно-цільовою детермінацією запропоновано термін «телеологічна рефлексема» як неявний компонент семантичної структури слова і як втілення дискурсивної реалізації телеологічної рефлексії. Мовне обґрунтування в англomовному політичному дискурсі телеологічна рефлексема здобуває у вигляді телеологічних пояснень і телеологічних дескрипцій.

A TELEOLOGICAL REFLEXEME AS A PROBABILISTIC COMPONENT OF THE SEMANTIC STRUCTURE OF THE WORD

Shevchenko O. I.

*Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Theory and Practice
of Translation from the English Language
Zaporizhzhia National University
Zhukovskogo str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6972-5761
shavch.alex@gmail.com*

Key words: *moral teleology, heuristics, political discourse, linguistic semiotics, transformation, semantic structure, potential infinity.*

The analysis of purpose driven transformations in the semantic structure of a word in the English language political discourse is in the focus of this article. The need to highlight the specificity and the factors of actualization of probabilistic components of the semantic structure of a word with the reliance on the tenets of the post-non-classical scientific thought determined the topicality of this research. In the environment of uncertainty the evaluative and purpose related factors take on added significance. The research is based on the principles and methods of moral teleology with reference to the post-non-classical scientific reflection and categories and ideas of teleological linguistic semiotics. The hypothesis has been postulated as to the teleologically determined potential infinity of transformations of the semantic structure of a socially sensitive word in political discourse. The potential probabilistic infinity of transformations in the semantic structure of a word in the English language political discourse is determined by logical and specifically by the evaluative and purpose related (teleological) factors. The term “reflexeme” presupposes the heuristic nature of the word meaning construal. A new term “a teleological reflexeme” has been introduced. It denotes a teleologically determined potential component of the semantic structure of a word which functions as a means of discourse realization of teleological reflection. The actualization of teleological reflexemes in the English language political discourse relies on teleological explanations and teleological descriptions.

Постановка проблеми. Семантика за своєю антропною сутністю і призначенням втілює одвічний і нескінченний пошук істиннісного смислу. Мовознавці, філософи, психолінгвісти у цьому прагненні до істини є об’єднаними релятивістською Протагорівською мантрою «Людина є мірилом усіх речей» [1, с. 757]. Феномен значення визнають надзвичайно складною (“*intractable*”) мовознавчою і філософською проблемою, оскільки воно одночасно відображає спрямованість «назовні» (“*outwards*”), на споглядання світу і «внутрішню» спрямованість (“*inwards*”), на взаємодію з іншими словами (тут і далі переклад наш – *О. Ш.*) [2, с. 541]. У семантичній теорії розкриття цієї подвійної природи значення вважають ключовим завданням [2, с. 541].

Семантика як розділ мовознавства враховує цю різновекторну спрямованість значення слова і, відповідно, має багатогранне завдання досліджувати: а) смислову сторону слів як складну, бага-

токомпонентну «кумулятивну» (“*compositional*”) сутність [3; 4]; б) відносини між знаками різної природи [5; 6]; в) вплив контексту, ситуації та людських прагнень на змістові характеристики слова та висловлення [7; 8; 9]; г) зміни значення слів у перебігу розвитку мови і практичної діяльності людини [10; 11].

Водночас невирішеними й актуальними залишаються питання імовірнісних векторів динаміки змін семантичної структури слова у дискурсі, які спричинені антропними ціннісно-цільовими чинниками. Евристична проблематика у мовознавстві є певною мірою окресленою [12; 13]. Проте багатогранність і багатоаспектність проблеми значення слова, новітні здобутки у лінгвістиці, логіці і філософії ХХІ тисячоліття (див., наприклад, [14; 15; 16]) зумовлюють потребу у її подальшому і поглибленому розгляді. Цей аспект семантики слова є у центрі уваги лінгвосеміотики, котра переймається особливостями смис-

лоутворювальної взаємодії суміжних знакових систем [5; 6; 17], поняттєвий апарат котрої використано у цьому дослідженні.

Запропонована розвідка ґрунтується на постулатах постнекласичного типу раціональності, яка передбачає *неухильне* узгодження змістових характеристик осмислюваного тексту з універсальними людськими ціннісно-цільовими категоріями. Морально-етичні цінності постають взаємопов'язаними із суто дискурсивними практиками у контексті принципів кантіанської моральної телеології і сучасної аксіології постнекласичної науки [18; 19; 20].

Мета і завдання статті. Отже, метою цього дослідження є виявлення імовірнісних векторів зміни значення слів у сучасному англomовному політичному дискурсі, котрі є наслідком впливу стрімких процесів *об'єктивної* дійсності, та висвітлення телеологічних механізмів *суб'єктивованого* осмислення і означення фактів реальності, що призводять до трансформації семантичної структури відповідних лексем. Основними завданнями є обґрунтування введення поняття «телеологічна рефлексема» у категорійну і понятійну систему телеологічної лінгвoseміотики та аналіз засобів лінгвальної об'єктивації телеологічної рефлексії у англomовному політичному дискурсі.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження є ціннісно-цільовий аспект семантики слова у сучасному англomовному політичному дискурсі із залученням категоріального і понятійного апарату телеологічної лінгвoseміотики. Об'єктом дослідження є семантична структура англomовної соціально і політично чутливої лексики дискурсивних практик сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Семантика і лінгвoseміотика є онтологічно спорідненими, оскільки змістові характеристики мовних одиниць «демонструють подвійну природу – одночасно семіотичну і семантичну, ...у семіозисі мова постає як творчий процес» [21, с. 856]. Вважаємо, що мовлення, дискурс як творчий процес, ґрунтується значною мірою на *імовірності*, яка передбачає: а) можливість існування *неосяжного* розмаїття варіантів осмислення і означення явищ реальності мовною особистістю; б) можливість *нескінченної* трансформації семантичної структури слова, відмінної від лексикографічно зафіксованих усталених семантичних моделей.

Так звані «початковий смисл слова», котрий ототожнюють з усталеним лексичним значенням як «історично закріпленою у свідомості людей співвіднесеністю слова з певним явищем дійсності» [22, с. 188], може зазнавати значних перетворень під впливом *суб'єктивних* і *об'єктивних* чинників. З огляду на плінність *суб'єктивного*

складника у мовленні і на наявність важко передбачуваних об'єктивно зумовлених тенденцій у політичному дискурсі як складній системі, потреба у дослідженні імовірнісних аспектів семантики слова є очевидною.

Питання семантичних перетворень у лексиці не є новим для мовознавства. Зміни значення слова досліджували Г. Пауль [23], О. О. Потєбня [24], М. Бреаль [25]. У сучасному мовознавстві проблематику значення слова висвітлювали А. Круз [26]; В. В. Левицький [27], М. В. Нікітін [28], І. О. Стернін [29], Д. Н. Шмельов [30], К. Яшчоут [7].

Спираючись на здобутки мовознавців, як **гіпотезу** для обґрунтування у цьому дослідженні висуваємо тезу про телеологічно зумовлену *потенційно нескінченну* трансформацію семантичної структури слова в англomовному політичному дискурсі. З огляду на безмежність людської думки і незупинну змінність світу, неможливо втиснути смисл, котрий несе слово у дискурсі, у прокрустове ложе лексикографічних статей, як і неможливо надати вичерпну (фінітну) номенклатуру семантичних компонентів, що формують семантичну структуру певної лексеми. Це ствердження, на нашу думку, відповідає теорії К. Геделя про неможливість несуперечливої повної аксіоматичної формалізації знання, котра здобула визнання не тільки у царині точних наук, але і серед гуманітаріїв як світоглядно значуща [13].

Осмислюючи імовірнісні аспекти семантики слова, зазначимо, що у сучасній антропоцентричній парадигмі для нас важливим є факт усвідомлення лінгвістичної релевантності *мотиваційної* сфери світосприйняття, оскільки почуття, спонукання, навіть не висловлені лінгвально, хоч і не є об'єктом мовознавства, але приймаються мовознавцями до уваги [11; 31; 9]. Додамо, що у певних випадках саме налаштованість мовної особистості на вираження застосованими словами певних почуттів, спонукань, диспозицій визначають той актуальний смисл слова або висловлення в англomовному політичному дискурсі, котрий адресант або адресат надають цій лексичній одиниці.

Концепція одвічної неповноти отриманих людством уявлень про дійсність ґрунтується на недетерміністських постулатах *імовірності*, прийняття яких науковою спільнотою у сучасному мовознавстві є все більш помітним [12]. Тому розгортання семантичної структури лексичної одиниці розглядаємо як потенційно нескінченний феномен. Імовірнісна невичерпність трансформацій у семантичній структурі слова в англomовному політичному дискурсі зумовлена логічними і, зокрема, ціннісно-цільовими (телеологічними) чинниками. Термін «потенційна нескінченність», запропонований Арістотелем, позначає

можливість необмежених перетворень певної сутності [32]. Потенційна необмеженість семантичних метаморфоз лексики у дискурсі, на нашу думку, виявляється, на додаток до впливу змін об'єктивної дійсності, у суб'єктивованому приписуванні (атрибуції) лексичній одиниці значення, відмінного від лексикографічного у її конкретному цілеспрямованому використанні у певному контексті (див. Л. Вітгенштейн: використання слова зумовлює те, що воно значить – “*the meaning of a word is its use*” [33, с. 43]).

Висловлення підкоряється нескінченній кількості цілей і призводить до невизначеної кількості наслідків у вигляді смислових асоціативних прирощень адресатом як вияв «*рефлексивного*» осягнення світу, на відміну від чуттєвого [34, с. 22]. Рефлексивність також властива науковому осмисленню певного явища, оскільки неможливо відокремити наукову думку від самого суб'єкта споглядання, його свідомості [35; 36]. Додамо, що концепція самоаналізу Вюрцбурзької психологічної школи передбачає застосування такого наукового методу систематичної інтроспекції, як авторефлексивне спостереження [36].

Деякі зі смислових нашарувань рефлексивного гатунку є непередбачені і непередбачувані з точки зору продукування висловлення адресантом і його сприйняття адресатом. З іншого боку, неподільність окремої семи у семантичній структурі слова постає відносною, оскільки «неподільність і атомарність» семи відповідає лише певному рівню аналізу і цей окремий компонент значення може мати складну структуру залежно від методики, підходів і принципів аналізу [37].

У реальному перебігу комунікації, і зокрема в англійському політичному дискурсі, актуалізацію здатні здобувати такі семи, наявність котрих у семантичній структурі слова є імовірною. Вони можуть бути навіть не відображені у жодному з лексикографічних джерел. Наявність імовірних сем виявляють емпірично, методом рефлексивного і контекстного аналізу [37; 10; 38]. Такі семи у семантичній структурі слова здобували назву потенційних [39, с. 262; 40, с. 10], імовірнісних [29, с. 54–73], диспозиційних [29, с. 54–73], опазіональних [40, с. 12].

На нашу думку, найбільш влучно антропоцентричну і вужче *евристичну* природу смислопродукування у разі сприйняття слова, як феномена зі складною семантичною (відкритою) структурою, відображає термін «рефлексема» [41, с. 8; 42, с. 17; 43, с. 163].

Рефлексему визначають як «асоціативно-семантичну одиницю», котра відображає процес і результат пошуку *причинно-наслідкових* зв'язків у разі осмислення слова [43, с. 163] і «забезпечує втілення... задумів і намірів мовної особистості»

[42, с. 17], що, на нашу думку, вказує на її телеологічну сутність.

Вважаємо, що є декілька підстав щодо релевантності використання терміна «рефлексема» для дослідження імовірнісних телеологічно детермінованих змін у семантичній структурі слова у дискурсі:

а) *поняття* у семантиці в індуктивно-емпіричному аспекті має плинну «відкрити імовірнісну структуру ознак» і потребує врахування «можливих асоціативних переосмислень» [44, с. 11–12];

б) у феноменологічній площині *рефлексія* як осмислення мовцем певного явища дійсності «забезпечує смислоутворювальні <...> функції свідомості», а слово розглядається як «ніколи не завершена» сутність [45];

в) *рефлексема* втілює невіддільність «асоціативно-смислового змісту і лексеми вторинно-номінативного використання» [41, с. 8];

г) *рефлексія* як асоціативно зумовлене домислення, надавання додаткових смислових нашарувань лексичній одиниці є джерелом «вторинного лінгвосеміозису» [41, с. 11];

г) *телеологічний компонент* визнають необхідним складником структури мети лінгвістичного дослідження [46].

Найважливішим аргументом щодо релевантності терміна «рефлексема» для дослідження телеологічних чинників зміни семантичної структури слова можна вважати існування понять «телеологічна рефлексія» як ціннісно-цільове осмислення явищ дійсності [18; 20, с. 140] і авторефлексія як психокогнітивний механізм продукування нового смислу на основі минулого досвіду, аналізу причини думки [36; 34, с. 22].

З огляду на наведені вище міркування, вважаємо за доцільне запропонувати термін «*телеологічна рефлексема*» для позначення сем як потенційних компонентів з ціннісно-цільовою детермінацією, котрі здатні здобувати імовірнісну актуалізацію у семантичній структурі лексичної одиниці.

Телеологічна рефлексема виступає як неявний складник семантичної структури слова і як втілення дискурсивної реалізації телеологічної рефлексії щодо ціннісно-цільових аспектів факту дійсності, позначеного певною лексемою. Емпіричним матеріалом може слугувати лексема “*globalisation*” для розгляду особливостей телеологічно зумовленої імовірнісної актуалізації компонентів її семантичної структури. Термін “*globalisation*” досить наочно демонструє рухомість семантичної структури соціально чутливої лексики і є надзвичайно частотним у сучасному англійському політичному дискурсі з огляду на поточні глобальні кризові процеси соціального, політичного та економічного характеру.

За лексикографічно зафіксованим визначенням термін “globalisation” позначає: “*The act or process of globalizing; the state of being globalized; the development of an increasingly integrated global economy marked especially by free trade, free flow of capital, and the tapping of cheaper foreign labor markets*” [47]. Тобто глобалізацію визначено як дію або процес; існування у стані глобалізації; стрімкий процес інтеграції глобальної економіки, котрий супроводжується вільною торгівлею, вільним рухом капіталу і використанням більш дешевих іноземних ринків праці.

За всіх позитивних наслідків глобалізації у наведеному канонічному визначенні є неявно виражений засновок для потенційної можливості актуалізації телеологічної рефлексми у семантичній структурі зазначеного слова стосовно цинічної вигоди як ціннісно-цільової хибності глобалізації. Зокрема, для імовірної актуалізації телеологічної рефлексми у визначенні терміна “globalisation” забезпечене лінгвальне підґрунтя у вигляді характерної для Арістотелівського тлумачення телеології вказівки на можливі наслідки певного явища (див. “consequentialism”). Тобто висловлення щодо використання більш дешевих ринків праці імпліковано може позначати певну несправедливість і спонукати до телеологічної рефлексії щодо порушення прав людини і тим самим порушення універсального принципу моральної телеології – пріоритетності прагнення до загальнолюдського БЛАГА. Подібне ціннісно-цільове витлумачення глобалізації у вигляді лінгвально об’єктивованої актуалізації телеологічної рефлексми (телеологічного судження) знаходимо у політичному дискурсі: *Globalization has inappropriately prioritized economic efficiency over social justice* [48].

Ця морально-етична уразливість реального процесу і результату глобалізації у вигляді актуалізації телеологічної рефлексми у семантичній структурі терміна “globalization” здобула віддзеркалення у сучасному англomовному політичному дискурсі. Проаналізований емпіричний матеріал вказує на те, що змістові характеристики терміна “globalization” зазнають стрімкого переосмислення з причини ціннісно-цільової невідповідності висунутої свого часу мети глобалізації та її фактичних наслідків: *The very idea of “globalization” – long vaunted as a path to shared prosperity for richer and poorer nations alike – has already come under assault in the realms of public opinion, public policy, and even economics. Some nationalists in Europe and the U. S., already predisposed against unfettered trade, are now pointing to the virus as an added reason to seal the borders and bring factories back home* [49].

Актуалізація телеологічної рефлексми щодо небажаності наслідків глобалізації відповідає

принципу функціонування так званого «негативного зворотного зв’язку» [50] як каталізатора цілеспрямованих заходів для подолання можливих негативних результатів певного явища або дії.

Більш конкретне лінгвальне обґрунтування в англomовному політичному дискурсі актуалізація телеологічної рефлексми у семантичній структурі терміна “globalization” здобуває у вигляді телеологічних пояснень і телеологічних дескрипцій. Вони можуть являти собою як канонічні лексико-синтаксичні усталені структури, властиві телеологічним поясненням, так і дескриптивні конструкти, котрі прямо чи імпліковано об’єктивують процес телеологічної рефлексії і забезпечують актуалізацію телеологічної рефлексми щодо причинно-наслідкового підґрунтя зазначеного явища – глобалізації:

а) стосовно економічної доцільності і можливих наслідків глобалізації: *Widespread disruption of supply chains* [51]; *It’s easier to customize products and respond to shifting consumer preferences when factories are close to the shoppers they serve; rising automation is making labor costs a smaller factor in deciding whether to locate plants in high- or low-wage nations* [49].

б) стосовно доцільності прийняття невідкладних політичних і економічних рішень для подолання негативних наслідків глобалізації: *The global financial crisis has reignited the debate on deglobalization ... in order to avoid the recurrent crises originating from policy mistakes* [52] (зазначимо, що наведений приклад має чітко виражену телеологічну сутність, виражену засобами так званого «телеологічного пояснення» із залученням «телеологічної лексики» (*in order to*));

в) стосовно соціальних негативних наслідків, що потребують виправлення: *Coupled with the trend of rising automation, globalization has created pockets of desperation when factories close... Donald Trump’s successful anti-establishment presidential run in 2016 and the British public’s vote to leave the European Union are, in part, signs of the social strain* [49];

г) стосовно патогенно-пандемічних причин послаблення процесу глобалізації: *How will the virus exacerbate global inequality? Will the virus kill off globalisation?* [51];

г) стосовно глобальних екологічних проблем як наслідків глобалізації, котрі потребують корегування: *Greenhouse gas emissions can be reduced when freight-transport distances are shortened* [49];

д) стосовно наслідків, пов’язаних із загрозою національній безпеці: *National security may be enhanced by moving important production homeward* [49]. У наведеному прикладі імпліковано можливе послаблення національної безпеки країни, спричинене глобалізацією.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, семантична структура лексем, чутливих до соціополітичної проблематики, і типологія телеологічних рефлексем як потенційних імовірнісних компонентів семантичної структури слова залишаються відкритими, оскільки є нескінченною і варіативною сукупність уподобань, інтересів, мотивів і цілей мовної особистості. Телеологічну рефлексему визначено як неявний асоціативно-семантичний імовірнісний компонент семантичної структури слова і як втілення дискурсивної реалізації телеологічної рефлексії щодо ціннісно-цільових аспектів факту дійсності, позначеного певною лексемою. Водночас телеологічна рефлексема виступає дискурсивним феноменом, що матеріалізує Аристотелівську тезу про потенційну нескінченність перетворень певної сутності і зумовлює її лінгвістичну релевантність. Телеологічна рефлексія здобуває лінгвальну об'єктивацію у політичному дискурсі засобами канонічних і прихованих телеологічних пояснень у вигляді описових конструктів та авторських відступів, що розкривають ціннісно-цільову специфіку лексеми або висловлення.

Подальше дослідження імовірнісних векторів трансформації семантичної структури лексики, спричиненої ціннісно-цільовими чинниками, може бути зосереджене на аналізі і систематизації особливостей формування та актуалізації телеологічних рефлексем як асоціативно-сміслових компонентів семантики слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Coady C. A. J. Epistemological Relativism. *The Oxford Companion to Philosophy*. Oxford : Oxford University Press, 1995. P. 757.
2. Crane T. Meaning. *The Oxford Companion to Philosophy*. Oxford : Oxford University Press, 1995. Pp. 541–542.
3. Jaszczolt K. M. Default Semantics: Foundations of a Compositional Theory of Acts of Communication. Oxford : Oxford University Press, 2005. 300 pp.
4. Szabó Z. G. Compositionality as supervenience. *Linguistics and Philosophy*. 2000. № 23. Pp. 475–505.
5. Jaszczolt K. M. Default Semantics. *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*. 2nd ed. / V. Heine, H. Narrog (eds.). Oxford : Oxford University Press, 2015. Pp. 743–770.
6. Wang M. Linguistic Semiotics. *Peking University Linguistics Research*. Singapore : Springer, 2020. 397 p. URL: <https://doi.org/10.1007/978-981-15-3246-7>
7. Jaszczolt K. M. Semantics, Pragmatics, Philosophy: A Journey through Meaning. New York : Cambridge University Press, 2022 (In print). URL: <https://philpapers.org/rec/JASSPP>
8. Recanati F. Literalism and contextualism: Some varieties. *Contextualism in Philosophy: Knowledge, Meaning, and Truth* / G. Preyer and G. Peter (eds.). Oxford : Clarendon Press, 2005. Pp. 171–196.
9. Situating Semantics: Essays on the Philosophy of John Perry. Michael O'Rourke and Corey Washington (eds.), MIT Press, 2007. 593 p.
10. Perry J. Reference and Reflexivity. Stanford : CSLI Publications, 2001. 208 p.
11. Recanati F. Unarticulated constituents. *Linguistics and Philosophy*, 2002. № 25. Pp. 299–345.
12. Налимов В. В. Вероятностная модель языка. Томск; Москва : Водолей, 2003. 368 с.
13. Bod R., Hay J., Jannedy S. Probabilistic Linguistics. London ; New York : MIT Press, 2003. 451 p.
14. King M., Kay J. Radical Uncertainty: Decision-making for an unknowable future. London : The Bridge Street Press, 2020. 544 p.
15. Chater N., Oaksford M. The Probabilistic Mind: Prospects for Bayesian Cognitive Science. Cambridge : Oxford University Press, 2008. 525 p.
16. Zadeh L. A. Toward a Logic of Perceptions Based on Fuzzy Logic. *Discovering the World with Fuzzy Logic*. New York, 2000. Vol. 57. Pp. 4–28.
17. Шевченко О. І. Телеологічна лінгвoseміотика. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. 218 с.
18. Kant I. Critique of Judgment / Trans. by Werner S. Pluhar. Indianapolis / Cambridge : Hackett Publishing Company, 1987. 575 p.
19. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. Київ : ПАРАПАН, 2003. 240 с.
20. Разеев Д. Н. Телеология И. Канта. Санкт-Петербург : Наука, 2010. 309 с.
21. Красина Е. А., Новикова М. Л. Феномен языка в парадигмах функциональной семантики и лингвoseміотики. *Russian Journal of Linguistics*. 2019. Т. 23. № 3. С. 856–864.
22. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ : Академія, 2001. 368 с.
23. Paul H. Principles of the History of Language / Transl. by H. A. Strong. London, New York : Classics, 2013. 162 p.
24. Потєбня А. А. Мысль и язык. Киев : Синто, 1993. 189 с.
25. Breal M. Essai de semantique (Science de significations). Paris : Librairie Hachette at C, 1897. 220 p.
26. Cruse A. Meaning in Language: an Introduction to Semantics and Pragmatics. Oxford : Oxford University Press, 2011. 497 p.
27. Левицкий В. В. Семасиология. Винница : Нова Книга, 2006. 512 с.

28. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения. Москва : Высшая школа, 1988. 168 с.
29. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи (коммуникативный аспект). Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1985. 172 с.
30. Шмелёв Д. Н. Об анализе семантической структуры слова. *Zeichen und System der Sprache*. Bd III. Berlin, 1966. S. 104.
31. Jaszczolt K. M. Propositional Attitude Reports: Pragmatic Aspects. *The Cambridge Handbook of Pragmatics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. Pp. 305–328.
32. Aristotle. *Physics*. Oxford : Oxford University Press, 2008. 384 p.
33. Wittgenstein L. *Philosophical Investigations*. 4th edition / P. M. S. Hacker and Joachim Schulte (eds. and trans.). Oxford : Wiley-Blackwell, 2009. 592 p.
34. Locke J. *An Essay Concerning Human Understanding* / Peter H. Nidditch (ed.). Oxford : Clarendon Press, 1975. 867 p.
35. Bohr N. *Atomic Physics and Human Knowledge*. New York, London : Chapman and Hall, 1958. 108 p. URL: <https://www.holybooks.com/wp-content/uploads/Atomic-Physics-and-Human-Knowledge.pdf>
36. Wundt W. Über Ausfrageexperimente und über die Methoden zur Psychologie des Denkens. *“Psychologische Studien”*, 1907. № 3, s. 301–360.
37. Балашова Л. В. Семантика. Саратов, 2011. URL: http://elibrary.sgu.ru/uch_lit/453.pdf
38. Stanley J. Context and Logical Form. *Linguistics and Philosophy*. 2000. № 23, pp. 391–434.
39. Гак В. Г. Лексическое значение слова. *Лингвистический энциклопедический словарь* / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Советская энциклопедия, 1990. С. 261–263.
40. Арнольд И. В. Потенциальные и скрытые семы и их актуализация в английском художественном тексте. *Иностранные языки в школе*. 1979. № 5. С. 10–14.
41. Алефиренко Н. Ф. Когнитивно-прагматические механизмы косвенной номинации. *Вестник РУДН*. 2012. № 4. С. 5–13.
42. Карманова З. Я. Феноменологические аспекты содержательной структуры слова : автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук: специальность: 10.02.19 «Теория языка». Москва, 2012. 56 с.
43. Слива Т. Ассоциативно-семантическая структура как языковая составляющая концепта. *Материалы научной конференции*. Ваназдор: СИМ, 2016. С. 163–168.
44. Никитин М. В. Лексическое значение в слове и словосочетании. Владимир : Владимир. пед. ин-т, 1974. 222 с.
45. Карманова З. Я. Феноменологические аспекты содержательной структуры слова. Калуга : Эйдос, 2014. 260 с. URL: <https://euroasia-science.ru/filologicheskie-nauki/fenomenologicheskaya-lingvistika-per/>
46. Alexander V. N. *The Biologist’s Mistress: Rethinking Self-Organization in Art, Literature, and Nature*. Litchfield Park : Emergent Publications, 2011. 246 p.
47. Merriam Webster dictionary. URL: www.merriam-webster.com/dictionary/globalization
48. Salvatore J. B. Deglobalization. 2012. URL: <https://doi.org/10.1002/9780470670590.wbeog136>
49. Christian Science Monitor. 2020. 9 March. URL: <https://www.csmonitor.com/Business/2020/0309/Why-COVID-19-is-likely-to-change-globalization-not-reverse-it>
50. Rosenblueth A., Wiener N., Bigelow J. Behavior, Purpose and Teleology. *Philosophy of Science*. 1943. Vol. 10. Issue 1. Pp. 18–24.
51. BBC.Radio4.Fallout.Episode2.GlobalEconomy. 2020. 8 April. URL: <https://www.bbc.co.uk/programmes/m000h1ms>
52. Karunaratne N. D. The Globalization-Deglobalization Policy Conundrum. *Modern Economy*. 2012. № 3. Pp. 373–383. URL: <https://www.researchgate.net/publication/256022873>

REFERENCES

1. Coady, C. A. J. (1995). Epistemological Relativism. *The Oxford Companion to Philosophy*. Oxford : Oxford University Press, p. 757.
2. Crane, T. (1995). Meaning. *The Oxford Companion to Philosophy*. Oxford : Oxford University Press, pp. 541–542.
3. Jaszczolt, K. M. (2005). Default Semantics: Foundations of a Compositional Theory of Acts of Communication. Oxford : Oxford University Press. 300 pp.
4. Szabó, Z. G. (2000). Compositionality as supervenience. *Linguistics and Philosophy*. № 23, pp. 475–505.
5. Jaszczolt, K. M. (2015). Default Semantics. *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*. 2nd ed. / B. Heine, H. Narrog. (eds.). Oxford : Oxford University Press, pp. 743–770.
6. Wang, M. (2020). Linguistic Semiotics. *Peking University Linguistics Research*. Singapore : Springer, 397 pp. Retrieved from: <https://doi.org/10.1007/978-981-15-3246-7>
7. Jaszczolt, K. M. (2022). Semantics, Pragmatics, Philosophy: A Journey through Meaning. New York : Cambridge University Press (In print). Retrieved from: <https://philpapers.org/rec/JASSPP>

8. Recanati, F. (2005). Literalism and contextualism: Some varieties. *Contextualism in Philosophy: Knowledge, Meaning, and Truth* / G. Preyer and G. Peter (eds.). Oxford : Clarendon Press, pp. 171–196.
9. Situating Semantics: Essays on the Philosophy of John Perry. (2007) Michael O'Rourke and Corey Washington (eds.), MIT Press. 593 p.
10. Perry, J. (2001). Reference and Reflexivity. Stanford : CSLI Publications. 208 p.
11. Recanati, F. (2002). Unarticulated constituents. *Linguistics and Philosophy*, № 25, pp. 299–345.
12. Nalimov, V. V. (2003). Veroyatnostnaya model yazyka [A Probabilistic Model of Language]. Tomsk ; Moscow : Vodoley, 368 p.
13. Bod, R., Hay, J., Jannedy, S. (2003). Probabilistic Linguistics. London ; New York : MIT Press. 451 pp.
14. King, M., Kay, J. (2020). Radical Uncertainty: Decision-making for an unknowable future. London : The Bridge Street Press. 544 p.
15. Chater, N., Oaksford, M. (2008). The Probabilistic Mind: Prospects for Bayesian Cognitive Science. Cambridge : Oxford University Press. 525 p.
16. Zadeh, L. A. (2000). Toward a Logic of Perceptions Based on Fuzzy Logic. *Discovering the World with Fuzzy Logic*. New York. Vol. 57. Pp. 4–28.
17. Shevchenko, O. I. (2012). Teleologichna lingvosemiotyka [Teleological Linguistic Semiotics]. Zaporizhzhia : Zaporizhzhia National University. 218 pp.
18. Kant, I. (1987). Critique of Judgment / Trans. by Werner S. Pluhar. Indianapolis / Cambridge : Hackett Publishing Company. 575 p.
19. Krymskyi, S. B. (2003). Zapyty filosofskiyh smysliv [In Search of Philosophical Senses]. Kyiv : PARAPAN. 240 p.
20. Razeev, N. D. (2010). Teleologiya I. Kanta [I. Kant's Teleology]. Saint Petersburg : Nauka, 309 p.
21. Krasina, E. A., Novikova, M. L. (2019). Fenomen yazyka v paradigmaty funktsionalnoy semantiki i lingvosemiotiki [The Phenomenon of Language in the Paradigms Functional Semantics and Linguistic Semiotics]. *Russian Journal of Linguistics*. Vol. 23. № 3. Pp. 856–864.
22. Kochergan, M. P. (2001). Vstup do movoznavstva [Introduction to Linguistics]. Kyiv : Akademiya. 368 pp.
23. Paul, H. (2013). Principles of the History of Language / Transl. by H. A. Strong. London, New York : Classics, 162 p.
24. Potebnya, A. A. (1993). Mysl i yazyk [Language and Thought]. Kyev : Sinto. 189 p.
25. Breal, M. (1897). Essai de semantique (Science de significations). Paris : Librairie Hachette at C. 220 p.
26. Cruse, A. (2011). Meaning in Language: an Introduction to Semantics and Pragmatics. Oxford : Oxford University Press. 497 p.
27. Levitskyi, V. V. (2006). Semasiologiya [Semasiology]. Vinnitsya : Nova Knyha. 512 p.
28. Nikitin, M. V. (1988). Osnovy lingvisticheskoy teorii znacheniya [Fundamentals of a Linguistic Theory of Meaning]. Moscow : Vysshaya Shkola. 168 p.
29. Sternin, I. A. (1985). Leksicheskoye znacheniye slova v rechi (kommunikativnyi aspekt) [Lexical Meaning in Speech (the communicative aspect)]. Voronezh: Voronezh University. 172 pp.
30. Shmelev, D. N. (1966). Obanalize semanticheskoy struktury slova [On the Analysis of the Semantic Structure of the Word]. *Zeichen und System der Sprache*. Bd III. Berlin, s. 104.
31. Jaszczolt, K. M. (2012). Propositional Attitude Reports: Pragmatic Aspects. *The Cambridge Handbook of Pragmatics*. Cambridge : Cambridge University Press, pp. 305–328.
32. Aristotle (2008). Physics. Oxford: Oxford University Press. 384 p.
33. Wittgenstein, L. (2009). Philosophical Investigations. 4th edition / P. M. S. Hacker and Joachim Schulte (eds. and trans.). Oxford : Wiley-Blackwell. 592 p.
34. Locke, J. (1975). An Essay Concerning Human Understanding / Peter H. Nidditch (ed.). Oxford: Clarendon Press. 867 pp.
35. Bohr, N. (1958). Atomic Physics and Human Knowledge. New York, London : Chapman and Hall. 108 pp. Retrieved from: <https://www.holybooks.com/wp-content/uploads/Atomic-Physics-and-Human-Knowledge.pdf>
36. Wundt, W. (1907). Über Ausfrageexperimente und über die Methoden zur Psychologie des Denkens. "Psychologische Studien", № 3, s. 301–360.
37. Balashova, L. V. (2011). Semantika [Semantics]. Saratov. Retrieved from: http://elibrary.sgu.ru/uch_lit/453.pdf
38. Stanley, J. (2000). Context and Logical Form. *Linguistics and Philosophy*. № 23, pp. 391–434.
39. Gak, V. G. (1990). Lexicheskoye znacheniye slova [Lexical Meaning]. *Linguistic Encyclopedic Dictionary* / V. N. Yartseva (editor-in-chief). Moscow : Sovetskaya Encyclopediya, pp. 261–263.
40. Arnold, I. V. (1979). Potencialnye i skrytye semy i ih aktualizatsiya v anglijskom hudozhestvennom tekste [Potential and Covert Semes and their Actualisation in the English Language Belles-lettres Text]. *Inostrannyye jazyki v shkole*. № 5, pp. 10–14.
41. Alefirenko, N. F. (2012). Kognitivno-pragmaticheskie mehanizmy kosvennoy

- nominatsii [Cognitive and pragmatic mechanisms of indirect nomination]. *Bulletin of Russian Friendship University*. № 4, pp. 5–13.
42. Karmanova, Z. Ya. (2012). Fenomenologicheskiye aspekty sodержatel'noy struktury slova [Phenomenological Aspects of a Lexical Meaning Structure] : synopsis of thesis ... Doct. Sc. Philology: 10.02.19 "Theory of Language". Moscow. 56 p.
  43. Slyva, T. (2016). Associativno-semanticheskaya struktura kak jazykovaya sostavlyajushaya kontsepta [Associative Semantic Structure as a Lingual Component of a Concept]. *Materials of a Scientific Conference*. Vanadzor : SIM, pp. 163–168.
  44. Nikitin, M. V. (1974). Leksicheskoye znachenije v slove i slovosochetanii [Lexical Meaning in a Word and a Phrase]. Vladimir : Vladimir pedagogical institute. 222 p.
  45. Karmanova, Z. Ya. (2014). Fenomenologicheskiye aspekty sodержatel'noy struktury slova [Phenomenological Aspects of a Lexical Meaning Structure]. Kaluga: Eidos, 260 pp. Retrieved from: <https://euroasia-science.ru/filologicheskije-nauki/fenomenologicheskaja-lingvistika-per/>
  46. Alexander, V. N. (2011). *The Biologist's Mistress: Rethinking Self-Organization in Art, Literature, and Nature*. Litchfield Park: Emergent Publications. 246 p.
  47. Merriam Webster dictionary. Retrieved from: www.merriam-webster.com/dictionary/globalization
  48. Salvatore, J. B. (2012). Deglobalization. Retrieved from: <https://doi.org/10.1002/9780470670590.wbeog136>
  49. Christian Science Monitor. 2020. 9 March. Retrieved from: <https://www.csmonitor.com/Business/2020/0309/Why-COVID-19-is-likely-to-change-globalization-not-reverse-it>
  50. Rosenblueth, A., Wiener, N., Bigelow, J. (1943). Behavior, Purpose and Teleology. *Philosophy of Science*. Vol. 10. Issue 1, pp. 18–24.
  51. BBC. Radio 4. Fallout. Episode 2. Global Economy. 2020. 8 April. Retrieved from: <https://www.bbc.co.uk/programmes/m000h1ms>
  52. Karunaratne, N. D. (2012). The Globalization-Deglobalization Policy Conundrum. *Modern Economy*. № 3, pp. 373–383. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/256022873>

Збірник наукових праць

НОВА ФІЛОЛОГІЯ

№ 88, 2022

Комп'ютерна верстка – О.С. Данильченко
Коректура – Я.І. Вишнякова

Підписано до друку: 30.12.2022.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 13.95.
Замов. № 0223/107. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.